O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2003-yil, 24-oktabr, • № 43 (3720)

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ ВА САНЪАТ

Ўзбек Миллий академик драма театрида Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган мажлиси бўлиб ўтди. Унда тегишли вазирлик, қўмита, идора, муассаса ва бирлашмалар раҳбарлари, санъаткорлар, олимлар, ёзувчилар, кенг жамоатчилик вакиллари иштирок этди.

Мажлисни Ўзбекистон Республикаси Бош вазири ўринбосари, Республика Маънавият ва маърифат кенгаши раиси А.Азизхўжаев бошқарди. Ўзбекистон — ўзига хос мустақил тараққиёт йўлини танлаб олган давлат. Истиқлолнинг дастлабки йилларидаёқ Президент Ислом Каримов раҳбарлигидаислоҳотлар стратегияси ишлаб чиқилиб, ҳаётга кенг татбиқ этилмоқда ва бугунги кунда бутун жаҳонда тараққиётнинг «ўзбек модели» сифатида тан олинди.

Миллий истиқлол ғояси халқимизнинг янги ҳаёт қуриш йўлидаги эзгу мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этади. Шу боис ҳам мамлакатимизда миллий истиқлол ғоясини санъатнинг таъсирчан воситасида кишилар, айниқса, ёшлар онгига сингдириш, маънавий-маърифий тарбия ва тарғибот-ташвиқот ишларини замон талаблари даражасига кўтариш муҳим аҳамият касб этмоқда.

«Миллий истиқлол ғояси» фани таълим тизимига жорий этилаётгани жамиятимиз тафаккурида туб янгиланишлар юз бераётганидан далолатдир.

Давлатимиз раҳбари Ислом Каримов ўзининг аксарият чиқишларида бу борада ижодкор зиёлилар, маданият ва санъат намояндалари олдида ғоят масъулиятли вазифалар турганини қайд этиб, ижодкорлар эътиборини тарихимизнинг ёрқин саҳифаларини, бугунги ҳаёт воқелигини, олижаноб орзу-умидларимизни акс эттирувчи адабиёт, театр, кино, мусиқа ва тасвирий санъат асарлари яратишга қаратади.

Мустақиллик йилларида юртимизда санъатнинг барча турларини ҳар томонлама ривожлантириш учун кенг имкониятлар яратилди. Бу эса ўз навбатида зиёлилар зиммасига халқимиз, айниқса, ёшлар онгида Ватанга муҳаббат, юртга садоқат, фидойилик ғояларини бадиий пухта ва мукаммал асарлар орқали самарали ва таъсирчан усулларда сингдириш масъулиятини юклайди. Соҳада ғоявий-бадиий салоҳиятни комил инсон тарбиясига йўналтириш устувор йўналиш бўлиши даркор. Бунда кутубхона, театр, маданият саройлари, истироҳат боғлари, музейлар ва бошқа маърифий муассасалар фаолиятидан кенг ва самарали фойдаланиш, ёшлар дунёқарашини юксалтирадиган, уларга руҳий-маънавий озиқ берадиган тадбирлар муҳим аҳамиятга эга.

Маданий-маърифий муассасалар ёшларни миллий ўзлигимизга, ўтмишимизга ҳурмат, чинакам гўзаллик руҳида тарбиялаш маскани бўлмоғи лозим. Бунда маданият ва санъат соҳаларида ғоявий-бадиий жиҳатдан саёз, миллий қадриятларимизга ёт асарларнинг етакчи ўринни эгаллаб олишига йўл қўймаслик муҳимдир.

Мажлис иштирокчилари бугунги сиёсатимизнинг моҳиятини, мамлакатимизда амалга оширилаётган оламшумул ўзгаришлар жараёнини, янги жамият қуриш йўлидаги эзгу интилишларимизни халқимиз ўртасида ҳаёт ҳақиқатига таянган ҳолда тарғиб қилиш лозимлигига эътиборни қаратдилар.

Ёшлар тарбиясига бепарволик, мафкуравий курашдаги лоқайдлик тузатиб бўлмас оқибатларга олиб келиши мумкинлигини, тарбия — бу ҳаёт-мамот масаласи эканини одамларга, кенг жамоатчиликка қайта-қайта тушунтириш, уларни огоҳ этиш зарур. Зеро, миллий истиқлол ғояси нондек азиз ва муқаддасдир. Мажлисда замонавий қаҳрамон образини яратиш маърифий-мафкуравий ишнинг муҳим бир қисми экани яна бир бор таъкидланди.

Ошкора баҳс-мунозара руҳида ўтган мажлисда юртимизда миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларини тарғиб этишда баъзан хўжакўрсинга тадбир ўтказиш ҳоллари ҳам кўзга ташланаётгани танқид қилинди. Бундай ҳолатларга барҳам бериш, миллий истиқлол ғоясини обрўсизлантирмаслик, уни юксак маърифат, ҳаётий мисоллар асосида тарғиб этиш санъаткор ва зиёлиларимизнинг асосий бурчи экани қайд этилди.

Мажлисда сўзга чиққан Маданият ишлари вазири Б.Қурбонов, «Ўзбектеатр» ижодий ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директори О.Ризаев, «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси бош директорининг ўринбосари А.Жабборов, Ўзтелерадиокомпанияси раисининг биринчи ўринбосари Н.Маҳмудов, рассом А.Мирзаев, режиссёр Р.Ёриев ва бошқалар миллий истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдиришда санъатнинг ўрни ва аҳамиятини янада кучайтириш, маърифий-мафкуравий тарбия ва тарғибот ишларининг самарадорлигини ошириш бўйича ўз таклиф-мулоҳазаларини баён этди.

Мажлисда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси Х.Султонов иштирок этди.

Н.Усмонова, ЎзА мухбири

Айни кунларда улуғ сиймо Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний таваллудининг 900 йиллигини нишонлашга қизғин ҳозирлик кўрилмоқда. Ғиждувон шаҳри обод бўлиб, ўзгача фусун ва жозиба касб этаётир. Хожаий Жаҳоннинг даҳмаси ва мадрасаси тубдан қайта таъмирланди, янги масжид, фавворали хиёбон, ҳунармандчилик музейи барпо этилди.

ЁЗУВЧИЛАР ПАХТА ДАЛАЛАРИДА

Пахтакорлар катта хирмон уяётган айни дамларда уларга "Ҳорманг!" деб, шеър ва куй-қўшиқ билан мададкор бўлиш, асл деҳқоннинг меҳнат зафарларини тараннум этиш ижодкорларимизнинг доимий анъанасидир. Ана шу анъанага амал қилган бир гуруҳ ижодкорлар ўтган шанба куни Бўка тумани пахтакорлари ҳузурида бўлдилар. "Мустақил Ўзбекистон" жамоа хўжалиги пахтакорлари, уларга ҳашарга келган Ангрен давлат педагогика институти талабалари Ўзбекистон Қаҳрамони, Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов раҳбарлигидаги ижодкорларни катта хурсандчилик билан кутиб олишди.

Айни туш маҳали хўжаликнинг Абдумажид Бекбўтаев раҳбарлигидаги ширкат дала шийпонида пахтакорлар билан қизғин учрашув бўлди. Хўжалик пахтакорлари ва ҳашарчилар ҳузурида сўзлар экан, халқимизнинг севимли шоири Абдулла Орипов ўзининг талабалик йилларини, кузги ҳашарлар чоғи шу жойларда кечган унутилмас дамларини эсга олди. Тумандаги кўплаб қишлоқлар, уларнинг содда ва танти одамлари қадрдон бўлиб қолганлиги, Қурама тоғлари этагидаги поёнсиз кенгликлар, қиру адирлар, олтин куз оқшомлари чексиз илҳом бахш этиб, эндиликда машҳур бўлиб кетган кўплаб шеърлари ёзилишига илҳом берганлигини мамнуният билан эътироф этди.

Шоирлар Сирожиддин Саййид, Минҳожиддин Мирзо, Маҳмуд Тоировлар пахтакорларга янги шеърларидан ўқиб, уларнинг шижоатли меҳнатларини шарафладилар. Тошкент вилояти ҳокими ўринбосари А.Раҳимбердиев, "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси бош муҳаррири М.Абдуллаев, Катта Работ қишлоғидаги 8-ўрта мактаб муаллими Усмон Жўраевлар меҳнат аҳли билан тез-тез ўтказиб туриладиган бундай серзавқ учрашувлар деҳқонларга ҳам, ижод аҳлига ҳам ғоятда хуш кайфиятлар бахш этишини айтдилар.

Пахтакор деҳқонлар ҳузуридаги бу гўзал дийдорлашув дилкаш суҳбату хурсандчиликка айланди. Хўжалик раҳбари Раҳмон Саидов бундай ҳаяжонли мулоқотни пахтакорлар кўпдан кутаётганини айтиб, ёзувчиларнинг ташрифидан беҳад миннатдорлигини изҳор қилди.

Зотан, ватан бойлигига бойлик қўшаётган деҳқонлар меҳнатини шеъру достонларда баралла куйлаш, эъзозу ифтихор этиш ижод аҳлининг илҳом манбаидир.

ҲАЙЪАТ ЙИҒИЛИШИ

Айни кунларда мамлакатимизда, хусусан, Бухоро вилоятида Шарқнинг буюк мутафаккирларидан бири Абдулхолиқ Ғиждувоний таваллудининг 900 йиллигини ўтказишга катта тайёргарлик кўрилмоқда. Ҳозиргача Баҳоуддин Нақшбанд ва Абдулхолиқ Ғиждувоний мажмуаларида кенг кўламдаги таъмирлаш ва ободончилик ишлари амалга оширилди. Баҳоуддин Нақшбанд музейини қайта жиҳозлаш ишлари тугалланиш арафасида. Бир сўз билан айтганда, Улуғ донишманд таваллудининг 900 йиллигига доир тадбирларни юқори савияда ўтказиш учун барча чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Бу ҳақда Маданият ишлари вазирлигининг 17 октябр куни ўтган ҳайъат йиғилишида вазирнинг биринчи ўринбосари Эркин Эрназаров ахборот берди. Шунингдек, у вазирлик фаолиятининг 9 ойлик фаолияти якунларига ҳам тўхталди.

Мустақиллигимизнинг 12 йиллиги тантаналари, Наврўз байрами, Нукус шаҳрининг 70 йиллиги, қўшиқ байрами, "Ниҳол" мукофотини топшириш тантаналари ва шу каби кўплаб тадбирларни ўтказишда вазирлик тизимидаги муассасаларнинг хизмати алоҳида таъкидланди. "Бажарилган ишлар кўлами ҳаммамизга маълум, — деди Э.Эрназаров. — Шу сабабли асосий эътиборни камчиликларни тугатишга, олдимизда турган вазифаларни тўкис бажаришга қаратишимиз зарур".

Ҳайъат йиғилишида кадрлар тайёрлаш бўйича Миллий дастур ижросини таъминлаш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар кўриш зарурлиги ҳам уқтириб ўтилди. Шунингдек, "Обод маҳалла йили" дастури йўналишида маданий-маърифий тадбирлардан унумли фойдаланиш зарур. Айни чоғда аксарият клублар ва кутубхоналар таъмирга муҳтож. Кутубхоналарнинг китоб фондини тўлдириш учун ҳам барча имкониятларни ишга солиш, дебитор ва кредитор қарзларни йўқотиб, молия интизомини мустаҳкамлаш талаб этилади.

Маданий ёдгорликлар илмий ишлаб чиқариш бош бошқармаси бошлиғи Р.Мансуров "Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида"ги қонун ижросини таъминлаш ишларининг аҳволи ҳақида ахборот берди.

Бу борада республика миқёсида кенг кўламли ишлар олиб бориляпти. Бироқ ҳамма жойда иш кўнгилдагидек, деб бўлмайди. Масалан, Далварзинтепа ёдгорликлари атрофи экинзорларга айлантирилган, Самарқандда кўплаб обидалар хусусийлаштириб юборилган. Бухоро, Сурхондарё вилоятларидаги маданият ишлари бошқармалари ёдгорликларга нисбатан лоқайд муносабатда бўляптилар, Бухоронинг эски шаҳар қисми аниқ харитага эга эмас, ёдгорликлар атрофида ва ичида турли қурилиш ишлари олиб бориляпти. Халқимизнинг мулки, юртимизнинг фахри бўлган маданий ёдгорликларга нисбатан бундай лоқайд кайфиятларга барҳам бериш зарур. Ўзбекистон мусулмонлари идорасига фойдаланишга берилган ва маданий мерос объекти сифатида рўйхатга олинган диний обидаларнинг давлат кадастр ҳужжатларини биринчи навбатда тайёрлаш талаб этилади. Маданий мерос объектларини режали таъмирлаш ва консервациялаш ишлари самарадорлигини ошириш бўйича ҳам чора-тадбирлар кўриш асосий вазифалардандир.

Йиғилишда, шунингдек, кузги-қишки мавсумга тайёргарлик, вазирлик тизимидаги таълим муассасаларини дарсликлар, ўқув ва услубий адабиётлар билан таъминлаш, 2004 йил матбуот нашрларига обуна га доир ишлар ҳақида вазирлик бошқарма бошлиқлари Б.Муҳиддинов, Ў.Тошматов ахборот бердилар. Ҳайъат йиғилишида бошқа турли масалалар ҳам кўриб чиқилди ва кўрилган масалалар юзасидан қарорлар қабул қилинди.

ОНА ТИЛИМИЗ — ИФТИХОРИМИЗ

Она тилимизга давлат тили мақоми берилганининг ўн тўрт йиллиги мамлакатимизнинг барча шаҳар ва қишлоқларида Ўзбек тили байрами сифатида кенг нишонланди. Олий ўқув юртлари, маҳаллалар, мактаблар, кутубхоналарда тил байрамлари, ижодкорлар билан учрашувлар, адабий кечалар ўтказилди. Шундай тадбирлардан бири Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида ҳам бўлди. Байрам дастури болалар ижросидаги дилбар қўшиқ билан бошланди.

Академия ректори А.Аъзизхўжаев ўз сўзида узоқ йиллар мобайнида қадрсизланиб келган она тилимизга давлат тили мақомининг берилиши шарофати билан миллий ғуруримиз ҳам юксалганини алоҳида қайд этди. Ўзбекистон Қаҳрамони, атоқли санъаткор Зикир Муҳаммаджонов она тилимизнинг гўзаллиги ва жозибадорлигини ўзида мужассам этган саҳна асарларидан монологлар ижро этиб, байрам иштирокчилари олқишига сазовор бўлди.

Академия тингловчиси Назира Матёқубова ўқиган "Она тилим" шеъри, Отахон Абдуллаев ҳамда хушовоз тингловчилар ижро этган мумтоз қўшиқлар, Абдулла Қодирийнинг "Ўткан кунлар" романи асосида тайёрланган саҳналар, шунингдек, академия тингловчилари "Шум бола" асарига ўхшатма тарзида ижро этган ҳажвий лавҳалар, қизиқчи Валижон Шамсиев ижросидаги ҳангомалар ҳам байрам шукуҳига шукуҳ қўшди.

Турли маънавият ва маърифат масканларида бўлиб ўтган шундай тадбирлар она тилимизга эътиборни янада оширади, кундалик фаолиятимизда ҳар бир сўз ва иборани тушуниб қўллашгина эмас, тил бойлиги ва қадри учун курашга ҳам даъват этади. Зотан, тилга эътибор ҳар биримизнинг ҳаётий эҳтиёжимиз ва юксак бурчимиздир.

ОНА ТИЛИМ

Бир сеҳрли тилло сандиқ, аёни бор,
Дурин сочсанг, на чеки, на поёни бор.
Ҳам тиғи бор, ҳам туғи бор, туғёни бор,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Навоийнинг юрагида баёт бўлган,
Қодирийга ҳаёт бўлган, мамот бўлган.
Усмон Носир, Чўлпонларга қанот бўлган,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Даҳоларнинг елкасида турган ўзинг,
Гоҳ сурилиб, гоҳ чертилиб юрган ўзинг.
Яхшига ҳам, ёмонга ҳам мерган ўзинг,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Моҳ сиймоси бўлмаса, моҳ тобон надир,
Айтар сўзи бўлмаса, гар забон надир.
Она ерга она тилсиз замон надир,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Неча йиллик ғафлатимни ҳайдар бўлдим,
Ихлос билан яна сенга қайтар бўлдим.
Ўз дилимни ўз тилимда айтар бўлдим,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Айтар сўзим борки, манинг қаторим нор,
Айтар сўзим борки, бу ҳур фикрим бор.
Шу кун учун худога минг шукрим бор,
Муқаддасим, мунаввариm, она тилим.

Назира МАТЁҚУБОВА

АДАБИЙ ТИЛИМИЗ АСОСЧИСИ

Ёзувчи Тоҳир Маликнинг Абдулла Қодирий асарлари тадқиқига бағишланган изчил мақолалар эълон қилаётгани таҳсинга сазовор. Хусусан, яқинда босилиб чиққан "Ибрат мактаби" сарлавҳали мақоласи (ЎзАС, 2003 йил, 19 сентябр) фикр уйғотувчи, мунозарага, мутолаага, мулоҳазага чорловчи мароқли асардир. Унда муаллиф Абдулла Қодирий асарларини олимона изланувчанлик, топқирлик билан тадқиқ этади, адибларга хос ҳассослик, тахайюл, меҳр-муҳаббат билан талқин этади. Бироқ, назаримизда, айрим мулоҳазалар иштибоҳли кўринади.

"Абдулла Қодирийнинг адабий тил борасидаги маҳоратларини дурлар хазинасига қиёслашимиз мумкин", деб ёзади Т.Малик ва Калвак махзум билан Тошпўлат тажангнинг сўзлари, "Овсар" тахаллусли фелетон билан "Думбул" тахаллусли ҳангома ўзаро тил нуқтаи назаридан "икки асарни икки одам ёзган"дек фарқланишини мисол келтиради. Бу ерда "адабий тил" билан "бадиий тил" тушунчалари чалкаштирилаётганга ўхшайди. Чунки "адабий тил борасидаги маҳорат"га доир фикр бадиий тил борасидаги маҳоратга оид мисоллар билан асосланган. Ёзувчи асарлари ва қаҳрамонлари тилларининг услубий ранг-баранглиги бадиий тил яратиш маҳоратига тегишлидир. Умуман, "маҳорат" илмий истилоҳи адабий тилга нисбатан ишлатилиши ўринли эмас, балки бадииятга нисбатан — "бадиий маҳорат", бадиий тилга нисбатан — "бадиий тил маҳорати" тарзида қўлланиши тўғридир. "Асар ўзбек тилида ёзилгани билан миллий роман бўла олмайди, — деб ёзади бошқа ўринда муаллиф. — Асар фақат чиройли сўзлардан, жимжима баёнлардан иборат нарса эмас. Асарнинг ҳам вужуди, қалби бўлади. Унинг миллийлик даражасини айнан шу қалб белгилайди". Аслида, ҳар қандай асарнинг "вужуд"и, "қалб"и тил либосига бурқаб ифода этилади. Миллий тил эса миллатнинг руҳиятидир. Назаримизда, Абдулла Қодирий "Ўтган кунлар" романида ўзбек халқининг руҳиятини айнан гўзал ўзбек миллий бадиий тили воситасида юксак бадиий маҳорат билан мужассамлаштиргани учун ҳам у ҳақли равишда ўзбек миллий романи дея эътироф этиб келинади.

Сўзаро Т.Малик Алишер Навоий ўзбек адабий тилининг асосчиси эканлиги ҳақидаги илмий-адабий жамоатчилик эътироф этган ва кенг халқ оммасига сингиб кетган, бугунда исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатга эътироз билдириб ўтади: "Ўрни келганда айтайлик, ҳазрат Алишер Навоийни улуғлаганимизда "Ўзбек адабий тили мавқеини олий поғоналарга кўтарди", дейиш ўрнига, ўйлаб ўтирмай "Ўзбек тилининг (ёки "адабий тилининг") асосчиси", деб юборамиз. У ҳолда Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Яссавий, Лутфий ҳазратлари қайси тилда ижод қилишган? Улуғларимиз бизнинг ёлғон мақтовларимизга муҳтож эмаслар. Тўғри гапни ёзиш, айтиш жоиз."

Давоми иккинчи бетда.

ҲАҚИҚИЙ ПАҲЛАВОН КИМ?

ёхуд рамазон ойи фазилатлари

Нафс устидан ҳокимлик — барча ҳикматлар ва эзгуликлар боши. Унга тобелик эса — барча иллатлар ва тубанликлар йўлдоши. Шунинг учун улуғ боболаримиз курашда йиқитганни эмас, нафс қутқуларини енга олган инсонни ҳақиқий паҳлавон деб билишган. Ўзининг файзи, баракаси билан яна бир бор ташриф буюраётган рамазони шарифнинг бош ҳиммати ҳам инсонни юксак бир мақомга кўтариш, нафс устидан ғолиб бўлишга ўргатмоқдир. Бошқача айтганда, уни чинакам паҳлавонга айлантирмоқдир.

Барчамиз биламиз: нафс инсонни минг кўйга солади. Ўз йўриғига бўйсундирмоқни истайди. Дейлик, кимдир сизни ҳақорат қилди. Нафс уни бундан-да ёмонроқ сўзлар билан "сийлаш" истагини солади кўнглингизга. Рўзадор эса нафсга бўйсунмайди. Ҳақоратчига "Мен рўзадорман", дея жавоб беради.

Нафс "Ҳеч ким кўрмаяпти-ку, таом е, чой ич, аёлинг билан суҳбат қур", дея навбатдаги "доно маслаҳат"ини беради. Иймон билан рўза тутган инсон ҳар бир нарсадан, ҳатто кўнглидаги ўйдан-да Хабардор борлигини билади. Шу боис нафс йўриғига юрмайди.

Икки ғофил ғийбат қилмоқда. "Сен ҳам уларга қўшил. Қизиқ суҳбат бўлмоқда, жудаям қизиқ!" — дея хитоб қилади нафс. Лекин ғийбатнинг оғир гуноҳ эканлигини, ҳатто ояти каримада вафот этган биродарининг гўштини еийшдек жирканч ва қабиҳ амалга тенглаштирилганини яхши биладиган рўзадор ўзини ғийбатчилар суҳбатидан узоқ тутади.

Дейлик, Худои таоло рўзадорга давлат берди. Ушбу давлатни у фақат ўз нафсига сарфламайди. Мол-дунёни омонат деб билади. Қўни-қўшниси, ёру биродарлари билан баҳам кўради. Ифтор қилади. Бева-бечораларга эҳсон қилиш пайида бўлади. Зеро, бу боболаримиз амали. Ҳазрат Навоий ҳаёти — бунинг далили.

Давоми иккинчи бетда.

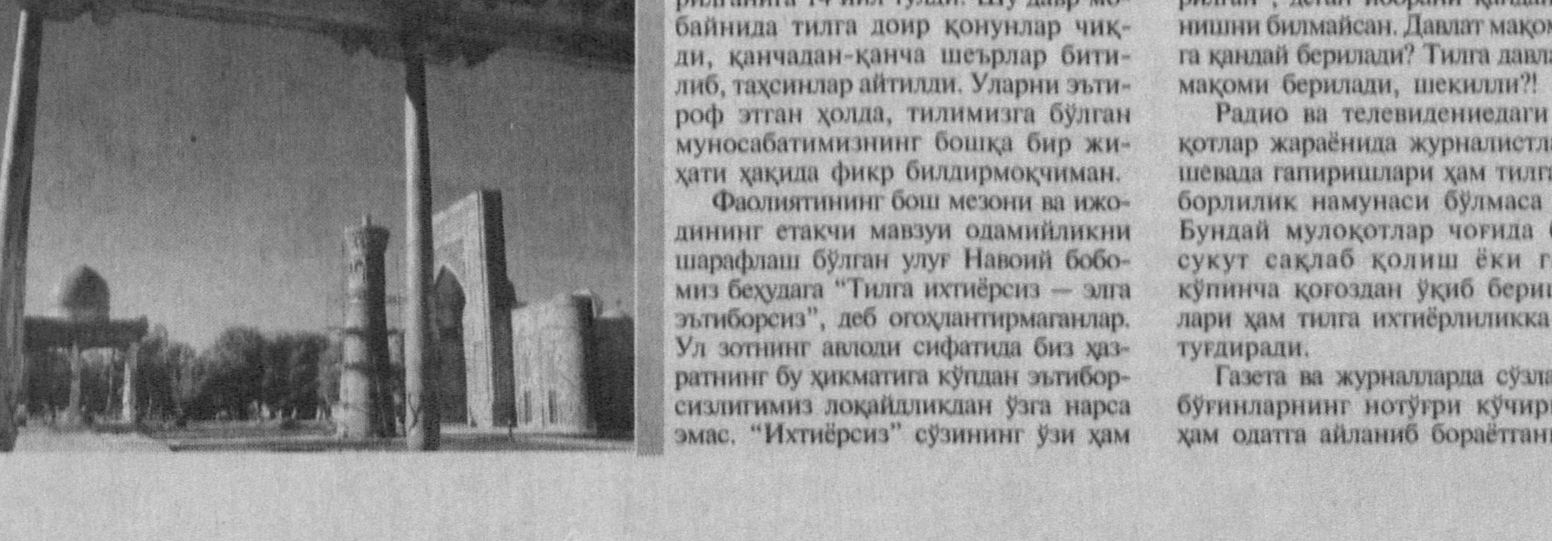

ДИЛ КЎЗГУСИ

Кейинги вақтларда бир "яхшигина" одат пайдо бўлган. Бирор масала ҳақида гапириш учун унинг айни мавсуми — "туғилган куни"ни пойлаб турамиз. Вақт ўтиши билан эса бу масалага нуқта қўйиб, гўё унутиб юборамиз. Ҳолбуки, тил борасида бундай иш тутиб бўлмайди. Она тилимиз қоидаларига зид ишлатилган сўзларни тузатиш ва тўғрилаш кундалик эҳтиёжларимиз қадар муҳим ва долзарб бўлмоғи лозим. Бунинг учун айнан 21 октябрни кутиш шарт эмас.

Тилимизга давлат тили мақоми берилганига 14 йил тўлди. Шу давр мобайнида тилга доир қонунлар чиқди, қанчадан-қанча шеърлар битилиб, таҳсинлар айтилди. Уларни эътироф этган ҳолда, тилимизга бўлган муносабатимизнинг бошқа бир жиҳати ҳақида фикр билдирмоқчиман.

Фаолиятининг бош мезони ва ижодининг етакчи мавзуи одамийликни шарафлаш бўлган улуғ Навоий бобомиз беҳудага "Тилга ихтиёрсиз — элга эътиборсиз", деб огоҳлантирмаганлар. Ул зотнинг авлоди сифатида биз ҳазратнинг бу ҳикматига кўпдан эътиборсизлигимиз лоқайдликдан ўзга нарса эмас. "Ихтиёрсиз" сўзининг ўзи ҳам "эътиборсизлик" маъносида бўлиб, "эътиборсизлик"нинг яна бир маъноси "назарга илмаслик" ёки "назардан қолиш"дир. Шоир беҳудага такрордан қочибгина бу сўзни ишлатмаган. Дарвоқе, шу ўринда такрорийлик ҳақида: ҳозирги замон шоирларининг айримлари фақат такрор сўзлардан шеър тузишмоқда. Аслида кишига маънавий озиқ бериши лозим бўлган шеърларгина эмас, балки "замонавий" қўшиқлар ҳам аксар ҳолларда руҳий толиқишга олиб келади. Ҳатто тил ҳақидаги айрим мақола ёки фикр-мулоҳазаларда ги "ўзбек тилига давлат мақоми берилган", деган иборани қандай тушунишни билмайсан. Давлат мақоми тилга қандай берилади? Тилга давлат тили мақоми берилади, шекилли?!

Радио ва телевидениедаги мулоқотлар жараёнида журналистларнинг шевада гапиришлари ҳам тилга эътиборлилик намунаси бўлмаса керак. Бундай мулоқотлар чоғида баъзан сукут сақлаб қолиш ёки гапини кўпинча қоғоздан ўқиб бериш ҳоллари ҳам тилга ихтиёрлиликка шубҳа туғдиради.

Газета ва журналларда сўзларнинг, бўғинларнинг нотўғри кўчирилиши ҳам одатга айланиб бораётгани ташвишли ҳолдир. Лотин графикаси асосидаги ўзбек ёзуви ва унинг жойларда жорий қилиниши ҳам ижтимоий саводхонлик масаласига боғлиқ. Хусусан, мактаб ўқувчилари учун ўқув қуроллари етказиб берувчи айрим босмахона ва кичик корхоналарда ишлар жадал. Улар чиқараётган баъзи кундалик дафтарлардаги "Ishni baxolash", "sinf raxbari", "oy va xafta kuni", "**sana va kun**" каби хато, такрор сўз ва ғализ жумлалар таълим бериш жараёнини қийинлаштириши тайин. "Ўқитувчи" нашриётида 2000 йили чоп этилган "Адабиёт" (7-sinf uchun darslik-majmua) дарслиги мундарижасида Умар Ҳайём "Umar Hayyom" ва яна бир ўринда "Umar Xayyom", шоир расмининг юқорисида эса "Umar Xayyom" шаклида икки хил ёзилган. "Барча дадалар аълочи бўлади" (А.Несин), деб ўйлаб юрган болаларга бу ҳолни қандай изоҳлаб бериш мумкин?! Яна шу дарсликда "Mus`haf" сўзи "Mushaf" тарзида имло қоидасига зид ёзилган (352-бет). Бу ҳолатлар, афсуски, дарсликнинг учинчи нашрида ҳам такрорланган. Бугунги кунда кўчаларда ҳар қадамда автомобилларга ёқилғи қуйиш шахобчасига дуч келамиз. Бу ном қисқартирилганда АЁҚШ шаклида ёзилади. Лотин графикасига асосланган ёзувимизда — AYOQSH ёзилаётганини кўрамиз. Бу қисқартмани ёйиб ўқиш лозим бўлса "Avtomobillarda yoqilgini ozaytirib" ёки "oshirib quyish shaxobchasi", деб ўқиш мумкин. Худди шу манзилларда чиройли ранглар билан ёзилган "Hush kelibsiz"ни кўриб ажабланмаймиз ҳам. Чунки энг гавжум жойларда осиғлиқ турган нотўғри ёзувларни кўравериб кўзимиз пишиб кетган. Масалан, метронинг "Чилонзор" бекатидаги "Tarih — halq ma`naviyati" ёзуви нима учун айни шу метро бекатига илиб қўйилганини тушунмасангизда (на номда, на бекатда тарихга оид бирон нарса кўзга ташланади), ёнингиздаги зийраккина қизчангиз ёки ўғлингизнинг "Tarix" ўғрими "tarih"? деган саволидан сергакланасиз. Яқинда оммавий газеталардан бирида "Европа" сўзининг "Evropa" тарзида ёзилганига кўзим тушди. Наҳотки, шу ёзувни 1001 марта назоратдан ўтказаётган "ҳушёр билимдонлар" ҳозирги ёзувимизда е, ё, ю, я ҳарфлари лотин графикасидаги ёзувда йўқлигини, яъни алфавитда Ye, Yo, Yu, Ya эмас балки, фақат "Y" ҳарфи борлигини, унга е (э), о, u (у), а ҳарфларини қўшиш билан ҳозирги ёзувдаги е, ё, ю, я ҳарфларини ифодалаш мумкинлигини англамаган бўлсалар! Мактаб журналларида Юлдуз, Юсуф сингари отларнинг бош ҳарфи ёзилиши лозим бўлса, "Yu" ёзилганини кўриб, эътибор бермаймиз ҳам.

Умуман, бундай хатолар бизда талайгина. Энди бу каби хато ва камчиликларни тузатиш даври келди. Уларга барҳам бермасак, вақти келиб тилимизга, тил орқали дилларга эътиборсизлик юзага келиши мумкин.

Раъно ЭГАМШУКУРОВА,
аспирант

ИНСОН ВА ИҚТИСОД

Оғир пайтларда баъзан таназзулдан олиб чиқувчи халоскор моделни излаб топишни истаб қоласан. У японникими, аргентинаникими — барибир эмасми. Зотан, баъзи бировлар ҳатто хушламай эътироз билдиришади: япон модели японларнинг “миллий ўзига хос хусусияти”га асосланган эмиш. Мен, японларнинг “Миллий ўзига хос хусусияти” дейишганида, хусусан нимани кўзда тутишганини билмайман, аммо ёт модел, ёт тажриба ўрганишга арзиса-да, ундан кўр-кўрона нусха кўчириб, ўзга заминга, мутлақо бошқа шароитга ва бошқа замонга тадбиқ этиш анча хавфли эканига тўла қўшиламан. Ўзга тажрибадан ўзи учун фойдали томонини ўз шароитига мослаб ола билиш бу — бошқа гап. Шундай экан, қани, Япониянинг урушдан кейинги тараққиётини кўриб чиқайлик-чи.

“Япон мўъжизаси”

бошқаларга ҳам сабоқ бўла оладими?

Акио КАВАТО

УРУШДАН СЎНГИ ЖАСОРАТ

Уруш 1945 йилнинг августида тугади. Япония ўз ер майдонининг 44 фоизини бой берди. Катта армия истеъфога чиқарилди, 7,2 милён зобит ва аскар ўз ҳолига ташлаб қўйилди. 1,5 милён япон собиқ хориж ҳудудидан қайтиб келди ва ҳарбий заводларда машғул бўлган 4 милён одам ишсиз қолди. Умуман, 72 милёнлик аҳолининг 12,7 милёни ўша вақтда “янги ишдан бўшатилганлар”га айланган эди. 50 фоиздан зиёд завод ва фабрикалар вайрон этилганди. Пул ҳаддан ташқари қадрсизланиб, касодга учради. Урушдан кейинги икки ярим йил давомида чакана нарх 25 баравар ўсди. Урушнинг охирига бориб, жамиятнинг маънавий аҳволи завол топди. Товламачилик, порахўрлик, ҳарбий заҳираларни сотиш ва чайқовчилик одатий ҳолга айланди.

Урушдан кейинги дастлабки йилларда америкаликлар биз, мағлуб бўлганларга унчалик ёрдам беришмади (1947 йилнинг совуқ уруши кучайган маҳалида биринчи жиддий иш бошлашга уриниб кўрилганди). Ҳар бир япон яшаб қолишнинг чорасини кўриши керак эди. Кўпчилик зироат билан шуғулланиш учун қишлоққа қайтди (ўша вақтда қишлоқ нуфузи 5 милён нафарга ўсган эди). Бошқалар ё майда савдо ёки қарийб ҳунармандчиликка асосланган истеъмол молларини ишлаб чиқара бошладилар (эндиликда бутун дунёга машҳур “Сони”, “Панасоник”, “Хонда” ширкатларига атиги икки-учта шерик билан ўшанда асос солинган эди). Шаҳарликлар ўзларининг кичик томорқаларига ишлов бердилар. Мен ота-онамнинг ломбардга қатнашганини ва уйимиз ёнидаги экин экилган ерда ишлашганини эслайман (полизимиз бомба портлашидан тамоман вайронага айланган ҳарбий завод касалхонаси майдонида жойлашган эди).

Ўз навбатида Япония ҳукумати ишлаб чиқаришни ўстиришга эътиборни қаратди. Бу тадбирдан монетаризмнинг қаттиқ сиёсатига амал қилмай, ҳар ҳолда молларни кўплаб миқдорда ишлаб чиқариш орқали пул касодлигини бартараф этиш назарда тутилган эди.

1946 йили ҳокимият Иқтисодий тикланишни маблағ билан таъминлаш жамғармасини тузди ва корхоналарга (аввал бошда Марказий банк сотиб олган облигациялар ҳисобидан ва фақат кейинроқ халқ жамғарган пуллар ҳисобидан) маблағ ажрата бошлади. Шу билан бирга, ўша даврнинг сармоядор иқтисодий соҳалари саналган металлургия, энергетика ва кўмир саноатига аҳамият берилди. Бу соҳаларда давлатнинг молиявий ёрдам кўрсатиш ҳиссаси 70-85 фоизга етди (ўрта ҳисобда 25 фоизни ташкил этди). Японияда Ички миллий маҳсулот (ИММ) 1947 йили муайян нархларда 8,4 фоиз ва 1948 йили 13 фоизга ўсди. Албатта, бу жамғарма ўз фаолиятида зиён ҳам кўрди. Маблағнинг бир қисми зарарни қоплашга сарфланди, амалдорларнинг кўнглини топиб, маблағ олишга уринганлар ҳам бўлди. Ва пул касоди фақат 1949 йилга келиб пасая бошлади (нархнинг ўсиши:1947 — 46 фоиз, 1948 — 73 фоиз, 1949 — 25 фоиз).

Валютага эгалик қилиш бутунлай ҳокимиятнинг измида эди. Корхоналар валютадан фақат юксалишга нафи тегадиган илғор технология ва бошқа молларни четдан келтиргандагина фойдалана олардилар (истеъмол моллар импортининг оммавий тус олишига чек қўйилганди).

Шуниси диққатга сазоворки, ҳатто шундай тизимда ҳам порахўрлик анча кам намоён бўлди. Аммо бу — бизнинг амалдорларимизнинг табиатан покдомон, дегани эмас. Бизнинг тарихимизда ҳам порахўрлик ҳоллари юз берган.

Шундай бўлса-да, ўша даврларда кўпчилик амалдорлар масъулиятнинг алоҳида туйғусига берилган ва халқ фаровонлиги йўлида янги давлат қурилишига интилган эди. Айни маҳалда уларнинг мақоми қатор кафолатлар билан қўллаб-қувватлангани ғоят муҳим ўрин тутарди. Гарчи оддийгина бўлса-да, уларга ижара ҳақи анча арзон уй-жой берилганди. Амалдорлар умр бўйи ёлланиб ишлаганда, кўп йиллик хизматларини инобатга олган ҳолда уларнинг мансабини мунтазам ва расамади билан кўтариб боришарди. Ким ҳам бу мақомларни бир галлик пора учун хавф остига қўярди, дейсиз!

АҚШнинг зўравон кучлари, аввало, япон жамиятини демократлаштириш билан шуғулланди. Уларнинг кўрсатмаси бўйича бир қанча йирик ширкатлар озод қилинди, акциялари оила мулкидан чиқарилди, кекса бошқарувчилар ишдан бўшатилди. Аммо АҚШ зўравон кучларининг ўзаро қарашларидаги ихтилофлар ва японларнинг қаршилиги туфайли олигархиянинг парчаланиши тўла амалга ошмай қолди. Шунга қарамай, янги ширкатларнинг пайдо бўлиши ва анча ёш, янгиликка интилувчи менежерларни жалб этиш учун замин ҳозирланди.

Қисман АҚШ зўравон кучларининг тазйиқи остида ер ислоҳоти ўтказилди. Деҳқонларнинг қашшоқлашиши (оқибатда улар оддий ижарачиларга айландилар) Японияни индустриялаштириш учун дастлабки жамғармани тўплашга шароит туғдирди. Энди улар корхоналар учун бозор яратишга ва сиёсатчиларнинг барқарор таянчига айланиши учун бой бўлишлари керак эди.

Агар 1946 йили ижарачи — камбағаллар 46 фоиз ҳайдаладиган ерни қайта ишлаган бўлсалар, бу ҳисса 1950 йили 10 фоизга тушиб қолди. Деҳқончиликка сармоя ажратиш кескин ўсди, лекин ишлаб чиқаришнинг ўсиши натижасида муайян фойда олишга фақат 10 йилдан кейингина эришилди.

Совуқ урушнинг аста-секин кучайиши тахминан 1947 йили АҚШнинг Японияга нисбатан мавқеини ўзгартирди. Улар Япониянинг иқтисодий ривожи йўлида кўмаклашишга мойил бўлдилар. Япония ҳукумати ўз навбатида ёрдамга ва АҚШ томонидан тўғридан-тўғри юбориладиган инвестицияга умид қила бошлади. Бироқ АҚШ японларни унчалик эркалатмади. Инвестиция келмади, чунки бу америкаликлар учун фойдасиз эди. Бунинг ўрнига АҚШ кредитга 150 милён доллар таклиф этди: бу — Япониянинг валюта захирасидан америка пахтасини сотиб олиш учун гаровга берилган эди. Японлар пахтани четдан олиб келишлари, тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришлари, уларни чет элга олиб чиқишлари ва савдодан тушган пул ҳисобига яна америка пахтасини ташиб келтиришлари мумкин эди. Ана шу сабабли япон тўқимачилик индустрияси қайтадан вужудга келди.

1947-50 йилларда АҚШ Японияга катта миқдордаги — умумий ҳажми 1,8 миллиард долларлик тиббий дорилар, ўғит, темир рудаси, нефть, кўмир ва бошқа молларни кредитга берди (Ички миллий маҳсулотлар 11 миллиард долларни ташкил этди). Япония ҳукумати қарзларини узиш учун маблағ жамғариш мақсадида бу молларни пуллади.

АҚШдан олинган кредитлар, эмиссия (қимматли қоғозлар, қоғоз пул чиқариш) ва ёрдам пули (дотация) бериш ҳисобига Иқтисодий тикланишни маблағ билан таъминлаш жамғармасининг фаоллик билан маблағ ажратиши (1949 йилги бундай ёрдам пули даромаду харажатнинг 27 фоизини олиб қўйган ва яна шунча маблағ ташқи савдога сарфланган эди) пулнинг қадрсизланишига қарши курашда иш бермасди (1948 йили нархнинг ўсиши 73 фоизга кўтарилган эди). Айнан шу пайтда урушдан кейинги Япония тарихида илк бор қатъий аксилкасод сиёсати биргина америкалик жаноб Дож томонидан маълум қилинди.

1949 йилнинг декабрида у ёрдам пули ва америка кредитига асосланган япон иқтисодининг ошириб юборилган табиатини кескин танқид остига олиб, ўзининг “Дож йўли”ни эълон қилди. Иқтисодий тикланишни маблағ билан таъминлаш жамғармаси фаолияти барҳам топди, нархни қувватлашга бериладиган ёрдам пули 1951 йилгача бекор қилинди, қатъий даромад ва харажат (бюджет) нисбати амалга оширилди. Йеннинг ягона қадр-қиммати (курси) ўрнатилди: 360 йен — 1 АҚШ долларига тенг келди. Бундан мақсад чет элларга мол ёки сармоя чиқарувчилар учун йеннинг рақобатбардошлигини таъминлаш эди. Бир сўз билан айтганда, “маблағ бўйича иқтисод” ва “ўз саъй-ҳаракатлари ҳисобига иқтисод” учун шароит йўлга қўйилди.

Аммо муолажа оқибати аввал бошда салбий эди. Иқтисодий фаолият учун пул етмай қола бошлади. Гарчи пулнинг қадрсизланганлиги 1950 йилда (нархнинг ўсиши манфий 7 фоизни ташкил этди) пасайган бўлса-да, ички миллий маҳсулотнинг муайян ўсиши 1948 йили 13 фоиздан 1949 йили 2,2 фоизгача тушди. Кўпгина кичик корхоналар синди, баъзан бунга бардош беролмаган хўжайинлар оилавий бўлиб жонларига қасд қилдилар. 1949 йили аҳолининг иш билан таъминланганлиги 10 фоизга камайди. Агар турғунликдан кейин муайян ва соғлом тараққиёт бошланмаганда, Япониянинг нечоғлик мушкул ҳолга тушиб қолишини ҳеч ким тасаввур ҳам қила олмас эди. Лекин юксалиш учун шарт-шароит бор эди. Чунки умумий вазиятни тақозо этувчи жаҳон конъюктураси ижобий бўлиб, шу жумладан, Европа иқтисодининг сезиларли юксалиши кузатилаётган эди.

Афсуски, бу ерда кутилмаган фожиа — 1950 йилги Корея уруши тўсқинлик қилди. Одатда уруш жаҳон тарихида кўпинча иқтисодда бурилиш нуқтасига сабаб бўлади. 1950-53 йилларда АҚШ Японияга 1,1 миллиард долларлик маҳсулотга буюртма берди. Америка армияси ўзининг Япониядаги шахсий эҳтиёжлари учун шунча маблағни сарфларди. Бу — урушдан кейинги “Япония мўъжизаси” учун сўнгги шиддатли туртки бўлиб хизмат қилди. Саноат ишлаб чиқаришининг кўлами 1949-51 йилларда тахминан икки баравар ўсди.

1955 йилгача, яъни Япония Савдо ва тариф ҳақида Умумий битимга аъзо бўлиб киргандан кейин у ўз бозорини ҳимоя қила оладиган (протекцион) сиёсат юргизадиган бўлди. 1964 йили Япония Халқаро валюта жамғармасининг (ХВЖ) тўла ҳуқуқли аъзосига айланганидан сўнг хориж сармоясининг ўз бозорига кириб келишини тўса оладиган бўлди. Йеннинг нисбатан арзон қадр-қимматини экспорт рағбатлантирди ва импортга имкон бермади. Шафқатсиз рақобат ички бозорда ҳам, четда ҳам илғор технологиянинг фаол импорти ҳисобига япон маҳсулоти сифатининг муттасил ошиб боришига омил яратди (1951 йилдан бошлаб илғор технологиялар тадбиқ этилган корхоналарга турли солиқ имтиёзлари ва енгилликлари жорий бўлганини эслатиб ўтиш ўринлидир).

Дарвоқе, Япония 1952 йили Жаҳон Тикланиш ва тараққиёт банкининг аъзоси бўлди ҳамда 1953 — 66 йиллар давомида 860 милён долларлик маблағни кредитга олди. Шу билан бирга Халқаро валюта жамғармасининг узоқ муддатли кредитларидан бирор марта ҳам фойдаланмади.

ЯПОН ТАЖРИБАСИДАН НИМАНИ ОЛИШ МУМКИН?

Япон тажрибаси — ноёб эмас. Унинг тараққиёт йўлини бошқа ривожланган индустрияли мамлакатлар ҳам босиб ўтди. Масалан, АҚШда Биринчи жаҳон урушигача юқори импорт тарифлари мавжуд эди (40-50 фоизгача), бу — Европа томонидан кескин танқид қилинишига сабаб бўлганди. Бу вақтларда бож АҚШ федерал ҳокимияти учун асосий даромад манбаи эди. Фақат 1913 йилдагина давлат жисмоний шахсларга даромад солиғини жорий қилишга муваффақ бўлди. АҚШнинг илғор технология соҳасида Ғарбий Европага қатъиян тобелиги кўпинча европаликларнинг кулгисини қўзғарди.

Шунга қарамасдан, Японияга хос бўлган сифат бу даврда иқтисодий тараққиётга имкон берди. Биринчидан, йирик шаҳарларнинг ўртамиёна табақасида урушгача бўлган турмуш даражаси ҳақидаги хотира сақланиб қолди. Улар, ҳеч бўлмаса, ана шу бурунги даражага етиб олишга бор кучлари билан уриндилар. Иккинчидан, урушгача бўлган даврдаёқ қонун ва иш доирасидаги ахлоқ қоидасининг устунлиги қарор топганди. Қарзни тўламаслик дарҳол синишга олиб келарди. Учинчидан, урушдан кейинги Японияда ҳарбий саноатга дахлдор давлат заёмларининг шартларини ўзгартириш (конверсия) тадбири жуда пухта ва ҳеч қандай изоҳларсиз ўтказилди. Иқтисод мудофаанинг оғир юкидан қарийб бутунлай озод этилди. Тўртинчидан, аҳолининг ишончи амалдорларга нисбатан анча баланд эди. Амалдорлар давлат бойлигини ўз манфаати йўлида ўмараяпти, деб камдан-кам одамларгина гумон қилишарди. Аслида “ақлли ва қобилиятли” амалдорлар “итоатгўй ва жоҳил” халқни бошқармаётган эди. Аксинча, “Япон мўъжизаси”да халқ ва хусусий тармоқлар энг муҳим ўрин тутарди, ҳукумат эса уларнинг фаолияти учун барча шарт-шароитни муҳайё қилиб қўйганди.

Иқтисодий тараққиёт учун ягона тўғри йўл, масалан, монетаризм ёхуд касод сиёсати мавжуд эмас. Лекин барқарор ва соғлом тараққиёт учун ўзининг саъй-ҳаракати ва маблағи билан боғлиқ ҳолда зарур асосий шароитлар бўлиши тақозо этилади. Солиқ миқдори бир даражага келтирилган бўлиши ва самарадорликни таъминлаши зарур. Бу — ўз навбатида корхоналарга банк томонидан кредит берилишини таъминлайди. Корхонанинг ҳисоб юритиши ишонарли бўлиши, банк кредитларига гаров тақдим этилиши керак ва ҳоказолар.

Монетаризм ёки инфляция? Менимча, афтидан бу — ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати ва пулнинг қадрсизланиши билан боғлиқ. Гарчи, пул эмиссияси қулай шароит етилмаган бир даврда ишлаб чиқаришни фақат касоднинг янги ўзанига бошлаб боради.

АДАБИЙ ТИЛИМИЗ АСОСЧИСИ

Боши биринчи бетда.

Бундай гапларни кичик, норасмий давраларда анча йиллардан бери эшитардик. Дарҳақиқат, Алишер Навоийдай буюк мутафаккир бизнинг "ёлғон мақтовларимизга муҳтож эмас". У ўзбек адабий тилининг асосчиси эканлигини улкан шеърий мероси, илмий-насрий асарлари, она тили ҳақидаги илмий-назарий тадқиқоти орқали бундан беш аср илгариёқ исботлаб қўйган. Биз бу тўғри гапга, илмий ҳақиқатга имон келтиришимиз учун уларни ўқишимиз ва уқишимизгина кифоя. Биз бекорга бирламчи манбаларга ҳавола қилаётганимиз йўқ. Эҳтимол, кимдир Навоий асарларининг ўзини эмас, балки Навоий асарлари ҳақидаги манбаларнигина ўқиб, ҳатто ўшаларни ҳам ўқимай, эшитиб, "Навоий — ўзбек адабий тилининг асосчиси" фикрини мутахассислар ўйлаб топганлар, деб юрар. Йўқ, бу тилшунос ва адабиётшунос — навоийшунос олимлар тўқиб чиқарган уйдирма эмас.

Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Яссавий, Лутфий ҳазратлари ҳам, шубҳасиз, Навоий сингари туркий — ўзбек тилида ижод қилганлар. Аммо Алишер Навоийни ўзбек адабий тилининг асосчиси сифатида эътироф этиш, бу мутафаккирларнинг адабиётимиз ёхуд адабий тилимиз олдидаги хизматларини асло камситмайди. Уларнинг ҳар бири ўз ижодий мероси билан ўзбек адабий тилининг шаклланиш босқичларида муҳим ўрин тутади. Лекин ушбу адабий сиймолар ижодий меросининг салмоғи ва адабий тилимиз олдидаги хизматлари Алишер Навоийники билан тенглаштиргулик ёки таққослагулик эмас. Бу ҳам ҳаммага аён ҳақиқат. Маҳмуд Қошғарийнинг биргина "Девону луғатит-турк" асари машҳур. У — ўзбек адабий тили озиқланадиган мўътабар манба. Юсуф Хос Ҳожибнинг "Қутадғу билик" достони ўз даврида ўзбек адабий тилининг бойишига манба бўлган асарлардан бири. Аҳмад Яссавийдан мўъжазгина "Ҳикматлар" тўплами қолган, холос. Унинг ҳам тили Яссавий даври тилини ифодалай олмайди. Бинобарин, ҳикматлар тили асосида Яссавийнинг ўзбек адабий тилига муносабатини белгилаш душвор. Мавлоно Лутфий ўз замонасининг малик ул-каломи янглиғ тан олинган. Лекин ундан биргина девон боқий қолган. Лутфийнинг Навоий айтган биргина шеърга бутун ижодиётини бадал қилишга розилиги тўғрисидаги муболағали эътирофиёқ Лутфий латофати ва Навоий даҳосидан дарак бериб турибди. Хўш, ушбу мутафаккирлар меросларининг ҳар бири алоҳида ёхуд ҳаммаси йиғилиб келганда ҳам Навоий меросига тенг кела оладими? Гап ҳажмда эмаску, дерсиз? Ҳа, ҳажм ҳам муҳим. Адабий мероснинг ҳажми тил амалиётининг миқёси, сифати, савияси ва сайқалини кўрсатади.

Бундан ташқари, ўзбек адабий тилини асослаб бериш Алишер Навоий ижодий дастурининг моҳият-мақсадини ташкил этган. Юқоридаги адиблар эса бундай дастурий мақсадни ўз олдиларига қўймаганлар.

Ҳусайн Бойқаро Алишер Навоийни "сўз соҳибқирони" деб атайди ва унинг туркий тил қисматидаги хизматини "Туркий тилнинг ўлган жасадига жон киюрди (киргизди)", дея эътироф этади. Ҳусайн Бойқаро адабий тилни асосладими ҳам эмас, ҳаттоки, тирилтирди деяпти. Хуросон шаҳаншоҳининг ушбу эътирофини бошқа қайси мутафаккирларимизга нисбатан қўллашимиз мумкин? Ёки Ҳусайн Бойқаронинг бу сўзлари ҳам "ёлғон мақтовлар"ми? Шоҳ ўз қўл остидаги шоир вазирга сохта лутф қилишга эҳтиёжманд эмас. Ёхуд Ҳусайн Бойқаронинг "туркий тилнинг ўлган жасади", яъни Навоийгача бўлган аянчли аҳволи ҳақидаги сўзлари Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Яссавий, Лутфий ҳазратларининг шаънига ва тарихий хизматларига соя ташлайдими? Мавлоно Абдураҳмон Жомий ҳамда буюк Заҳириддин Муҳаммад Бобурларнинг туркий тилда ҳеч ким Алишер Навоийчалик кўп ва хўп айтмаганлиги, Навоий туркий тилда шу қадар зўр ёзганки, мабодо у ҳам ўз асарларини форс тилида ёзганида, форсигўй адибларга айтишга сўз қолмаган бўлиши ҳақидаги эътирофларичи? Булар ҳам "ёлғон мақтовлар"ми?

Ўзбек тили Алишер Навоий даврида расмий рутбага — бугунги истилоҳ билан айтадиган бўлсак, давлат тили мақомига кўтарилди. Навоийнинг дўсти, маслакдоши Ҳусайн Бойқаро давлат ишлари, девондаги расмий-идоравий иш юритиш тизими туркий тилда олиб борилиши ҳақида махсус фармон чиқарди. Ушбу тарихий ҳодисани Алишер Навоий таъсирисиз тасаввур этиш мумкинми?

Она тилининг қисмати, мавқе-мартабаси учун кураш, адабий тилни асослаш борасидаги ҳаракат дастури ва услуби жиҳатидан Алишер Навоий жаҳон шоҳсупасидаги энг йирик адабий сиймолар, масалан, Алигери Данте билан ёнма-ён туради. Бу ҳам аён ва шоён ҳақиқат. Камина бу икки буюк мутафаккирнинг она тили нуфузи учун курашдаги йўллари қиёсий тадқиқ этилган "Ажойиб ўхшашлик" сарлавҳали мақоламизни "Фан ва турмуш" журналида 1976 йили эълон этганмиз. Ажойиб ўхшашлик шундаки, буюк италян шоири Алигери Данте она тилининг беқиёс бадиий имкониятларини "Илоҳий комедия"дай жаҳоншумул асарлари тимсолида, шахсий ўрнак тариқасида амалда исботлаб берган. Умрининг охирларида эса италян тилининг ғайри тиллардан асло кам эмаслигини, унинг нафосатини, сўз ва маъно бойликларини "Она тили ҳақида трактат" ёзиб, она тилининг устувор мақомини илмий-назарий йўлда асослаган. Алишер Навоий ҳам бошқа давр ва бошқа мамлакатда яшаган бўлса-да, қонуний равишда, айнан шундай йўл тутди. Ўзбек тилининг бадиий маъно ва мазмун ифодалашдаги беқиёс салоҳиятини, бутун бошли бир туркий миллатнинг адабий тили лаёқатига эгалигини аввал амалда исботлади. Ўзбек тилида расмий девон яратиш услубини шакллантирди. Ўша давр жаҳон андозаларига мувофиқ тузилган саккиз мукаммал девонидан еттитасини ўзбек тилида яратди. Ўзбек тилида биринчи марта Навоий беш ғўзал достондан ташкил топган "Хамса" асарини яратдики, бу беш достоннинг ҳар бири дунё майдонидаги ҳар қандай асар билан бемалол беллаша олади. Азбаройи, адабий, бадиий тил қудратидан шундай. Навоий ўзининг ўнлаб илмий-насрий асарлари заминида миллий илмий-насрий тил ва услубимизни инкишоф этиб берганки, у ҳануз англаб етилмаган, очилмаган қўриқ бўлиб ётибди. Ниҳоят, Навоий ўзбек тилининг музаффариятини бадиий ижод майдонида, амалий равишда қойилмақом қилиб қўйганидан кейин, Данте сингари умрининг охирроғида, аниқроғи 1499 йилда "Муҳокамат ул-луғатайн" номли асарини ёзиб, ўзбек адабий тилини илмий-назарий жиҳатдан узил-кесил асослаб берди.

Алишер Навоийнинг қуйидаги шахсий эътирофлари шунчаки расмона фахриялар эмас. Уларнинг заминида ҳаётий ҳақиқат ётибди:

Турк назмида чу мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни яккалам.

Мутафаккир бу байтда туркий шеъриятда алам-изтироб тортиб, ижод заҳматларини чекиб, байроқдорлик қилиб, туркий қавмларни яккалам — биртил қилишга муваффақ бўлганидан ифтихор этмоқда. "Қалам" сўзи бу ўринда тилни, "яккаламлик" эса адабий тилни англатади. Англашиладики, Навоий туркий қавмлар яшайдиган сарҳадларни лисоний жиҳатдан, тил нуқтаи назаридан бирлаштирган. Миллат таркибидаги турли элатлар, қавмлар, уруғлар, ўзаро эркин сўзлашиб муомала қиладиган, бир-бирини таржимонсиз ва луғатсиз тушунадиган ягона тил эса адабий тилдир. Навоий "яккаламлик" деганда, туркий халқларнинг ўзаро бемалол ёзишма олиб борадиган, бир-бирларининг ёзма меросларини эркин ўқий оладиган ягона адабий тил ёзувини ҳам назарда тутган. Адабий тил, таъбир жоиз бўлса, миллатни бирлаштирувчи маънавий байроқдир. Тил миллатнинг бирламчи белгиси, адабий тилга бирлашиш эса миллий бирликнинг дастлабки ва асосий кўринишидир. Адабий тилнинг шаклланиши халқнинг миллат сифатида тўлиқ шаклланишидан ҳам дарак беради. Адабий тилдан чекиниш эса, миллий бирликдан чекиниш, лисоний бошбошдоқликка, тил нуқтаи назаридан парокандаликка учрашига олиб бориши мумкин. Шу маънода, Алишер Навоийни нафақат адабий тилимиз асосчиси, балки миллий бирлигимиз асосчиси, дея эътироф этсак, муболаға бўлмаса керак.

Агар бир қавм, гар юз, йўқса мингдур,
Муайян турк улуси худ менингдур.
Олибмен тахти фармонимға осон
Черик чекмай Хитодин то Хуросон.
Хуросон демаким, Шерозу Табрез
Ки, қилмишдур найи килким шакаррез.
Кўнгул бермиш сўзумга турк, жон ҳам,
Не ёлғуз турк, балким туркмон ҳам.
Не мулк ичраки бир фармон йибордим,
Анинг забтиға бир девон йибордим.
Бу девон тутти ул кишварни андоқ
Ки, девон тузмагай дафтарни андоқ.

Ушбу парчада ҳам ўша ифтихор ва иқрор давом этади: агар турк улуси бир ёки юз ёхуд минг қавмдан иборат бўлса ҳам, улар шак-шубҳасиз меники, менинг мухлисларим, тилдошларим, дилдошларим, миллатдошларим бўлишлари аниқ. Чунки мен шаккарез қаламимдан маъни дурларини сочиб, Хитойдан Хуросонгача, Хитою Хуросон нима бўлибди, Шерозу Табризгача лашкар тортмасдан, осонлик билан изму ихтиёримга олдим. Менинг сўзимга турк қавми кўнгил, наинки кўнгил, балки жон ҳам беради. Фақат турк эмас, балки туркман ҳам менинг жонажонимдир. Қайсики мамлакатга бир фармон юборсам, ўша мамлакатни бир девон юбориб ҳам забт этдим. Бу девоним у мамлакатни шундай асир этдики, тил ва услубим уларнинг девони учун ўрнак ҳамда андоза бўлди.

Дарвоқе, Алишер Навоий ўзининг мафтункор адабий мероси, ўша давр нуқтаи назаридан, ҳаммафаҳм тили билан барча тилдош элу элатларга манзур бўлган. Бунинг сабаби шуки, улуғ мутафаккир туркий улуснинг барча шева ва лаҳжа хусусиятларини, тил бойликларини, ифода имкониятларини бутун мураккаблиги ҳамда нафосати билан ўз асарларида мужассамлаштирган, барча қавмлар учун мос келадиган адабий андозаларни яратган. Навоий умумхалқ тилини шу қадар асарларига сингдириб юборишга эришганки, унинг ўз даврини қўя турайлиг-у, ҳаттоки, ҳозир ҳам асарлари тилини шарҳлаб берсангиз, турли вилоятларга мансуб шева вакиллари "Навоий кўпроқ бизнинг шевамиздан фойдаланган экан", деган фикрга келадилар.

Бугунда радио ва телевидениеда, газета ва журналларда, нашр ишларида, расмий-идоравий иш юритиш тизимида адабий тил меъёрларидан чекиниш, мустақил Ўзбекистон Республикасининг "Давлат тили ҳақида"ги қонунига итоат этмаслик, уни моддама-модда, изчил равишда амалга оширишда сусткашлик кўрсатиш, адабий тил меъёрларига асосланган ўзбек тилининг асосий имло қоидаларига риоя қилмаслик ҳоллари сезилмоқда.

Алишер Навоийнинг она тилимиз нуфузи, адабий тилимиз нафосати учун кураши бизга ибрат ва намуна бўлмоғи лозим. Ўз она тилига беписандлик жамиятимизни ҳамон тарк этмаётир. Президентимиз И.А.Каримов 1996 йил 5 июн куни Тошкентда "Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастурни тузиш" комиссиясининг йиғилишида айтганларидек: "Ўз давлат тилини билиш, уни ўрганиш юксак маънавият, Ватан ва халқига садоқат белгиси эмасми?" Алишер Навоий ҳам ўз халқи она тилига муҳаббат ва садоқатда жуда демократик мақомда туради. Жумладан, "Муҳокамат ул-луғатайн" асарида ўзга тилларда ҳам сўзлашни камситмаган ҳолда шундай олижаноб истак билдиради: "...турк тилининг жомеияти мунча далойил била собит бўлди, керак эрдиким, бу халқ орасидин пайдо бўлғон табъ аҳли салоҳият ва табъларин ўз тиллари турғоч, ўзга тил била зоҳир қилмаса эрди ва ишга буюрмасалар эрди. Ва агар иккаласи тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди ва яна бир тил била озроқ айтсалар эрди. Ва агар муболаға қилсалар, иккаласи тил била тенг айтсалар эрди..." Ҳеч бўлмаса, Навоий XV асрда орзулаган меъёрларни сақлайлик. Навоий ва у ардоқлаган миллий тилга муносиб бўлайлик. Зеро, Алишер Навоий ва у асослаган ўзбек адабий тили бизнинг миллий ифтихоримиздир.

Нусратулло ЖУМАХЎЖА,
филология фанлари доктори

ОЗОД ЮРТ ОДАМИ

ҲИММАТ

ёхуд гурланлик Эриммат Содиқов ибрати

Халқимизда шундай ҳикмат бор: “Бўладиган эл бир-бирини ботирим дейди”. Баъзи бир бўлармонлар бўлиб, бўёғи синиб ётган пайтда бу мақолни такрор-такрор эслаш ҳеч ҳам зиён қилмайди. Зотан, айрим ишбилармонлар топган мол-дунёсига ғарқоб бўлиб, қават-қават уйлар қураётган, етти маҳаллага дастурхон ёзиб, ким ошарга тўй бераётганини кўриб тургганингда, улар қачон эл корига ҳам қайишгани вақт топаркан, деб ўйлаб қоласан. Қўли калта қўшнисининг қулаб қолган оғилини кўтариб беришдан, маҳалланинг ободлигига ҳисса қўшишдан қочмайдиган топармонлар бағрикенглик қилишса — эл ишига бел бўлишса, ризқи бутун бўлмоғи тайин. Ахир, эл дуоси эр йигитнинг бирини икки қилади, деб бежиз айтишмаган.

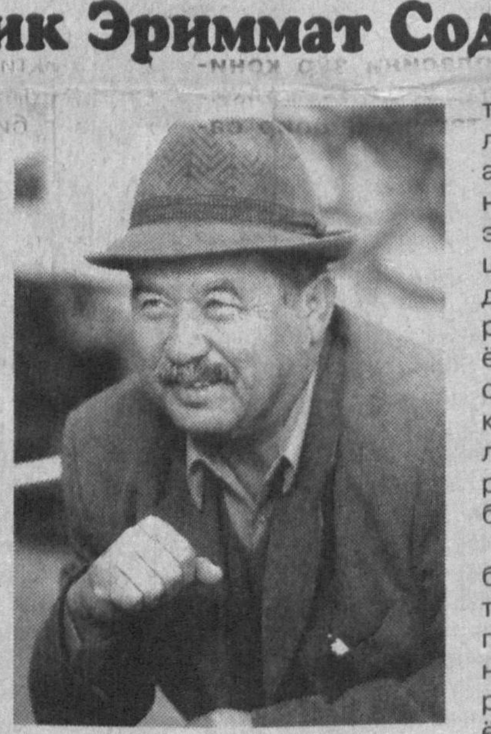

Бахтимизга халқнинг жўмард фарзандлари ҳам орамизда кўп. Гурлан туманидаги “Амударё” ширкат хўжалиги раиси Эриммат Содиқов шундай инсонлардан.

Асли касби шифокор бўлган бу инсон тиббиёт сирларини пухта эгаллаган, медицина фанлари номзоди. Тадбиркорликда иш бошлагунга қадар Дўсимбий ҳудудий шифохонасида, Гурлан стоматология поликлиникасида бош врач бўлиб ишлади. Кейинчалик у Урганч давлат университетининг Иқтисод факултетида таълим олиб, қишлоқ хўжалигининг яхши мутахассиси бўлиб етишди.

Эриммат Содиқов “Амударё” ширкат хўжалигига раис этиб сайланганда хўжалик давлатдан 149 миллион сўм, иш ҳақи ҳисобидан 59 миллион сўм қарз эди. Қисқа вақт ичида қарзлардан қутилиб, рентабелли хўжаликка айланган “Амударё” ширкат хўжалиги миришкорлари ғамхўр етакчи, тажрибали раҳбар бошчилигида 1400 гектар ерда деҳқончилик қилишади. Шундан 800 гектарига пахта, 300 гектарига шоли, 150 гектарига буғдой ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари экилади. Бу йил пилла, дон режалари ортиғи билан бажарилди. Пахтадан мўл ҳосил олиш мўлжалланган, ҳосилдорликни ҳар гектаридан 30 центнерга етказиб, мамлакат хирмонига муносиб ҳисса қўшиш ният қилинган. Режага кўра, хўжалик бу йил деҳқончилик ва бошқа тадбиркорлик фаолиятларидан 60 миллион сўмдан зиёд соф фойда олишни кўзлаган.

Юртдошлари Эриммат Содиқовни халқ таълимининг чинакам ғамхўри ва бағрикенг ҳомийси сифатида ҳурмат қилишади. Бу ҳурмат замирида Э.Содиқовнинг ширкат хўжалиги, ўзи ва оға-инилари маблағи эвазига амалга оширган кўплаб савоб ишлари бор. Хусусан, тумандаги Беруний, Шароф Рашидов, Усмон Носир номларидаги ўрта мактабларни тўлиқ таъмирдан чиқариб, бу масканларни 16 миллион сўмлик ўқув анжомлари билан таъминлашнинг ўзи бўлмайди. Биргина бу эмас, элпарвар тадбиркор ташаббуси билан хўжалик ҳудудига икки километр сув қувури, беш километр газ қувури ётқизилди, ҳар бири бир кунда саксон нафар беморни қабул қиладиган иккита қишлоқ врачлик амбулаторияси қуриб берилди, тўқсон ўринли болалар боғчаси таъмирдан чиқарилди.

Эриммат раиснинг ҳиммати бу билан якун топгани йўқ. Унинг таклифи билан ширкат хўжалиги ихтиёридаги маъмурий бинолардан бири қишлоқ болалари ихтиёрига берилди. Бинода ёшларнинг спорт билан шуғулланишлари учун барча шароитлар яратилган. Шу билан бирга, хўжалик ҳисобидан ҳар йили олий ўқув юртида таҳсил олаётган уч-тўрт нафар талабанинг шартнома пуллари тўлаб келинаётирки, бундай ҳиммат кўплар ҳавас қилса арзигулик олижанобликдир. Таълим соҳасига бериб келаётган сезиларли кўмаги туфайли бу йил Эриммат Содиқов халқ таълими аълочиси унвонига сазовор бўлди.

Бирники мингга, мингники туманга, дейди халқимиз. Гурланлик моҳир тадбиркор Эриммат Содиқов сингари жўмард инсонлар фаолияти туфайли қишлоқларимиз чирой очаётир, элимиз турмуши фаровонлашаётир. Ҳиммати баланд, топганини эл билан баҳам кўрадиган инсонларнинг обрў-эътибори ошиб, мол-давлати зиёда бўлаверади.

Нурмамат АЛМУРОДОВ

ҲАҚИҚИЙ ПАҲЛАВОН КИМ?

Арафа

Боши биринчи бетда.

“Макорим ул-ахлоқ”да ёзилишича: “Рамазон ойида ул ҳазрат (яъни Навоий — **Н.А.Ҳ.**) хайрот ва садақанинг миқдорини имкон борича орттиришга тиришган. Ҳар кечаси улуғ саййидлар, замон олимлари, олий мартабали амирлар ва баланд даражали садрлардан кўпгина киши ул зот ҳузурида ифтор қилишарди.

Ул ҳазрат меҳмонларни риоя қилиб, овқатни ўзлари тортарди. Шундан кейингина саҳий қўлини таом ейишга узатарди...”

Нафснинг қутқуси шу даражадаки, ҳатто ибодатга бино қўйиш орқали ҳам инсон унинг илгига асир тушмоғи мумкин. Ибодатни Ҳақ ризолиги учун қилганларгина амалига бино қўймайди. Рўза тутганлигини бошқаларга пеш қилмайди. Аксинча, ўзгалар унинг гўзал хулқини, тамасиз амалини кўриб, рўзанинг, ибодатнинг ҳикматини англайди. Унингдек бўлишга интилади.

Улуғ бобомиз имом Бурҳониддин Марғиноний “Ҳидоя”ни ўн уч йилда ёзиб тугатганлар. Ул зот мана шу ўн уч йил давомида муттасил рўза тутган эканлар. Лекин рамазондан бошқа ойларда рўзадор эканликларини ҳатто ул зотга таом пишириб берадиган хизматчилари ҳам билишмаган. Улар таом олиб киришса, улуғ олим ҳеч нарса демас, чиқиб кетишганларида эса таомни шогирдларидан бирига илинар эканлар. Мана бундай хулқдан ўрнак олса арзийди.

Нафс инсонни ножоиз нарсаларга қарашга даъват қилади (айниқса, кийинишдан кийимсизликка қараб кетилаётган замонда). Лекин ҳақиқий рўзадор назарини пок тутади...

Қўйинг-ки, бу ойда қалб ҳам, вужуд (ошқозон, кўз, қулоқ, тил) ҳам рўзадор бўлсагина, чинакамига покланиш мумкин бўлади. “Ҳужжат ул-ислом” Имом Ғаззолийнинг таъбири билан айтганда: “Рўза тутиш жон учун закот, бадан учун риёзат, яхшилик учун даъватдир. Рўза инсон учун гуноҳлардан тийилиш, жамият учун жиноятлардан сақланишдир. Оч баданда қалб бир меъёрда ишлайди, ақл тиниқлашади, кўз равшан тортади. Тўқлик дангасалик туғдиради, қалб қўрини ўчиради, зеҳнни ўтмаслаштиради. Кам уйқу ва кам овқат билан қалбларингизга ҳаёт бахш этинг! Шунда қалбларингиз мусаффо бўлади ва тетиклашади”.

Сизларга нафс илгидан қутулиш ойи муборак бўлсин, азизлар! Бу ойдан кейин ҳақиқий паҳлавонға айланишингиздан, тўғрироғи, айланишимиздан умидвормиз.

Нурбой АБДУЛ ҲАКИМ

Ўзбек романи: кеча ва бугун

ШОИР ЁЗГАН РОМАН

Шеър ва достонлар ёзиб эл-юртга танилган шоирларнинг ижодлари кучга тўлганда, роман жанрига мурожаат қилишлари бизнинг адабиётимизда Чўлпондан бошланган яхши бир анъана, дейиш мумкин. Бу анъанани шоир Шуҳрат "Олтин зангламас" романида, Асқад Мухтор, Ҳамид Ғулом ва Мирмуҳсин акалар ўзларининг йирик насрий асарларида давом эттирганлари кўпчиликка маълум.

Улардан кейин адабиётга кириб келган шоир Муҳаммад Али ҳам китобхонларга шеърий руҳ билан суғорилган романлар тақдим этмоқда. "Сарбадорлар"дан кейинги воқеаларни янги тарихий босқичда давом эттирадиган "Улуғ салтанат" романининг номидаёқ кўтаринки шеърий жаранг сезилади.

Бу кўтаринкилик истиқлол даврида Амир Темур тузган улуғ салтанатга нисбатан тарихий адолатнинг тикланиши билан боғлиқдир. Шўро даврида тилимиз, динимиз қандай камситилган бўлса, Амир Темур каби миллий қаҳрамонларимиз ҳам шундай ноҳақ қораланган эди. Уларнинг хайрли ишлари ва фазилатлари ҳақида асар ёзган муаллиф балога қоларди. Шунинг учун Муҳаммад Али ўзининг "Гумбаздаги нур" достонида Амир Темурнинг номини айтмасдан, у бунёд этган нурли гумбазларни улуғлаган эди. Шеърга солиб куйлаган сиймо ким эканини китобхон достондаги тагмаънодан фаҳмлаб оларди. Тарихий ҳақиқатни очиқ айтишга мустабид тузум йўл бермагани учун шоир ўзининг Амир Темурга аталган меҳрини рамзий образ ва тагмаъно орқали ифодалашга мажбур бўлган эди.

Мана энди аҳвол бутунлай ўзгарди. Амир Темурнинг олти юз олтмиш йиллик тўйи жаҳон миқёсида Бирлашган Миллатлар Ташкилотига қарашли ЮНЕСКОнинг Париждаги қароргоҳида юксак эъзоз билан нишонланди. Ўзбекистон пойтахти Тошкентнинг марказий хиёбонида, Самарқанд ва Шаҳрисабзда Соҳибқиронга улуғвор ҳайкаллар қўйилди, темурийлар номида муҳташам давлат музейи қад кўтарди. Театр саҳналарида ва экранларда унга бағишланган асарлар кўрсатилди. Амир Темур суратини муқовага чиқариб нашр этилаётган китоблар кўпайди. Бу ҳаммаси олти юз йил давомида қилиниши керак бўлган, аммо тақдир тақозоси билан қилинмасдан, бизнинг давримизгача йиғилиб келган улкан ишлардир. "Улуғ салтанат" романида аввалги таъқиқлардан қутулиб, эркин нафас олган ва Амир Темур мавзуига шунчалик кенг йўллар очилганидан шодланган ижодкор ўз қаҳрамонига бўлган меҳри ва ихлосини бор овози билан куйлаб, яйраб ифода этади.

Романнинг "Шарқ" нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси томонидан чиройли нашр этилган биринчи китоби Амир Темурнинг Шаҳрисабздан Балхга қўшин тортиши ва у ерда Амир Ҳусайн устидан узил-кесил ғалабага эришиб, мустақил давлат тузиши билан бошланади.

Бу икки амир бир вақтлар дўст ва яқин қариндош бўлган эдилар. Темурбек Ҳусайннинг гўзал синглиси Улжай Туркон оғага уйланган эди. Улар учови ҳам Чингизхон авлодларининг жабру зулмига қарши йиллар давомида матонат билан курашган эдилар. Бу курашларда Улжай Туркон оға бевақт вафот этади. Синглисининг олийжаноб таъсиридан маҳрум бўлган Ҳусайнбек амалпараст, нодон беклар муҳитига тушиб қолади. У дўсти Темурбекнинг ақлу заковатига, мардлик ва тантилигига ҳасад кўзи билан қарай бошлайди. Бахилнинг боғи кўкармас деганларидек, Ҳусайнбек Амир Темур билан жанг қилиб енгилади ва асир тушади. Амир Темур аввалги яхши муносабатларини эслаб, унинг қонидан кечади, асирликдан озод қилади.

Лекин Амир Ҳусайн нодонлиги ва жоҳиллиги туфайли кўп бегуноҳ одамларнинг қонини тўккан эди. "Темур тузуклари"да Соҳибқирон бу ҳақда шундай қисқа ва лўнда фикр билдиради: "Нодон дўст душмандан ёмон. Амир Ҳусайн ана шундай нодон дўстлардан эди".

Амир Ҳусайн калтабин ва нодонлиги туфайли Самарқандни мўғул босқинчиларининг навбатдаги тажовузидан қутқариб қолган сарбадорларнинг ботир раҳбарларини қатл эттиради. Фақат Мавлонзодани Амир Темур орага тушиб қутқариб қолади.

"Улуғ салтанат" романида Темурбекка қарши қўйилган Амир Ҳусайн ўша замоннинг энг беқарор ва субутсиз вакили сифатида ишонарли тарихий фактлар асосида кўрсатилади. Унинг мағлубиятдан саросимага тушиб, масжид минорасига чиқиб яшириниши, аянчли бир аҳволда қўлга тушиши, асирликдан озод этилгандан кейин эса қасоскорлар томонидан ўлдирилиши романда ёрқин тафсилотлар билан тасвирланган.

Темурбекнинг тўнғич ўғли Жаҳонгир Мирзо ўн беш — ўн олти ёшдаёқ жангларда иштирок этиб, жасорат кўрсатади. У Балхда оёғидан ярадор бўлганида, отасидан ибрат олиб, муолажа пайтида ҳам ўзини мардона тутгани тасвири романнинг эсда қоладиган лавҳаларидандир. Кейинги бобларда Жаҳонгир улғайиб, Хоразм маликаси Севинбекага уйланганини, икки ёш қалбнинг бир-бирига оловли меҳри гоҳ лирик, гоҳ юмористик буёқларда яхши акс эттирилади. Жаҳонгир Мирзо ватанимизни чингизийлар истилосидан озод қилиш йўлида олиб борилган ҳаёт-мамот курашларида Соҳибқирон отасининг энг қийин топшириқларини фидойилик билан адо этади. У Чиғатойхон авлодларидан бўлган ва Мўғулистон томонлардан Фарғона водийсига бостириб кирган Қамариддин золимни ватанимиз ҳудудидан улоқтириб ташлайди ва ёвни таъқиб этиб, баланд тоғ довонлари оша отда минглаб чақирим йўл босади. Бир эмас, уч марта такрорланган мана шундай оғир ҳарбий юришлар фидойи, мард йигитнинг соғлиғига ёмон таъсир қилган бўлиши керак. Жаҳонгир Мирзо йигирма ёшида Самарқандда вафот этади. Бу орада унинг суюкли маликаси Хонзода хоним ажойиб ўғил туғади. Соҳибқирон бобоси унга Муҳаммад Султон деб исм қўяди. Жаҳонгир Мирзо суюкли ёри ва тўнғич ўғлининг дийдорига тўймай оламдан кўз юмгани роман охирида жуда таъсирли ифода этилади.

"Улуғ салтанат" романи тарихий манбаларда қайд этилган ва чиндан содир бўлган воқеаларга асосланади. Бу тарихий воқеалардан бири — Амир Темурнинг адолат учун курашаётганини узоқ Арабистонда туриб эшитган Саид Барака Термиз атрофларида унинг ҳузурига келиб, мустақиллик ва ғолиблик рамзи бўлган байроқ билан нақора тақдим этганидир. Романда бу воқеа ёрқин тафсилотлар билан бойитилган ҳолда илоҳий бир башорат тимсоли қилиб кўрсатилади. Саид Барака энг мураккаб ва мушкул вазиятларда Амир Темурга руҳий мадад берган ҳақиқий пир ва олижаноб инсон қиёфасида гавдалантирилади.

Улуғ мақсад йўлида соҳибқиронга садоқат билан кўмак берган яна бир сиймо — унинг умр йўлдоши Бибихоним ҳам романда атрофлича тасвир этилади.

Бир ярим аср давом этган чингизийлар истибдоди одамларнинг ахлоқини бузган, айниқса, амиру беклар орасида ёлғончилик, иккиюзламалик, бетайинлик, мансабпарастлик, низо ва парокандалик авжига чиққан эди. Бу иллатлар Амир Мусо Кайхусрав, Зиндачашм опардий каби субутсиз беклар тасвирида кўзга яққол ташланади. Амир Темур уларга нисбатан бағрикенглик билан муносабатда бўлади, хатоларини ўзлари тан олса, кечиради. Шу тарзда ички низолар ва парокандаликларни бартараф этиб, барча кучларни бир туғ тагида бирлаштиришга муваффақ бўлади. Лекин яхши муомаланинг қадрига етмайдиган, ёмонлик йўлидан қайтмайдиган ғанимларга нисбатан қаттиққўл бўлиш ҳам унинг давлатни бошқаришдаги асосий тамойиллари қаторига киради.

Бу ерда биз "Улуғ салтанат" романининг "Жаҳонгир Мирзо" деб аталган биринчи китоби ҳақида сўз юритмоқдамиз. Назаримда, романнинг кейинги китобларида Амир Темурни халқимиз ифтихорига сазовор қилган ва бутун дунёга танитган оламшумул ишлари тасвир этилиши мўлжалланади. Шундай улуғ миллий қаҳрамонимизни бор бўйича жозибали ва ёрқин қиёфада гавдалантириб бериш ёзувчидан жуда катта қобилият, меҳнат, журъат ва маҳорат талаб қилади.

Биринчи китобни ўқир эканмиз, муаллиф ниҳоятда улкан ва масъулиятли вазифани ўз зиммасига олганини чуқур ҳис қилиши сезилиб туради. Шу сабабли, уни Амир Темурнинг салобати босиб, эҳтиёт ва мулоҳазакорлик билан қалам тебратгани ҳам кўзга ташланади.

Китобхон эса асарни қўлдан қўймай, қизиқиб ўқишни истайди. Бунинг учун қаҳрамон бошдан кечирган драматик воқеаларни, у енгиб ўтган улкан қийинчиликларни китобхон ичдан ҳис қилиши, қаҳрамоннинг руҳига кириши, ўзини унинг ўрнига қўйиб тасаввур этиши керак бўлади. Ана шунда китобхон қаҳрамоннинг қувончига ҳам, ташвишига ҳам шерик бўлади, ундан ибрат ва сабоқ олади.

Тарихий манбаларда, айниқса, "Темур тузуклари"да, Шомий ва Яздий "Зафарнома"ларида Соҳибқирон бошдан кечирган ўта драматик воқеалар, ундан зўр ақл-заковат, довюраклик, чидам-бардош ва матонат талаб қилган воқеалар кўплаб қайд этилган.

Муҳаммад Али қутлуғ мақсад йўлидаги дастлабки довонни шоирона кўтаринки руҳ билан забт этибди. Эндиги тилагимиз шуки, олдинда турган навбатдаги баланд довонлардан ошишда у ўзининг адиблик ва олимлик тажрибасига ҳам астойдил амал қилса. Ишонамизки, юқорида биз эслатган тарихий манбалардан янада дадилроқ, янада самаралироқ фойдаланади ва ўз олдига қўйган улкан мақсадни тўлиқ амалга оширади.

Пиримқул ҚОДИРОВ

ТАДҚИҚОТМИ ЁХУД ҒАЙРИ ИЛМИЙ САФСАТА?

Рустан Раҳмоналиевнинг "Туркий салтанатлар" китоби хусусида айрим мулоҳазалар

Таниқли қадимшунос олим, академик Э.Ртвеладзенинг "Ўрта Осиё тарихи: уни сохталаштиришдан муддао нима?" сарлавҳали ("Ўзбекистон адабиёти ва санъати", 2003 йил, 1 август) **мақоласини зўр қониқиш билан ўқиб чиқдим. У ўзбек халқининг минг-минг йиллик тарихига доир саҳифаларни ёритишга бағишланган. Менга, айниқса, олимнинг холис фикр юритгани, тарихимизни сохталаштиришга уринаётган айрим тадқиқотчиларга етарли далиллар, ҳужжатлар тили билан илмий жавоб бергани маъқул бўлди. Чинакам олим шундай йўл тутади, ҳар бир фикрини ноёб ҳужжатлар, манбалар асосида мантиқан исботлайди. Тарих илми, тарих ҳақиқати шуни тақозо қилади. Аммо, афсуски, кейинги пайтларда Ўрта Осиё, хусусан, туркий қавмлар тарихини сохталаштирувчи, тарих ҳақиқатини бузиб кўрсатувчи китоблар тез-тез пайдо бўлиб турибди. Қирғизистонлик олим Р.Раҳмоналиев қаламига мансуб "Туркий салтанатлар" (Москва, "Прогресс" нашриёти, 2002 йил) тадқиқоти ана шундай асарлар жумласига киради. Очиғини айтганда, бу қалин китоб бир қанча жиҳатлари билан диққатни тортади. Аввало, номи ўта жозибадор. Қадимги салтанатлар тарихи кимни қизиқтирмайди, дейсиз? Чунки, бу борада муаммолар кўп.**

Рустан Раҳмоналиевнинг тадқиқоти эзгу тилак йўлида ёзилганига шубҳа йўқ. Китобнинг биринчи боби туркий халқларнинг эрадан аввалги X асрдан эрамизнинг V асригача кечган тарихини ёритишга бағишланган. Иккинчи — еттинчи фаслларда Атилла, Буюк Турк хоқонлиги, Чингизхон, Амир Темур ва усмонийлар империяси тарихи ёритилади. Тўртинчи боб "Турклар мусулмон оламида" деб аталади. Бунга "Кириш" ва "Илова" қисмларини ҳам қўшсак, Раҳмоналиев нақадар катта кўламли ишга қўл урганини тасаввур қилиш мумкин. Китобда шунчалик кўп маълумотлар, далиллар тўпланганки, уларни тўла ўзлаштириб олиш учун ҳам анча меҳнат қилишга тўғри келади. Муаллиф Европа ва Шарқдаги кўплаб олимларнинг номларини тилга олади. Шунинг ўзиёқ унинг турфа манбалар билан танишлигини кўрсатиб турибди. Тўғри, олим сал бошқачароқ йўлдан боради: Ҳеродотми, Мирхондми ёки бирон муаррихнинг номини айтиб: "Фалончи ҳам бундай деган", — қабилида гапириб кетаверади. Китобда биронта илмий асарнинг номи келтирилмагани жиддий нуқсондир.

Тадқиқот қадимий туркий қабилаларнинг инсоният тарихидаги буюк хизматларини ёритиш жиҳатидан ҳам аҳамиятли. Муаллиф, масалан, искифларнинг Яқин Шарқдаги фаолияти, хунларнинг Хитой империяси ва Европа давлатлари билан муносабатлари, туркий қавмларнинг бошқа қўшни халқлар билан маданий-иқтисодий-сиёсий алоқалари ҳақида кўп маълумотлар беради. Улар, шубҳасиз, китобхоннинг билимини кенгайтириб, маънавиятини бойитади. Умуман олганда, "Туркий салтанатлар" китобида туркий салтанатларнинг пайдо бўлиши, юксалиш ва таназзул сабаблари юзасидан анча жўяли фикрлар келтирилади. Таассуфки, китобдан кўнглимиз тўлмаётган жиҳатлар жуда кўп. Ана шу йўл қўйилган жиддий нуқсонлар ва айрим "кашфиёт"лар хусусида баҳс юритамиз.

Муаллифнинг оддий хатоларига тўхталиб ўтирмаймиз, аммо унинг жиддий, нотўғри, ғайри илмий фикрларига муносабат билдириш бурчимиздир.

Маълум бир юрт тарихини ана шу ердаги халқ тарихидан ажратиб ёритиб бўлмайди. Шуниси ажабланарлики, айни шу масалада муаллиф мутлақо тескари йўл тутади. Унингча, қадимда Туркистон ва Ғарбий Сибирда яшаган қабилалар, жумладан, искифлар, саклар, массагетлар ва бошқа қавмлар ҳинд-европа оиласининг ҳинд-эрон ёки орий гуруҳига кирармиш (14-бет). Олим китобнинг 18-бетида шундай хулоса чиқаради: "Все арийцы, которые сохранили верность древним богам, стали туранцами, а сторонники Заратустры — иранцами. Так совершилось разделение на Иран и Туран". Хуллас, муаллифнинг фикрига кўра, искифлар орийлардир. Қадимги дунё тарихида ўзига хос ўрин эгаллаган сарматлар ҳам худди шундай (22-бет). Муаллиф Орол, Балхаш, Иртиш бўйларида, Олтойда, Енисей дарёси бошланиши — Минусинск ҳудудларида фақат ҳинд-европа қавмларини кўради. Бу ўлкаларда асосан қадимги туркий халқларнинг аждодлари ҳам яшаганини бутун дунё билади-ку. Муаллиф китоб муқаддимасида туркийларнинг темир қозони ҳақидаги ривоятини келтириб, бу қавмлар Марказий Осиё ҳудудларидан бутун дунёга тарқалганини таъкидлаган эди. Кейинги мулоҳазалари билан у дарахт устига чиқиб олиб, ўзи турган шохни кесаётган одамга ўхшаб кетади: аввалги фикрларини бирин-кетин инкор эта бошлайди. Туркийлар Туронда, Олтойда, Енисей бўйларида яшамаган бўлса, бу ерларда фақат ҳинд-европаликлар макон тутган десак, унда туркий қавмлар ер юзига осмондан тушиб қолганми?

Олтойдаги Пазириқ қўрғонидан (эр.ав. V-II асрлар), умуман Ғарбий Сибирдан жуда кўп олтин буюмлар топилгани илм аҳлига маълум. Улар ҳақида муаллиф шундай ёзади: бу ёдгорликларнинг "турк-мўғулларга ҳеч қандай алоқаси йўқ", улар "искифлар, саклар ва сарматлар мансуб бўлган ҳинд-европаликларникидир" (24-бет). Бу даражада қатъий хулоса чиқариш учун далил борми? Муаллиф шундай талмовсирайди: "Олимларнинг фикрига кўра..." Хўш, бу олимлар ким? Улар қайси асарларида шундай деган? Бу саволлар жумбоқлигича қолаверади.

Тўғри, Р.Раҳмоналиевнинг юқоридаги хато фикрларини юксак унвонли тадқиқотчилар ҳам кўпдан бери такрорлаб келадилар. Шўро даврида биргина Москва ва собиқ Ленинградда жилд-жилд шундай китоблар чоп этилган эди. Муаллиф гарчи манбасини кўрсатмаса-да, нотўғри фикрларни таваккалига такрорлайверади. Хўш, гап нимада ўзи? Ҳамма гап шундаки, қадимги искиф, сак, массагет, даҳ сингари қабилаларнинг тилига доир ёзма манбалар бизгача етиб келмаган. Улар босқинчилар томонидан аёвсиз йўқ қилиб юборилган. Беруний бобомиз айтганларидек: "Оқибатда бу халқларнинг тарихи тиклаб бўлмайдиган" даражага келиб қолган. Ҳозир баъзилар дастак қилаётган "сак тили", "сўғд тили" ёдгорликлари эса анча кейин бунёд этилган бўлиб, улар чинакам тарих манзараларини тиклай олмайди. Қизиғи шундаки, олимлар деярли бир овоздан бу қавмлар ҳинд-европа қавмларига мансуб, аммо қиёфаси, кийим-кечаги, маиший ва жанговар турмуш тарзига кўра қадимий туркийларга ўхшайдилар, деб ёзадилар. Р.Раҳмоналиев ҳам бу қарашни маъқуллайди ва искифлар билан хунлар, туркютлар (кўк турклар)га хос ўхшашликларни тилга олади. Савол туғилади: улар ҳинд-европа қавмларига мансуб бўлса, нега қиёфаси, кийим-кечаги, турмуш тарзи уларникидан фарқ қилади? Нега улар туркийларга ўхшаб ҳаёт кечирадилар-у, бошқа тилда сўзлашадилар? Ғалати зиддият! Балки юқоридаги қавмлар туркий тилда сўзлашгандирлар? Нега масалани шу тарзда қўйиш мумкин эмас? Келинг, қадимги юнон олимларининг асарлари орқали бизгача етиб келган искифча кийим ва жой номларини кўздан кечириб кўрайлик. Зеро, Р.Раҳмоналиев "Ҳеродотнинг искифларга доир маълумотлари чинакам эроний атамаларга мос келади", — деб таъкидлайди (21-бет). Таниқли татар олимлари М.Закиев, Н.Фаттоҳ, А.Каримуллин ана шу номлар маъноларини мутлақо бошқача изоҳлаганлар. "Тарихнинг отаси" ҳисобланмиш Ҳеродот асарларида баъзи искиф маъбудлари номлари учрайди. Юнонларнинг бош маъбуди Зевс ва хотини Геяга мос келадиган искиф илоҳлари "Папей" ва "Апи" деб аталган. Олимлар айнан ана шу сўзларни эронча изоҳлаб бўлмаслигини қайд этадилар (А.И.Доватур, Д.П.Каллистов, И.А.Шишова. "Народы нашей страны в "Истори Геродота", М., 1982). Хўш, форсча эронча изоҳлаб бўлмаса, бу сўзлар қайси тилга киради?! Синчиклаб қарасангиз, Папей — туркий бабай, папай, бобо, баба экани, Апи эса аби, апай, эна, эби — она, буви экани шундоққина кўриниб турибди.

Ҳеродот искифлардаги "бир кўзли кишилар" — "аримаспи" ҳақида ҳам ёзади: искифча арима — бир, спу — кўз. Бу сўзни ҳам форсча изоҳлаб бўлмайди (юқоридаги китоб, 256-бет). Гап кўзи қисиқ, ярим юмуқ кишилар ҳақида кетяпти. Арима — туркий яримга тўғри келади. Сал-пал очиқ кўз туркий тилларда спу (сепи) дейилади. Демак, искифча аримаспи — туркий ярим, сепи — кўзи қисиқ маъносини билдиради. Шимолий минтақаларда яшовчи кўзи қисиқ туркийларни кўз олдингизга келтиринг. Дарвоқе, Ҳеродот аримаспилар Шимолда яшайди, деб маълумот беради. (Бу мисолларни татар олими М.З.Закиевнинг "Қадимги туркийлар ва уларнинг тилини ўрганиш" мақоласидан олдик. "Тюркское языкознание", Т., 1985.)

Бундан ташқари, Иртиш, Енисей (Энасой) каби соф туркий сўзлар муаллиф тарихни сохталаштираётганини очиқ кўрсатмайдими? Иртиш, Энасой, Олтой, Байкал (Бойкўл), Ёйиқ, Итил, Ўрол сингари минглаб сўзларни ишлатган халқни қайси тил гуруҳига киритамиз энди?

Кўрамизки, Ҳеродотдаги кўпгина искиф сўзлари айнан туркий маъноларга мос келяпти. Искифларнинг кийим-кечаги, қурол-яроғи, турмуш тарзи туркийча, бунинг устига сўзлари ҳам туркийга мос келса, нега энди уларни ҳадеб, "ҳинд-европаликлар" қавмига зўрлаб киргизишимиз керак?

Шарқ тарихини Европа олимларидан кўра яхшироқ билган буюк ҳинд давлат арбоби Жавоҳарлаъл Неру "Умумжаҳон тарихига бир назар" номли уч жилдлик улкан китобида саклар ҳақида шундай ёзган эди: "Кейинроқ сакларнинг кириб келиши бошланди, улар сон жиҳатдан кўп бўлиб, бутун Шимолий ва Ғарбий Ҳиндистонга тарқалдилар. Саклар туркий кўчманчиларнинг катта уруғларидан эди. Уларни ўз яйловларидан бошқа қабилалар — кушонлар сиқиб чиқарганлар" (I жилд, 129-бет, М., 1977).

Жавоҳарлаъл Неру-ку давлат арбоби, тилшунос ёки қадимшунос (археолог) мутахассис эмас, дерсиз? Бу борада ҳозирги олимлар қандай фикрда? Масалага шу жиҳатдан ҳам қараб кўрайлик-чи! Юқорида тилга олинган Ҳеродот ҳақидаги тадқиқотда шундай ёзилган: "Некоторые исследователи предполагали, что саки первоначально не были иранцами, а приняли иранский язык от окружающего населения ... или что, по крайней мере, верхний слой саков был тюркским или монголским". (394-бет).

Яна бир мисол келтирамиз. Қадимшунослар Енисейдаги Тагар манзилгоҳидан топилган от суяклари ва асбоб-анжомларни текшириб, улар Марказий Осиё сакларининикига жуда ўхшашлигини аниқладилар. Уларни синчиклаб ўрганган рус олими Н.Л.Членова "Тагар отлари" мақоласида ниҳоятда муҳим хулосани илгари суради. Эрадан олдинги форс истилолари даврида (VI—V асрлар) сакларнинг катта гуруҳи (сак-тиграхауд) ўз ўлкаларини тарк этиб, Енисей бўйларига кетганлар. Улар босқинчиларга бўйсунишни хоҳламаганлари учун бу кескин чорани қўллашга мажбур бўлганлар. Ўрта Осиё ва Еттисув саклари билан Тагар искифларининг бир ирққа мансублиги қадимшуносларнинг заҳматли меҳнати туфайли исботланди. Сакларнинг тили дастлаб туркий бўлганлиги ҳақидаги мулоҳаза билан кейинги мисолни қиёслаб, мантиқий хулоса чиқарилса, бу қавмлар туркийларга мансублигига шубҳа қолмайди.

Яна нима дейиш мумкин? Дарвоқе, машҳур қадимшунос — тарихчи С.П.Толстов қадимги шумер тили билан туркий тиллардаги ўхшаш жиҳатларни қиёслаган эди. Олим кузатувларини умумлаштириб, шундай хулоса чиқаради: "Ўрта Осиё халқларининг Олд Осиё халқлари билан алоқалари ҳинд-европа муносабатларидан бурунги даврга бориб тақалади". Искифларнинг туркий тилда сўзлашганига бундан ортиқ яна қандай исбот керак?

Дарвоқе, таниқли қозоқ шоири Олжас Сулаймонов ҳам "А З и Я" китобида шумер тилидаги тўрт юздан зиёд туркий сўзни аниқлагани ҳақида ёзган эди.

Машҳур татар академиги Аброр Каримуллин эса "Америка ҳиндулари ва қадимги туркийлар" китобида (М., 1995) бу асар бизнинг таржимамизда "Жаҳон адабиёти" журналида (1998, 10-сон — О.А.) босилган сиу, майя каби ҳинду қабилалари тилида юзлаб туркий сўзлар борлигини исботлади.

Яна бир мулоҳазага эътибор беринг. Юнонлар, араблар, мўғуллар ҳамда чор қўшинлари Ўрта Осиёни забт этиб, юз йиллаб ҳукм юритгани маълум. Аммо зўр бериб уринишларга қарамай, маҳаллий аҳоли ўз тилини сақлаб қолди ва истилочиларга аралашиб кетмади. Муаллиф эса бизни Шарқдан келган гунлар, кушонлар, эфталитлар, туркютлар истилосидан кейин Евроосиё чўл ҳудудлари ва Марказий Осиёдаги халқлар жуда тез "туркийлашиб" кетганига ишонтирмоқчи бўлади. Ваҳоланки, қадимда ҳам, бугунги кунда ҳам Днепрдан тортиб Байкалгача бўлган чўл ҳудудида гагаузлар, қримлар, бошқирдлар, татарлар, нўғайлар, қозоқлар, қирғизлар, қорақалпоқлар, тувалар, олтойлар, хакаслар, шорлар, уйғурлар, ёқутлар ва бошқа туркий қавмлар яшаб келмоқда. Нега улар рус, украин, молдаван, хитой, мўғул, бурят каби миллатлар таркибига сингиб кетмаганлиги, бу ҳудудда ҳамон туркий жой номлари сақланиб қолганлиги ҳам кўп нарсаларни ойдинлаштиради. Р.Раҳмоналиев кўпдан бери такрорланаётган ва аллақачон рад этилган эски ашулага жўр бўлган. Қадимий бой анъаналарга, кўҳна маданиятга эга бўлган ва неча-неча минг йиллардан бери аждодлари Мовароуннаҳрда яшаб келаётган халқ тарихини сохталаштиришни қандай баҳолаш керак?

Китобда хато ёзилган исмлар, жой номлари шу даражада қалашиб кетганки, уларни ўқиб, муаллиф ҳамда масъул муҳаррирлар, умуман, тарихни биладими-йўқми, деб ўйланиб қоласиз.

Муаллифнинг яна катта бир "кашфиёт"и кўчирмачиликда намоён бўлади. Олим илмдаги ҳалоллигу маънавий қадриятлардан юз ўгириб, Л.Гумилевнинг "Древняя Русь и Великая степь", А.Якубовскийнинг "Тимур" тадқиқотлари, профессор И.Умняков, Г.Пугаченкова, Л.Ремпель каби олимларнинг мақолаларидан бутун-бутун саҳифаларни шундоққина кўчириб олаверади. Манбалар, асарларнинг номи, муаллифларнинг исми шарифлари эса келтирилмайди.

Баъзи ўринларда Р.Раҳмоналиев матнга айрим сўзлар ва жумлалар қўшган ва қаторларни ўзгартирган, холос. Кейинроқ бу усул уни зериктиради шекилли, тўла ўзлаштириш йўлига ўтиб қўя қолади. Масалан, 578-бетда: "И так, в 1388 — 96 гг. профессионалы победили дилетантов", — деб бошланадиган узун матн 620-бетдан то охиригача ҳеч ўзгаришсиз кўчирилган. Ундан сўнг келадиган ва "Тимур был гениальным политиком", деб давом этадиган умумлашма хулосалар ҳам, кейинги қатор хатбошилар ҳам 620-бетдан айнан олинган.

Р.Раҳмоналиев бу услубдан "самарали" фойдаланиб, А.Якубовскийнинг "Тимур" монографиясидан ("Тамерлан", М., 1992) 23, 24, 25, 26, 27-бетларини шундоққина кўчириб қўя қолган (533-536, 539-бетлар). Бу услуб кейинги бетларда анча такомиллашиб боради. Муаллиф И.Умняковнинг "Из истории международных отношений Средней Азии с Западной Европой", деб номланган мазмундор, далилларга бой мақоласи босилган 515, 517, 518, 519, 520, 521-бетларни кўчирар экан, айрим жойларини тузатиб, "тўғрилаб" кетишни унутмайди. Китобнинг 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710-бетлари ҳам И.Умняковдан тўла кўчирилганки, буни кўрганингизда "Қойил э!" деб юборганингизни билмай қоласиз.

Р.Раҳмоналиев Л.Гумилев китобидаги Темур ва Тўхтамиш муносабатларига доир фикрларни ҳам (608-618-бетлар) айнан ўзлаштириб, ўз номига ўтказиб олаверган (565, 566, 572, 574, 577, 578, 579, 580, 581-бетлар). Бу ҳолатни кўчирмачилик дейсизми, илмий ўғирлик дейсизми — ихтиёр ўзингизда. Хайриятки, ҳамма ҳам Р.Раҳмоналиев "усули"дан фойдаланавермайди. Акс ҳолда, дунёда илмий асар ёзишдан кўра жўн, осон нарса бўлмас эди.

Биз "Амир Темур салтанати" бобидаги айрим ўринларнигина қиёслаб, таққослаб чиқдик. Агар қунт ва чидам билан қолган боблар ҳам "чиғириқ"дан ўтказилса, муаллифнинг бошқа кўчирмачиликларини-да аниқлаш қийин эмас.

Л.Гумилевнинг "Қадимги турклар" асари билан Р.Раҳмоналиев китоби қиёсланганда ҳам фикримиз ойдинлашади. У Л.Гумилев китобидан 21, 22, 23-бетларни айнан кўчириб олган. Фақат фарқи шундаки, Л.Гумилев ўзидан олдин бу хусусда сўз юритган П.Пельо ва А.Н.Кононовнинг номини тилга олади ва манбаларни аниқ келтириб, изоҳлар беради. Тарихчи мартабасига эга бўлган Р.Раҳмоналиев эса илмга номуносиб йўл тутаётганини хаёлига ҳам келтирмайди, бировлар игнада қудуқ қазигандек катта машаққат билан тўплаган хулосаларни, умумлашмаларни бемалол ўзиники қилиб олаверади.

Муаллиф китобнинг 527-бетида Амир Темур фаолияти хусусида сўз юритиб, шўро даври тарихчиларининг сохта қарашларини такрорлайди.

Академик, профессор, тарих ва фалсафа фанлари доктори бўлган Р.Раҳмоналиев эски ашулага кўр-кўрона жўр бўлиш ўрнига бу сохталикни рад этиши керак эмасмиди?

Китобни ўқир экансиз, юзлаб саволлар қалашиб келаверади. Муаммолар, жиддий илмий масалалар пала-партиш ва бир ёқлама, нотўғри ёритилгани, асоссиз хулосалар чиқарилиб, тарих ҳақиқати сохталаштирилгани учун Р.Раҳмоналиевнинг "Туркий салтанатлар" китобини, афсуски, холис, теран тадқиқотлар қаторига қўшиб бўлмайди.

Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ,
филология фанлари номзоди,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

Таниқли журналист Нусрат Раҳматни газетхонлар яхши билишади, унинг ўткир, долзарб мавзудаги муаммоли мақолалари қўлингиздаги севимли газетанинг мундарижасини ҳам кўп бор бойитган. 1987 йили чоп этилган "Мен редакцияданман" номли китоби ёзувчининг ўзинигина эмас, касбкори, яъни мухбирликнинг сир-асрорлари, заҳмату машаққатлари билан муштарийларни яқиндан таништирган эди. Ўша рисола ҳам жамоатчилик томонидан яхши қабул қилинганди.

Мана, яқинда "Чўлпон" нашриёти Нусрат Раҳматнинг ҳаётий ҳикоялардан иборат "Мен мухбирман" деб номланган китобини нашрдан чиқарди. Бу китоб олдингисидан бошқача. "Йиллар ўтиб, бугуннинг (2003 йил) кўзойнаги билан қарасам, ибратомуз воқеалар, ҳалол, камтарин инсонлар, сурурли саргузаштлар билан бирга, социалистик реализм қолипига тушадиган гапларни ҳам анчайин қалаштирган эканман.

Зеро, мустақиллик борлиққа тиниқ кўзойнак билан қарашни, ҳаётга теран назар солишни тақозо этади. Асарни қайта ишлашда бу эврилиш ва эминликларга эътибор бермасдан иложим йўқ эди", деб изоҳ беради китоб муқаддимасида муаллиф.

"Мен мухбирман" китобидаги ҳикоялар катта қизиқиш билан ўқилади. Уларнинг ҳар қайсисида сиз ҳаётнинг қайноқ нуқталарида ҳақ сўзни излаган куюнчак журналистнинг фаол саъй-ҳаракатларига гувоҳ бўласиз. Н.Раҳмат хизмат ва касби тақозоси билан дуч келган турли-туман тоифадаги одамлар, ўзи кўрган, бевосита гувоҳи бўлган ҳодисалар, юртдошларимизнинг қувончу ташвишлари, турмуш муаммолари борасида таъсирчан, холис ва самимий тилда ҳикоя қилади. Муаллифнинг ҳаётий тажрибаларидан келиб чиққан хулосалари бугунги турмушимиз, эртанги кунимиз ҳақида чуқур мулоҳаза юритишга даъват этади ва айни пайтда "Мен мухбирман" рисоласи ёш қаламкашлар, бўлажак журналистлар учун амалий аҳамиятга молик қўлланма вазифасини ҳам ўтай олади.

"НАФОСАТ" АНЖУМАНИ

Улкан тоғлар бағрида булоқ кўз очса, кўриб кўзимиз қувонади. Лекин у ўз йўлини топиб кетгунча қанча тошларга бошини уради. Улғайиш поғоналари ҳам шунга ўхшаш: истеъдод кашф этилади, пайдо бўлган жажжи ижодкорга эса йўл керак, йўриқ керак...

Шу муносабат билан ташкил этилган "Нафосат" анжумани мамлакатимиз истиқлолга эришгандан буён ҳар йили мактаб ўқувчилари орасида ўтказиб келинади. Анъана тусига кирган мазкур анжуман тилимизга давлат тили мақоми берилган кун арафасида ўз ишини бошлайди. Бу гал ҳам Қорақалпоғистон Республикаси ва турли вилоятлардан келган ҳамда тошкентлик иқтидорли ёш қаламкашлар пойтахтимиздаги "Ўқувчи ва ёш ўсмирлар уйи"га тўпланишди.

Мурғак қалблари меҳрга тўла иштирокчилар устозлар — Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев, таниқли шоирлар Икром Отамурод, Азиз Саидлардан тилаклар тинглашди, "оқ йўл"лар олишди. Икки нафар қатнашчи Алишер Навоий номидаги Республика нафис санъат лицейида ўқиш учун йўлланма олди. Асосийси, барча нафосатчилар ижодидан намуналар "Истиқлол ғунчалари" номли тўпламда нашр этиладиган бўлди.

Анжуман қатнашчиларидан хоразмлик Фароғат Жабборова, самарқандлик Турсунпўлат Эгамов, қорақалпоғистонлик Шаҳло Ромоноваларнинг шеърлари, айниқса, барчага манзур бўлди.

Муҳими, янги-янги истеъдодлар кашф этилди, учрашувлар ва мушоиралар бўлди. Эндиликда иштирокчилар анжуман ҳақидаги таассуротлари билан чекка қишлоқлару туманларда тенгдошлари билан ўртоқлашишади, деб умид қиламиз.

Рустам ЎТАМУРОД

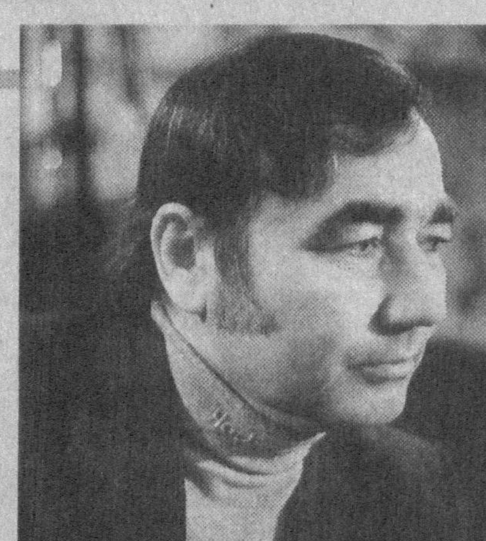

Икром ОТАМУРОД

СОҒИНЧЛАР-А АЙЛАН КАНГУЛ

* * *

Мен — соғинч шарҳини битгувчи котиб,
соғинчга айланган қулларнинг шоҳи.
Руҳимнинг қатқалоқ қаърига ботиб —
ўрлайди сукутнинг саргашта оҳи.

Кўксимда ўсади, чўкиб тобора
ўркач-ўркач ғам барханлари.
Азоб шўришлари тилларин ёра
ситилади кўйина дун арконлари.

Канглум ҳуриллайди, канглум тўзади,
сабрим косасида моғорлар тоқат.
Хоҳишим синдирар, ройим эзади,
қуриётган имконим қат-қат.

Бир-бирин этагин тутган боис кўп,
боислар тортишган, талашган.
Атрофимда ивирсиб тўп-тўп
ғанимлар чамбарак қалашган.

Сен армон кўкида ёзасан қанот,
аламлар бағримни кемиради оч.
Юраги қовжираб, ҳалиққан бот-бот
соғинчга бир томчи сув тут қалдирғоч!

Мен — соғинч шарҳини битгувчи котиб,
соғинчга айланган қулларнинг шоҳи.
Руҳимнинг қатқалоқ қаърига ботиб —
ўрлайди сукутнинг саргашта оҳи.

* * *

Сен дилингни очдинг, мен дилим очдим,
Дилин баён этиб, диллар учрашди.

Сен қайларда эдинг, мен қайда эдим,
Қайлардан келган бу йўллар учрашди?

Сен — бағри чоку чок, мен — бағри чок-чок,
Ишқ уйин супурган қуллар учрашди.

Сен — ташнаи қувра, мен — ташна қувра,
Дашти Карбалода чўллар учрашди.

Сен — қадимий армон, мен — қадим армон,
Армонни йиғирган йиллар учрашди.

Сен дилингни очдинг, мен дилим очдим,
Дилин баён этиб, диллар учрашди.

* * *

Кўкка арғимчоқ солиб
кетаётир турналар.
Армонлари забт олиб
юрагимни тирналар.

Қарайман ортларидан
билмам, қанча ўксик тарз?
Канглумнинг картларида
чўкиб борар парчин арз.

Узилар яфроқ мисол
кўзимдан рангпар ашклар.
Мунғайиб қолар хисол,
мунғайиб қолар даштлар.

Метин бойлар бовлами
қирқ тугунли сабрлар.
Соялари човлама
югуради абрлар.

Олислаб бир сас қўғи
айлар чорасиз, банди.
Қарғалар куни туғиб —
қағиллаб урар қандин.

Тийрамоҳ — номадикор,
салқин еллар ирғанди.
Энди узун кунлар — зор,
зор — қисқа тунлар энди.

Бағрим ёниб, тўрғалар,
хотирларини чандиб.
Турналарни кўргали
кўкламни кутгум энди.

Кўкка арғимчоқ солиб
кетаётир турналар.
Армонлари забт олиб
юрагимни тирналар.

* * *

Соғинчлар-а айлан кангул,
суманбар соғинчлар-а.
Оймомалар тўқиган гул —
дилгинанг боғичлари.

Мусаллам ишқ пойида син —
ҳажр шомин тобламлари.
Тонглар қақроқ лабин боссин
феруза тус шабнамлар-а.

Тарқар бир кун узоқ йўлни
қоплаб ётган туманлар-а.
Шайдо этмиш сендай қулни
ул лолаи нўъмонлари.

Бағрингда барг ёзсин илҳақ,
илҳақ соғинч қаболари.

Соғинчлар-а тўлғин хилқат
сирин очсин саболар-а.

Соғинчлар-а айлан кангул,
суманбар соғинчлар-а.
Оймомолар тўқиган гул —
дилгинанг боғичлари.

* * *

Кўпкарида юрган от
сафдан чиқди, қариди.
Чоғи келмаса-да, бот,
кўниколмас барибир.

Талпинади тўдага,
соғинади майдонни.
Тушаверар ёдига
пишқириб юрган они.

Чўти олмайди афсус,
йўллар олис сезилар.
Ич-ичидан тортиб сус,
ич-ичидан эзилар.

Кўзғалади бир ғужур,
имкон ён бермайди, оҳ!
Танин канадай ғажир
алам, зирқираб, э воҳ!

Қалқир баланд ҳавоза,
ирғишлар арғумоқлар.
Улоқ — катта овоза
борган сайин йироқлар.

Йироқлар борган сайин
жунбушга келган майдон.
Хаёлин олиб тайин,
ҳолига қилиб ҳайрон.

Шовурлар элас-элас
тикон янглиғ санчилар.
Юрагида қотган сас —
кўзларини қамчилар...

Кўпкарида юрган от
сафдан чиқди, қариди.
Чоғи келмаса-да, бот,
кўниколмас барибир...

* * *

Сен менинг ташвишим тортасан кўпроқ,
ўзимдан-да кўпроқ чекасан қайғум.
Гулим, мен — мўрт тортиб қуриётган япроқ,
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

Минг бора онт ичиб, минг бора тониб,
дунё ёлғонларин ростларга йўйди.
Бир ростни ахтариб оввора жоним,
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

Ҳажр сочин силаб қабарди қўлим,
ғам келиси соғинч ўғирин туйди.
Фироғ манзилига кетодур йўлим,
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

Қақраган дилимга қатрон томизғи —
армонлар лабига лабимни қўйдим.
Ҳийлалар, найранглар пойида эзғи —
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

Айролиқ гулининг ўксикларини
ғамангиз жонимнинг жонига ўйдим.
Эплаб тиколмаган йиртиқларини,
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

Сен менинг ташвишим тортасан кўпроқ,
ўзимдан-да кўпроқ чекасан қайғум.
Гулим, мен — мўрт тортиб қуриётган япроқ,
дунёсидан тўйдим, дунёдан тўйдим.

* * *

Мироқи сиҳатгоҳида турдим,
қиш кунлари —
авжи қаҳратон.
Ҳисор тоғларининг бошлари қордир,
қорларга тўш уриб ётади осмон.
Чўққилар саҳнидан кўтарилган туман
пастга энар секин тиккадан.
Сокин жимликларга орзуман —
Мироқи сиҳатгоҳи чеккада.
Шовқинлар етолмай ҳоллари нигун,
Мироқи сиҳатгоҳин йўллари олис.
Бунда бўлмаганлар канглуда тугун,
бунда бўлганларни чулғар қайноқ ҳис.
Мўъжиза қаршисида қолдим довдираб —
дарахт танасида ўсарди буғи.
Январнинг ўртаси, бойчечак, ё раб,
кўтариб турарди кўкламнинг туғин.
Бир тайр деразам ёнига келиб
сайрар, ўзин кўрсатмай сира.
Қарасам, мен анинг шайдоси бўлиб,
ҳуркиб учади бегонасираб.
Мироқи сиҳатгоҳида дарахтлар бўйдор,
кўкларга бўйлашар мисоли.
Келаман сокинликка бўлиб интизор,
келаман шовқинлардан бўлгали холи.
Муҳлат битди. Энди қайтайин.
Яна келгунимча омон бўл, тайр!
Бойчечак, соғ бўлгин сен ҳам бартайин,
Мироқи сиҳатгоҳи, раҳмат ва хайр!

ҲИКОЯ

Саломат ВАФО

ДЕВОР

Илк келган маҳалим, бу ер кўзимга худди операция хонасига ўхшаб кўринарди, дардим бир оз ариди шекилли, кейинчалик кўзим ўрганиб кетди. Аммо палатадаги ҳамхонам сал ғалатироқ чиқиб қолди: рангпар, озғин, жонсарак, бир қарашда, одамда қарама-қарши туйғулар уйғотади, жирканишми, раҳмдилликми?.. Аслида, бу ернинг ўзи ҳам асабимни қўзғарди, катта хонанинг кўчага қараган биттагина деразаси бўлиб, унинг олдида, ҳа-а, ҳамхонам Аъзамжон ялпайи-иб ётарди. Кечалари куладими, гапирадими-ей, хуллас, тинчлик йўқ: (қўрқасан ҳам) кўзини очар-очмас кўрган туши ҳақида гапира бошлайди. Энг ёмони, у... Аъзамжон ҳикоя қила, гапира туриб, бирданига безгак тутгандай қалтираб, кўзлари олайиб, оғзидан кўпик сочиб, шайтонлагандай хириллайди. Баъзан қайси дунёда эканлигимизни англай олмай қоламан. Тугмани босаман, дарров ҳамширалар етиб келиб, аллақандай уколларни ҳилвираб кетган озғин, серсуяк кетига санчишади. Шайтонлаган бемор зум ўтмай, бир думалаб жонон йигитга айланган девдай, ўзига келади. Гўё яна тун тушишини кутиб турган номозшомгулдай тантанавор очилади. Жим ётиш ҳақида минг тавалло қилсам ҳам, жуда бўлмади деганда, ёнбошлаб олади-да, деразадан кўраётганларини ҳикоя қила бошлайди.

— Бугун кун иссиқ бўладиганга ўхшайди, ҳозирдан сув сотадиганлар ва морожнийчилар кўча четига холодилникларини жойлаштиряпти. Йўлакка аллақачон сув ҳам сепиб улгуришибди. Биз қачон морожний ер эканмиз, Омон ака?

— Ёш болага ўхшайсиз, Аъзамжон, қаердаги нарсаларни орзу қиласиз. Соғлиғингизни ўйласангиз-чи, яна бир шайтонласангиз, ўлиб кетишингиз мумкин, — дейман бошимни у томонга хиёл буриб.

— Хонамизнинг димлиги ёқмайди-да, ака, бир кондисонер бўса яхши бўларди...

— Яна нималарни орзу қиласиз, ё морожний дейсиз, ё кондисонер... худди бу ерга дам олишга келганга ўхшайсиз. Булар ҳақида олдинроқ ўйлашингиз керак эди, Аъзамжон, — дейман унинг юзидаги қувноқлик ва хурсандчиликни ёқтирмай.

— Омон ака, жуда тартибли одамсизда, ахир бу ерда эртадан кечгача шифтга қараб ётиб, жинни бўлиб қолиш мумкин, ака. Уҳҳ... — деб узун уҳ тортади.

— Яна нима бўлди, — дейман ҳайронлигимни яширолмай.

— Ўтган ёзнинг шу кунларида биттасини шундай севиб қолгандим, ака, — дейди у кўзлари хиёл ёшланиб.

— Ўзи неччи ёшга киргансиз, нуқул ака, ака, дейсиз — астойдил жаҳлим чиқади.

— Ўттиз еттига, — дейди яна у оғир хўрсиниб...

— Ўттиз етти!? Хапа бўлманг-у, мен сизни элликдан ошган деб ўйлабман, оғайни.

Унинг юзлари яна ҳам оқариб кетгандай бўлади.

— Энди айтмоқчи эдим, элликдан ошган одамга муҳаббатни ким қўйибди, деб.

— Ака-а.., — дейди ҳаяжонланиб Аъзамжон. — Нима элликдан ошган одамнинг юраги йўқми... кўнгли йўқми... мана сиз бир пари аёлни, қизни кўрсангиз юрагингиз "шиғғ" этиб кетмайдими?

— Кўриб ўтирибман, юракни қандай абгор қилганингизни... Қизим тенги аёлларни қандай сева оламан, имоним бутун, — дейман ҳафсалам пир бўлиб.

Деразадан кўчанинг шовқини, гунгир-гунгир гаплар, аллакимларнинг хохолагани эшитилади ва тандир сомсанинг ҳиди бизнинг палатага ҳам кириб келади. Сомсанинг ўзи мумкин бўлмаса ҳам, ҳидидан тўйиб олай дейман.

— Э-э, ака, бунга имоннинг қандай алоқаси бор, — дейди фикрларимни бўлиб. — Ким билан бўлса ҳам гаров ўйнайман, муҳаббатнинг ўзи ҳам энг катта эътиқод.

— Шойир эмасмисиз ишқилиб?..

— Жуда қизиқсиз (минг йилдан бери танигандай, қизиқ экансиз демайди), шойирликнинг нима алоқаси бор, шойир бўлсам нима қилибди. Оҳҳ... мен севган аёл... унинг овозигина жонингни оларди. Фақат оиласи бор эди-да... Даҳшат эди, яқинлашсанг ёндиради, шундай хотинлар бор, билсангиз.

— Нима бўлган, бечора оламдан ўтганми? — дейман ҳамхонамнинг сергаплигидан чарчаб кўзимни юмиб.

— Холадилникда туғилганмисиз, мунча гапларингиз совуқ...

Ҳамхонамнинг росмана телба эканлигига шубҳа қилмай, ундан умуман ҳафсалам пир бўлади. Лекин, барибир, унинг шахсига, ўша хотиннинг кимлигига, бунинг устига ёндирадиган хотин билан қандай ишқий учрашувлар бўлган экан, деган маънода қизиқишим устунроқ чиқади.

— Асли нима бўлганди, Аъзамжон? — дейман бироз юмшаб.

— Шуни айтгим келмаяпти, Омон ака, қўйинг, шу менинг муқаддас сирим бўлиб қолсин, — дейди олам жаҳон оғриниб.

— Ўв, ука, қанақа сир, ўзингиз бошладингизми, энди гапиринг, ман сиздан сўрамагандим, ўзингиз ёндирадиган хотинлар бор, дедингиз. Энди гапиринг.

Эшик очилиб, чиройли ҳамшира қиз хушбўй атирларни таратиб кириб келади, пўписа қилгандай, бармоқларини ниқтайди.

— Ну-ну, ҳурматли касаллар, бу қандай шум, Аъзам ака, сизга ҳаяжонланиш мумкин эмас, баданингизда укол қиладиган жой ҳам қолмади.

Ўша томонга бошларимни бурибла қарайман, ҳамширанинг қовоғи устига сурган кўк бўёғи жуда ярашган, қипқизил лабларини ажратиб турар эди. Азбаройи тан олишим керак, ўзим билмаган ҳолатда «ёндирадиган хотин»нинг белгиларини ундан излаётгандим.

— Тартибга чақириб қўйинг бу Аъзамжонни, синглим, йўмасам жа ҳаддидан ошади. Дунёда ёндирадиган хотинлар бор дейдими-ей.

— Оббо, ўлманг сиз Омон ака, қўймайсиз, оҳ, оҳ... — дейди муаттар ҳаволарни симириб Аъзамжон.

— Войй..., — ҳамшира оғринади, — асли чиройли аёлларнинг ёнида ўзга хотинлар ҳақида гапиришса, шундай ҳолат юз беради. — Сизларга хотинлар ҳақида гапиришга ҳали эрта, юрагингизга нагрузка тушади.

— Аёллар — битмас-туганмас нагрузка.

Ҳамшира чиқиб кетгач, жазиллаётган қўймичларимизни силаганимизча яна енгил тортамиз, оқ, қизғиш, сариқ рангли таблеткаларни ютганча яна гаплашишга чоғланамиз.

Аъзамжонни чаққан пашша қорнини кўтаролмасдан ғўнғиллаб ҳавога кўтарилади, уни чаққан деганимга боис, баъзан кузатиб тураман, бир вақтнинг ўзида иккита пашша бирор жойини чақиб турса ҳам парво қилмайди, хаёллари аллақаёқларда бўлади.

— Ҳар кун ойнадан қарайман-у, ака, — дейди Аъзамжон ўз-ўзига гапиргандай ширин энтикиб. — Кўчадан келаётган биринчи кўринган аёлни ўшанга ўхшатаман, наҳотки беморлигимни эшитган — йўқлашга келаётир, деб ўйлайман.

— Э, у ҳали ўлмаганмиди, нуқул бир хотин ёққан, ёққан дейсиз.

— Ўҳ, сизам куйдирасиз мени... Сизга нима, ахир. Ўликми, тирикми... бу менинг проблемам.

— Хўш, гапиринг ўша проблемангизни, жа ўзингизни кўп тарозига солвордингиз. Буни билдик нима, билмадик нима, бу ердан чиқамизми, йўқми... дўзахда кимга айтасиз буюк сирингизни, — дейман ҳазиллашишга уриниб кулиб.

— Сизнинг ҳар гапингизга илон пўст ташлайди, илонлар боқиладиган инкубаторнинг бошлиғи эмасмисиз... Биласизми, у аёл ким эди?..

— Ким эди?!

— Норхўжа Олимовнинг хотини... — Аъзамнинг нафаси ичига тушиб, овози чиқмай қолади.

— Ола-а, — дедим ҳайронлигимни яширмай. — У министрнинг хотинига қандай ета қолдингиз?

— Етдим, ака, етдим. Сиз менинг кимлигимни билмайсизда, — дейди узун уҳ тортиб.

— Зўр эканми, иҳм-иҳм маммаларидан дегандай, — дедим шошиб, кўз олдимда аллақандай манзаралар гавдаланганидан вужудим қизиб.

— Ия, ака, ҳали, дунёдаги энг мустаҳкам имонни даъво қилаётгандингиз, бу ёғи қандоқ бўлди? — дейди унинг кўзлари ғалати ёлқинланиб. — Сиз севги деганда фақат кўрпа-тўшакни тушунарқансиз...

Унинг сал оқариб кетган юзларига тикилиб туриб, миямдан «бу боланинг эси жойида эмас, ё нозикроқлардандмикан» деган фикрлар ўтади, у фикримни шундоқ ўқиб тургандай, дувва қизаради.

— Сан бола эрталабдан буён жа мани чалғитдинг, энди қулоғимга лағмон осмоқчисан, эрли, хотинли одам нима учун юради, шу нарса учун-да, ўн етти яшар эмассизларки... паркларга бекиниб олиб, ўпишии-иб ўтирсангизлар?..

— Қўйинг ака, қўйинг, чуқурлашмайлик, — умрида ҳайдамайдиган пашшаларни ҳайдагандай, қўлларини асабий ҳаракатлантириб, бошини дераза томонга буриб олади.

Аламим келади, шу ётган ҳолимизда ҳам бир ожиз, нотавон, аллақандай жувоннинг шаттасидан кейин юрагини чангаллаб, ётиб олган бу хотинчалишдан мағлуб бўлиб ўтирсам...

Кўз қирим билан у томонга қарадим, ҳали бошини дераза томонга бурганича эзилган япроқдай ёйилиб ётарди, нозик бўйнининг томирлари чиқиб кетган, титраб кетадими-ей... балки, йиғлаётганмикан? Тантана қилдим, лекин айни ана шу ҳолати ичимдаги куфуримни яна қўзғатиб юборган, шундагина бу телба ошиқни дераза олдидаги ўринда ётгани учун қўли узун экан, деган қарорга келдим. Чунки, ҳар кун тонг отиши билан Аъзамжон деганимиз, дераза орқали жаҳон ахборотини бошлаб юборарди. Тан олиш керак эди, у ташқи оламни қойиллатиб тасвирларди, баъзан ўша даврдаги хотиралар ёдига тушадими, ё шу кунларни қўмсайдими, кўзидан ёш чиқиб кетган пайтлари бўларди. Қатъий қарор қилдим, агар у тузалиб кетадиган бўлса, дераза олдидаги ўриндиқнинг эълон қилинмаган валиаҳди ўзим бўламан, асли келгандан нега ўтиб олмадим-а, иҳмм... келганимда Аъзам деганлари ана кетди, ана борди бўлиб, чўкка тушган туядай ялпайиб, жойни эгаллаб ётганди.

Юракнинг оғригани ёмон бўларкан, ҳар лаҳзада у дунёдан хабар келдимикан, деб хавотир оламан, «гуп-гуп»... қачонгача уриб тураркан, ахир у темир эмас, бир парча эт, бир кун келиб тўхтайди-қолади... Шундай хаёллар билан кўзим энди илинган экан, аллақандай ҳирқироқ сасдан очилиб кетди, бир дафъа қаердалигимни билмай ётдим.

Хонанинг қоронғилигини кўчадан тушаётган ғира-шира ёруғлик ҳам ёритолмасди, «бу касалхона... анов, тиқилиб қолган қўйдай ҳиқиллаб ётган Аъзам» дейман. Касалхонадаги тунни жуда ёмон кўраман, гўё бу ернинг ўзига хос туни бор, гўё бу ернинг туни, худо қарғаган, турли дардлар билан бир хонага йиғилган беморларнинг иродасини синамоқчидай, одам боласининг вужудидаги барча касалликлар ва барча оғриқлар тун чўкиши билан уяси бузилган аридай қўзғалиб қолишади. "Ўзинг ҳамма нарсага қодирсан, эгам", дейман, хуруж қилиб, кўкрагимнинг остига пичоқ санчилаётган оғриқдан нафас олмай. «Билиб-билмай қилган гуноҳларимни ўзинг афу эт». Шайтон қиёфасига кирган касаллик эса, аямай кўкрагим остига пичоқ санчади, "худойим, ўзинг қодирсан...".

«Сал оғрисангиз худо эсингизга келади» деган сас эшитилади қоронғилик қаъридан, юрагимнинг «гупиллаб» уришидан шайтонлаб қолай дейман. Сас қулоғимга кириши биланоқ ичимда одатий сўзлар қалқийди: «Эрталабга етмай ўл».

Оҳу фиғонларим оллога бориб етдими, "қассоб" пичоғини кўкрагимдан бўшатди, шу он қулоғимга хириллаган сас киради. Қўлимни деворга чўзиб, беихтиёр қўнғироқни босиб юбораман. Хира чироқлар ёритган, дорилар ҳиди анқиётган жим-жит касалхона йўлаклари овоздан жонлангандай бўлади. Эшикдан ҳамширанинг уйқусираган юзи кўринади, ёнимга ишора қиламан, яна ҳамхонамнинг илма-тешик вужудига ийна тиқишади. Зум ўтмай намозшом гул яна очилади: «Омон ака, ёмон ёзғирдингиз-эй, бечора худонинг ҳам етти қават осмонда уйқуси ўчиб кетгандир». «Вой, оқибатсиз, вой ийнанинг остида жонинг узилсин». "Ол, бандам олавер, мулким камайиб қолмайди деган". «Яхшилик билмаган ойим супурги, бозорда ҳам битта шундай «бездарнийси бор эди».

— Олдин бурнингизни артиб олинг, ойимтиллангизни қўмсабсиз чоғи?

— Ака, йиғлагандан сўнг, бурун оқадида.

— Сан бола шундай ўзингни аямасанг, бир кун ўлиб кетасан. Эркак одам... йиғлаганинг нимаси...

— Эй, ака, беамр тикон кирмас, агар ажалим шу касалдан бўлса, на илож, ихтиёр оллода... ҳеч кимга кераги бўлмаган бир етим бола бўлсам.

— Тем более... шу етимлигинг учун айтяпман.

— Ухлайлик.

Тун қоқ ярмидан ошди шекилли, деразадан тушаётган заиф ёруғ ҳам хонани ёритолмасди, бемор ҳамхонам кўп вақтгача ҳиқиллагандай бурнини тортиб-тортиб ухлаб қолди. «Э-э... ҳали бу ёш бола экан». Йўлакнинг қаеридадир жўмракдан шириллаб сув оқар, шу заифгина сас бутун дунёни қамраб оладигандай эди. «Ҳамшира қиз ухлаётганмикан, кўк бўёқлари чаплашиб кетганмикан, гўзал қизлар қандай ухларкан, нафас олса, чиройли сийналари кўтарилиб тушаётгандир, агар тун кўйлак кийган бўлса, бир жуфт сийна, тунда япроқлар орасидан кўринган нашватидай мўралаб турса керак».

Кўча томондан якка-сийрак ўтган машиналарнинг саси эшитилиб қолар, қаердадир маст-аластларнинг сўкиниб ғўнғиллагани эшитилар, шунинг баробарида вужудимда мавжуд бўлган аллақандай касаллар уйғонган, оёқ-қўлларимнинг бўғим-бўғимигача зирқираб оғрирди. Хона жуда дим бўлиб кетди, балки Аъзамжон кучини ел чиқаришга сарфлаётгандир. "Бир кондисонер керак экан". Ногаҳон, Аъзам телбанинг ишқ қиссаси ёдимга тушди: «алқисса министрнинг хотини бизнинг телбани ташлаб, бошқасига ўтиб кетибди. Бу худонинг зорини қилибди... аллақандай китоблар ёзибди... у ёндирганича кетаверибди». Министрнинг кўзлари қаерда экан...

Тимирскиланиб столга тахланган дориларни олдим, икки таблетка «Синада» ва бир таблетка оғриқ қолдирувчи «Баралгин» ичиб юбордим. Оғзимнинг тахирлигидан кўнглим айнирди. Касалхонанинг туни жонимга тегиб бўлган, йўлакдаги жўмрак янада қаттиқроқ товуш чиқариб оқар, ҳамшира қиз кўк бўёқларини чаплаб, тошдай қотиб ухларди. Кўп ўтмай, илгариги маст ҳолатларимдагидай бошим айланиб-айланиб, юрагим қаттиқроқ дупиллаб ура бошлади, «дорини ичмасам бўларкан, юрагимга таъсир қилди». Тош боғлагандай оғир қовоқларим юмилди, хотирам қатларидан кўк бўёқли ҳамшира, Аъзам етолмай қолган ўйнаши билан, қоришиқ ҳолатдаги уйим, бозор, яна аллақандай нотаниш кимсаларнинг юзи лип-лип ўтарди. "Ишқ қиссанг билан гумдон бўл, Аъзам ошиқ, уйқуни ҳаром қилдинг". Қулоғимга радиодан таралган аллақандай мусиқа, қўшиқ саслари кирар ва дикторнинг «Москвада... кечаги портлаш... натижасида ўн етти киши ўлди...» деган гапи узуқ-юлуқ кирарди. "Ўлим" деган сўз сергак торттирди, бу қора хабар, қора куч бизнинг хаста юрагимизга ва шу хонага жуда яқин турар, истаган чоғи эшикни очиб, кириб келиши мумкин эди.

— Ака, туринг, турсангиз-чи... соат тўққиз бўлди...

Аъзамжоннинг нозик овози ҳорғин ва хаста эшитиларди.

— У ҳозир келиб қолади.

— Ким?.. — дедим жаҳл билан. — Тинчлик борми бу ерда, касалхонами ёки вокзалми?.. — уйқуга тўймаганим учун миям ғувларди.

— Ака, ака... илтимос, — дейди қизларникидай катта ва тиниқ кўзларини тикиб. "Буни Норхўжа Олимовнинг хотини бежиз севмаган". — Туринг, туринг... кейин аниқлаб оласиз қаердалигингизни?..

— Э, қанақа боласан ўзи, «тур, тур» дейсан, қаёққа тураман, пастелний режимда бўлсам, ё сеники Исонинг ҳайқириғиданми: «Лазер, тур!» деган билан жон битадими, ука, сиз Исо пайғамбар ва мен Лазер эмасман.

— Кечирасиз... кечирасиз, мен сизни ўзингизга бир қараб оласизми, дебман. Простинангиз тушиб қолибди, анови дори қутиларига қўлингиз етадими, ҳар қалай аёл киши, унинг устига қалби жуда нозик... Оҳ, у сепган фаранги атирларнинг ҳидидан бошингиз айланади... Ҳозир ўзингиз кўрасиз... — деди у яна қизариб, пойинтар-сойинтар гапириб.

Ёришиб қолган хона эшиги очилиб, бугун кўзига бошқача қирмизи ранг суриб олган ўзимизнинг ҳамшира уйқули хумор кўзларини сузиб-сузиб кирди. Таажжубланиб бош чайқадим.

— Қани, жаноб беморлар, юмшоқ жойларингизни тайёрланглар-чи?..

— Бу азобларнинг охири борми?!

— Сенда шафқат борми, Мастура?

— Бу боришда мидицина саноати йўқотишга учраши тайин.

— Мастурахон, ҳозир бир опа Аъзамжонни йўқлаб келдими?

— Ҳозир? Ҳеч ким келмади, соат етти-ю, эшиклар очилмади ҳам...

— Точно?..

— Точно. Бунинг устига сибирский язвага қарши карантин эълон қилганмиз. Пашша ҳам учиб киролмайди.

Аъзамга маънодор қарадим, гўё у ҳушидан кетаётганга ўхшарди.

— Ўйлагандимки, эрини ишга кузатиб келаверган, бирон жойдан эшитиб қолган бўлса... тўғрироғи телефон қилгандим, — яна ғўлдиради Аъзам.

— Ҳей инсон, ўзбекчага тушунасизми, эшитдингиз-ку Мастурахоннинг гапини... — дедим жиғибийрон бўлиб.

— Яхши ака, шунга шунча бақириш шартми, юрагимни ёрай дедингиз, кемаса, кемабди.

«Севмаса, севмабди... бир ўйинчи қиз».

Мастура япалоқ темир идишга ашқол-дашқолларини «шарақ-шуруқ» солиб, менга «уни қаранг-а...» дегандай қошларини учириб, тонгги сабодай елиб хонадан чиқди.

Аъзам яна аллақанча вақт радиони қитирлатиб ётди... Дикторнинг жазавали саси эшитилади: «Бугун Америка соҳилларига яқин қолганда, бир юк кемаси ағдарилиб, бир юз саккиз киши сувга ғарқ бўлди. Вафот этганларнинг аксариятини африкалик норасмий муҳожирлар ташкил этади». Билиб турибман, мусибатли хабар унга ёқмади, яна қитир-қитир... бир қиз нозли овозда шеър ўқирди: «Ё мен борай, ё сан кел. Муҳаббат худо экан». Барибир экан, иккаласи йўлнинг ўртасида учрашса бўларкан, худони тинч қўйса-чи, булар. Буям ёқмади, ярасини янгилади. Яна қитир-қитир... шикаста бир овоз «ман сана қурбон ўлам»... дерди. Айни шу қўшиқ хона узра чарх уриб, дераза томонга интилганда, Аъзамжоннинг сабри чидамади, радиони каровот четига улоқтириб, ўгрилиб олди. «...Ман сана қурбон ўлам...». Орадан кўп ўтмай, унинг навқирон вужуди бўронга бардош беролмаётган ёлғиз япроқдай чирпирак бўлиб, титраб, юзи яна беўхшов шаклга кира бошлаган эди. Икки куч унинг танасида кураш олиб бориб, ахири шайтон ғолиб бўлди чоғи, у яна хириллай бошлади. Тугмани босмоқчи бўлдим. Сал туриб иккиландим: «Нима мен уни отасиманми, ҳар кун у ёққа ағдарил, бу ёққа ағдарил, бошқа ҳаяжонланма... бошқа севма... Қўнғироқни бос». Шу сафар синашга қарор қилдим, назаримда, ҳар гал у «ҳаво етишмаяпти», деган баҳона билан ўзини касалга соларди. Яна шайтон билан олиша кетди, яна хириллаш, оғзидан тупуклар сочди, нотаниш тилда алаҳлади. Қўллари боғлиқдай ўзини у ёқ бу ёққа урди, юзи инсоннинг юзига ўхшамай қолди. "Ҳидоят. Ҳидоят"... "А, санамнинг исмини ниҳоят билишга муваффақ бўлдик. Эртага кўзини очирмайман, ё тугмани боссаммикан? Нима мен уни..." Кўзимни юмганимча, совуққонлик билан ҳамхонамнинг сохта хириллаши, пичирлаши, гапиринишларига қулоқ солиб ухлаб қолибман, дорининг таъсири кетмаган шекилли... "Балки уни қайта жонлантириш хонасига олиб ўтишар, ана унда мақсадимга етишаман, деразанинг олдидаги ўрин ҳақиқий эгасини топади".

Эрталаб кўзимни очсам, ростдан ҳам Аъзамжон жойида кўринмасди. Жонлантириш хонасига олиб ўтишибди: яшасин, унинг жойига авайлабгина ўтказиб қўйишди ва ниҳоят деразанинг олдида эдим. «Аҳволи яхшимас, балки умрининг сўнгги дақиқаларини яшаётгандир». Мен уни ўзини касалга соляпти деб ўйлаган эдим. Ҳамширалар чиқиб кетиши билан дераза томонга ўгрилдим, аввал ҳеч нарсани англамадим, у ёқ қоп-қоронғи эди. Кўзимни очиб-юмдим, қоронғилик. Деразанинг олдида баланд қоп-қора девор бор эди, аллақандай идоранинг девори. Ёруғлик ва кўчанинг шовқини девор ёриқларидан, ораларидан қисилиб, сизиб, синиб кирар экан.

Раъно МУҲАМЕДОВА

УМИД ШАМЧИРОҒИН НУРИН КЎРАМАН...

ТЎРТЛИКЛАР

Ёлғон бузар ҳаёт зийнатин,
Юракларга чўктирар зулмат.
Дўзах ёқдан отилган тош бу —
Пок инсонга аталган туҳмат.

* * *

Ёлғизликни севмайман азал,
Ёлғизликка таъриф йўқ асло.
Ҳеч кимсага керак эмассан,
Дунё сенга керакмас гўё.

* * *

Юришмай қолганда гоҳида ишим,
Тушкунликка тушмай, олға юраман,
Қоп-қора тун ичра милтиллаб ёнган
Умид шамчироғин нурин кўраман.

* * *

Яхши фарзанд — дил овунчоғи,
Меҳр нуридан руҳи пайваста.
Умр боғин яшнатар шундай —
Фариштлар қарар ҳавасда.

СЎЗ ҚАДРИ

Бир сўз ўзингга душман,
Бириси дўст орттирар.
Бир сўзинг одам этар,
Бири сафдан чиқарар.
Эй, инсон, бу ҳаётда
Бахт топай десанг агар,
Юрагинг луғатидан
Ақл билан сўз ахтар.

* * *

Бетоб бўлиб қолса, агарда болам,
Дунёнинг шодлиги — бариси бекор.
Булбул чаҳ-чаҳи ҳам қулоққа кирмас,
Қишга айланади шу онда баҳор.

Бетоб бўлиб қолса, агарда болам,
Кўзим тўрт бўлар-да, излайман чора.
Дил уйин ёритар бир табассуми,
Йиғисин эшитсам — юрак садпора.

Бетоб бўлиб қолса, агарда болам,
Вулқондек отилар кўксимдаги оҳ.
Шу митти вужудни ноумид этма,
Раҳм қил худойим. Ўзинг бўл паноҳ!

ЎҒЛИМГА НАСИҲАТ

Сўзларим қилмаса кор,
Насиҳат сенга бекор.
Фарзанд керакмас, тушун,
Ҳеч инсонга нобакор.

Куйиб-пишиб ёнганим,
Бахтли бўлгин деганим.
Ножўя ишдан тийиб,
Соғлиғинг кўзлаганим.

Сени баркамол кўрсам,
Меҳрингдан қувват олсам.
Хуш ахлоқли болам деб,
Дуои жонинг қилсам.

Шу орзумга етиш-чун,
Болам, тўғри йўл танла.
Зинҳор ёмон ўйларга,
Юрагингдан жой берма!

УЧРАШУВ

ТЕАТРНИНГ ОШИҒИ

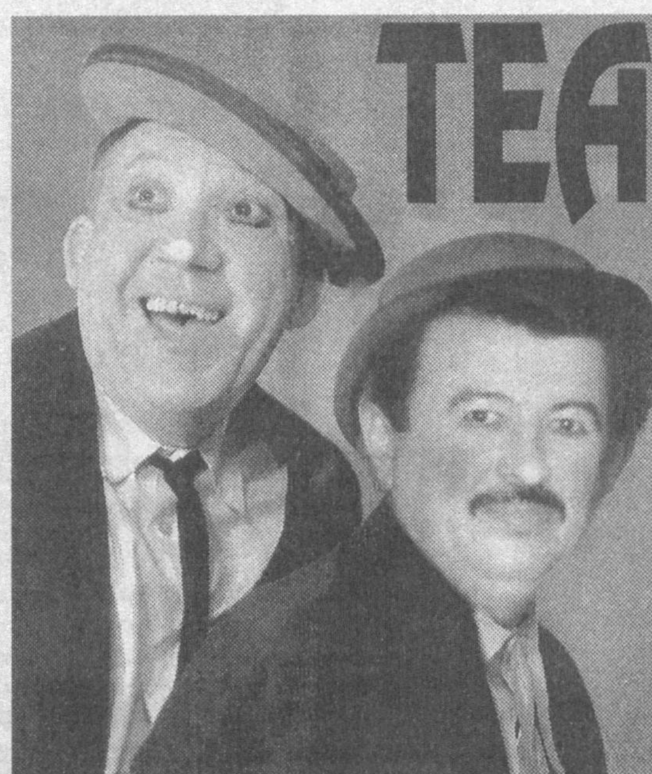

Аслида мен суҳбатдошимни илк бор кўзбойлоғич сифатида таниганман. Унинг эпчил ҳаракатлари, турли фокусларни моҳирлик билан бажариши ва қизиқарли чиқишлари ҳамиша олқишларга сазовор бўларди. Кейинчалик санъатнинг бу турида негадир кўринмай қолди. Бунинг сабабини Раҳмонбек ака шундай изоҳлайди:

Санъат, хусусан, театр санъати билан ошно кишилар уни яхши билишади. Ўзим ҳам неча йиллардан буён спектаклларнинг премьераларида, турли театр фестивалларида, тадбирларда кўраман. Ҳамиша дилкаш, юзида ним табассум, тавозеъли салом-алик, ва албатта, қўлида доимий ҳамроҳи — фотоаппарат. Ҳойнаҳой, эсладингиз: у — Раҳмонбек Исломов.

— Ёшлигимда Акмал Ҳайдаров раҳбарлигидаги драма тўгарагида қатнашиб, театр билан анча-мунча ошно бўлиб қолган эдим. Кейинроқ бориб цирк, айниқса, кўзбойлоғичлик санъати менга тинчлик бермай қўйди. Ўзим мустақил ўргана бошладим. Дастлаб ҳеч ишим юришмади, сўнгроқ бориб номерларим кўпая бошлади. Хуллас, циркка ишга кирдим ва 90-йилларгача шу соҳада ишладим. Москва циркида, "Интерцирк" таркибида ва "Сувдаги цирк" гуруҳлари билан кезмаган жойим қолмади. Мен цирк санъатининг Юрий Никулин ва Михаил Шуйдин каби усталари билан ёнма-ён ишлаганимдан фахрланиб юраман. Цирк билан бирга Европа, Осиё, Шимолий Африка, МДҲ давлатларида, Кубада ижодий сафарларда бўлдим.

1990 йилдан буён эса Санъат институтида цирк масхарабозлиги ва кўзбойлоғичлик санъатидан дарс бериб келаман.

Очиғи, Раҳмонбек аканинг бу гапи мен учун янгилик бўлди. У кишини моҳир кўзбойлоғич, фото санъати устаси, театр ишқибози, деб юрсам, педагоглик бобида ҳам яхшигина тажрибаси бор экан. Хўп, яхши, циркка-ку, болалигидан ишқибоз бўлган экан, унда суратга олишга моҳирликни қаерда, қачон ўрганган?

— Фото санъатига қизиқишим 1993 йиллардан бошланган, — дейди Р.Исломов. — Бунга эса театрга, санъатга қизиқишим сабаб бўлди. Касб тақозоси билан санъат кишилари орасида кўп бўламан, уларнинг ҳар бири бир олам. Вақтни бекор ўтказмай, ғанимат ҳар бир ҳолат ва воқеани келажак учун муҳрлаб қолдириш ниятида шахсий архивимни шакллантиришни мақсад қилдим.

Дарҳақиқат, Раҳмонбек Исломовнинг суратларини жуда кўп жойларда, жумладан, Бадиий академиянинг кўргазмалар залида, Тошкент фото уйида, Республика Болалар ижодиёти уйи, Миллий театрда ва бошқа кўпгина театрлар фойеларида кўриш мумкин. Шу йил май ойида Бадиий академия аъзолигига қабул қилинди.

Бугун унинг архивида тўпланган театрларнинг спектаклларидан олинган суратларга ҳар қандай одам ҳавас қилса арзийди. Сурат ҳақида гап кетар экан, бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишни истардим. Раҳмонбек Исломов олган суратлар бизнинг газетамизга ҳам тез-тез керак бўлиб туради. Шу сабабли у кишига сурат сўраб кўп мурожаат қиламиз. Ҳар сафар биз сўраган сурат ўзида бўлса, жон-дили билан, аввало, ўзи келтириб беради, қолаверса, қалам ҳақи ҳақида оғиз ҳам очмайди. Мабодо ўзимиз бу ҳақда сўзлаб қолсак, "Менга суратларим чиқиб турса, газета саҳифасида уни кўрган одам бир қур "раҳмат" деб қўйса, шунинг ўзи кифоя, санъатга беминнат хизмат қилишни бурчим деб биламан", деб жавоб беради. Очиғи, ҳозирги шароитда бундай тантилик ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди.

Хуллас, Р.Исломовни кўзбойлоғич, фото суратчи сифатида билар эканман-у, асосий иш жойи ҳақида ҳеч ўйламаган эканман. Тасодифан унинг Чилонзор тумани маданият ишлари бошқармаси бошлиғи эканидан хабар топдим. Камтарлик ҳам эви билан-да! Баъзи одамларга арзимас вазифа тегиб қолса, тумшуғи остидагини кўрмайдиган бўлиб қолади. Раҳмонбек ака эса туман миқёсида раҳбар бўла туриб, турли тадбирлар ва спектаклларни суратга туширса ва уларни таҳририятлардан аямаса.

Дастлаб маданият ишлари бўлимида бадиий раҳбар ва режиссёр бўлиб ишлаган Р.Исломов 1996 йилдан бўлимга раҳбарлик қилиб келади. Ўтган давр мобайнида бу ерда "Манзур" вокал-чолғу ансамбли, "Нигоҳ" театр-студияси, "Тошкент" карнай-сурнай гуруҳлари ташкил этилиб, улар халқ ансамбли деган унвонга сазовор бўлди. "Қўғирчоқ шоу" студияси ҳам самарали фаолият кўрсатмоқда. Қўшимча тўгараклар ташкил этилган. Бу гуруҳларнинг барчаси республика миқёсида ўтаётган танловлар ва тадбирларда фаол қатнашмоқда. Ғафур Ғулом номидаги боғ билан ҳамкорликда кам таъминланган, кўп болали оилалар учун тадбирлар уюштирилади. 1998 йилдан буён ҳар йили боғда Аския кечаси ва халқ сайли ўтказилади, "Барҳаёт сиймолар", "Барҳаёт наволар" туркумида тадбирлар тайёрланади.

Лекин вақтининг тиғизлиги, ишининг кўплигига қарамай, Раҳмонбек ака театр учун ҳамиша вақт топади. "Театр сизга нима берди?" — дея сўраймиз у кишидан:

— Мени театрга етаклаб олиб кирган одам марҳум, Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммад Умархўжаев бўлади. У кишидан аёлларга, оналарга муҳаббатни, эътиборни ўрганганман. Шукур ака ва Наби акалардан актёр қандай бўлиши кераклигини, ўзни тута билиш санъатини ўрганганман. "Минг таниқли юлдуз бўлганинг билан одамсан, шу халқ орасидан чиққансан", — дейишарди улар. Лекин бир нарса менга тинчлик бермайди: бугун актёрларимизда буюк устозлар каби санъатга фидойилик камайиб боряпти. Ахир, эслайлик: Шукур Бурҳонов ҳар бир спектаклга қандай тайёрланарди. Баъзи ёшларимиз кекса санъаткорларга беписандлик билан қараётганларини сезиб қоламан... Ахир, уларнинг тажрибасидан ҳар қанча ўргансак оз-ку!

— Раҳмонбек ака, шу жараён ичида юрган одам сифатида театрларимизнинг бугуни ҳақидаги фикрингизни билмоқчи эдик.

— Театрларда юриб шуни кузатдимки, "Илҳом" театр-студияси, оперетта ва Алишер Навоий номидаги театрларга томошабинлар асосан ихтиёрий равишда келади, кейинги пайтларда Миллий театримиз, Муқимий номидаги ва шунингдек, Ёш томошабинлар театрининг бир-икки спектаклларида ҳам шундай ҳолнинг гувоҳи бўляпман.

Назаримда, театрга томошабин тайёрлашни боғча ва мактабдан бошлашимиз керак. Бу ҳақда кўп гапирилди-ю, лекин амалий иш жуда кам. Болалар театрларига ёзиладиган асарларга эътиборни ҳам, талабни ҳам кучайтириш керак. Бизда муаммоли, мураккаб, ҳаётий асарларни кўрадиган аудитория йўқоляпти, томошабин, асосан, енгил-елпи нарсага ишқибоз. Бу ҳолнинг олди бугун олинмаса, эртага кеч бўлади.

Раҳмонбек Исломов театрларимизга раҳматли Нурулло ҳожидек ҳомийлар зарурлиги ҳақида куюниб гапирди. "Замонавий ўзбек ишбилармонлари, иши юришган тадбиркорлар санъат равнақига хизмат қилишни ихтиёр этсалар, яхши, юксак савияли спектаклларни саҳналаримизда кўплаб кўрардик", — деди у.

Суҳбат жараёнида Р.Исломовнинг жонкуярлиги, театрга ҳақиқий ошиқ эканлигига иқрор бўлдим. Унинг хизматлари бесамар кетаётгани йўқ! Жаҳон сеҳргарлар академиясининг аъзоси бўлган Р.Исломов яқинда Нукус шаҳрининг 70 йиллиги муносабати билан "Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган маданият ходими" унвонига сазовор бўлди.

Оилада ҳам бахтини топган: икки ўғил, бир қизнинг отаси. Катта ўғли Маданият коллежини тугатган, қизи санъат институтида ўқияпти, кичик ўғли бироз ўзига тортган — у маданият коллежининг фото ва видео бўлимида ўқийди. Ҳар ҳолда, фарзандларининг ҳаммаси санъат соҳасини танлаган. Демак, ота ишининг давомчилари бор. Раҳмонбек аканинг ўзи ҳам "ҳали асосий ишлар олдинда", дейди. Биз унга омадлар тилаймиз.

Гулчеҳра УМАРОВА

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижод уйида таниқли санъатшунос Нозим Қосимовнинг "Мусиқа фолклор ижрочилиги" рисоласи нашрдан чиқди. Мазкур рисола академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун ўқув қўлланма сифатида чоп этилган бўлса-да, барча санъат шайдолари ундан ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб топишлари мумкин.

Китобда халқ лапарларининг жанр хусусиятлари, мавзу доираси ва ижро шакллари, ўзбек халқ лапарларининг бадиияти тўғрисида қимматли фикрлар, маълумотлар берилган. Улардан лапарларнинг келиб чиқиши, ривожланиши, жанрлари борасида кўпгина нарсаларни билиб олиш мумкин. Жумладан, воҳаларнинг ўзига хос лапарлари ва уларнинг шаклланиб, бугунгача етиб келишига ҳисса қўшган кишилар, бугунги ва қадимги лапарлар ўртасида қандай фарқлар бор, каби саволларга мазкур нашрдан жавоб топасиз.

Рисола сўнгида "Боғ айланиб", "Олма гули", "Ука, сизга йўл бўлсин", "Олмани отдим", "Эшик олди гулҳовуз" каби машҳур лапарлар нота матнлари билан берилган. Булар мусиқа шинавандаларига катта қулайлик туғдиради.

Янги имлода нашр қилинган китоб муҳаррири О.Раҳимов, тақризчилар профессор Б.Саримсоқов, Ғ.Ваҳобов.

Яқинда "Ижод дунёси" нашриёт уйида Нозим Қосимовнинг "Ўзбекистон бастакорлари" туркумида таниқли бастакор, профессор Раҳматжон Турсунов ҳаёти ва ижодига бағишланган рисоласи чоп этилди.

Рисолани варақлаб, устоз бастакорнинг ёшлиги, санъатга меҳри, интилишлари ҳақида анча батафсил маълумот олиш мумкин. Шунингдек, санъаткор ҳаётидаги муҳим саналар, унутилмас хотиралар ҳам берилган. Рисолада устоз санъаткорнинг мураббийлик фаолияти ҳақида шундай сатрлар бор: "Устоз тажрибали педагог сифатида институтда ишлаган кезлари тўрт юздан ортиқроқ маданий-маърифий муассасалар учун юксак малакали кадрлар тайёрлаб етиштирди. Бу кадрлар ҳозирда республикамиз ва ундан ташқаридаги маданият масканларида муваффақиятли иш олиб бормоқдалар". Р.Турсунов ҳаёти ва фаолиятидан ҳикоя қилувчи фотосуратлар, бастакорнинг асарлари, эълон қилган илмий ва оммабоп мақолалари, эшиттиришлари ва чоп эттирган дарслик ва ўқув қўлланмаларининг рўйхатлари ҳам рисоладан ўрин олган.

Мазкур рисола Маданият ишлари вазирлиги Истиқболни белгилаш, услубият ва ахборот маркази ҳамда Маданият институти илмий-услубий Кенгаши томонидан олий, ўрта махсус маданият ва санъат ўқув юртлари учун халқ мусиқа ижодиёти ва адабиёти фанидан ўқув қўлланмаси сифатида фойдаланишга тавсия этилган.

Душанба 27.10

«Ўзбекистон» телеканали

Телетомошабинлар диққатига!
«Ўзбекистон» телеканали 27 Октябрь куни ўз кўрсатуварларини соат 15.00 дан. бошлайди.
15.00 «Таҳлилнома».
15.45 «Кўрсатувдан-кўрсатувгача».
16.05 Эстрада тароналари.
16.20 «Агар Сиз». Ток-шоу.
16.45 «Оламга саёҳат».
17.05 Рамазон туҳфаси. «Икки олам сарвари».
17.25 «Нафосат гулшани».
17.45 «Дип-интервью».
18.00 ЯНГИЛИКЛАР.
18.10 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Заркентлик қаҳрамон».
18.30 «Таянч нуқтаси».
18.45 Марказий Осиё ўйинлари якунларига доир.
19.05 «Мулкдор».
19.25, 19.55, 20.25, 21.00 ЭЪЛОНЛАР.
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 Оқшом эртаклари.
20.15 Биржа ва банк хабарлари.
20.30 «Ахборот».
21.05 2003 йил - Обод маҳалла йили. «Кўпчилик қаторида».
21.25 «Ошин». Телесериал.
22.25 «Тасанно».
22.30 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Тақдир йўллари». Бадиий фильм. 2-қисм.
23.40 «Ахборот-дайжест».
24.00-00.05 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

18.00 Кўрсатувлар дастури.
18.05 «Янги авлод» почтаси, Ёқимли иштаҳа.
18.35 «Мультомоша».
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 ТВ – анонс.
19.40 «Меҳр кўзда». Мактубларга шарҳ.
20.05 Мусиқий лаҳзалар.
20.10 Сув – ҳаёт манбаи.
20.15 Ёшлар овози.
20.35 ТВ - адвокат.
20.40, 21.25, 22.35 Эълонлар.
20.45 «Гвадалупе». Телесериал.
21.30 Қишлоқдаги тенгдошим.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.40 ТВ-анонс.
22.45 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: Интерфутбол.
23.35 - 23.40 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 ТТВда сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Хориж хабарлари» (рус)
18.00, 20.50 «Экспресс» телегазетаси.
18.10 «Халқ саломатлиги йўлида».
18.30, 20.00, 20.35, 22.00 «Пойтахт» ахборот дастури.
18.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.05 «Хориж хабарлари».
19.10ТТВда сериал: «Ой нури агентлиги».
20.20 «Avto-news».
21.00 «Инсон ва қонун».
21.20 ТТВда сериал: «Лўлининг бахти».
22.20 Кинонигоҳ. «Кема ҳалокати».
1.05-1.10 Хайрли тун, шаҳрим!

«Халқаро» телеканал

БИРИНЧИ КАНАЛ.
6.00 – 9.00.
17.30 Кўрсатувлар тартиби.
17.35 «Вести».
17.45 «Парле ву франсе?»
18.10 «Евроньюс янгиликлари».
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.30 «Ҳазил кетидан ҳазил». Ҳажвий кўрсатув.
19.00 «Ишонч ва муҳаббат замини». Сериал.
20.00 «Мени кутгил».
21.00 «Время».
ЎзТВ-IV.
21.30 «Бизнес ревю».
21.35 «Хусусийлаштириш: қадам бақадам».
21.55 Ўзбектелефильм студияси намойиш этади: «Мош табиб».
22.15 «Спорт масканларида».
22.30 «Ахборот».
23.05 Кинематограф. «Мослашиш». Бадиий фильм.
00.45 «Тунингиз осуда бўлсин!»

Сешанба 28.10

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси: «Икки олам сарвари».
5.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Имом Бухорий. муҳаддислар султони».
5.50 Мумтоз наволар.
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон!»
8.00-8.35 «Ахборот».
8.35 Газеталар шарҳи.
8.55 «Камалак». Болалар учун кинодастур.
9.40 «Рангин дунё».
10.00, 12.00, 14.00, 18.00 ЯНГИЛИКЛАР.
10.05 «Оловуддиннинг сеҳрли шамчироғи». Бадиий фильм.
11.25 «Мулкдор».
11.45 «Шарқ тароналари».
12.05 «Кўпчилик қаторида».
12.25 «Саргузаштлар ороли». Телешоу.
12.55, 15.05 ТВ анонс.
13.00 «Ошин». Телесериал.
14.10 «Муносабат».
14.40, 16.00 ТВ клип.
14.50 «Бизнес ҳафта».
15.10 Футбол. Ўзбекистон чемпионати. «Насаф»-«Цементчи».
16.05 «Ватанимга хизмат қиламан».
17.05 Рамазон туҳфаси: «Қариси бор уйининг париси бор».
«Болалар сайёраси»:
17.25 «Туғилган кун». Теленовелла.
18.10 «Тафсилот».
18.25 Бир жуфт кўшиқ.
18.35 «Ифтихор».
18.55 «ТВ Бинго миллионер». Телелотерея.
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 Оқшом эртаклари.
20.15 FCN «Ўзбекистон янгиликлари» (инглиз тилида)
20.30 «Ахборот».
21.05 «Истеъмолчи».
21.20 «Ошин». Телесериал.
22.20 Марказий Осиё ўйинлари якунларига доир.
22.40 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Музаффар». Бадиий фильм премьераси. 1-қисм.
23.45 «Ахборот-дайжест».
00.05-00.10 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

6.55 Кўрсатувлар дастури.
7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 Давр.
9.15 ТВ - анонс.
9.20 «Янги авлод» студияси: Катта танаффус, Бахтли болалик.
9.55 Тонгги сериал: «Рамаяна».
10.30 Кинотақдим.
10.50 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Она замин неъматлари».
11.00 «Давр» ҳафта ичида.
11.30 ТВ - адвокат.
11.35 «Гвадалупе». Телесериал.
12.15 Ёшлар овози.
12.35 Мезон.
12.55 Мусиқий лаҳзалар.
13.00 Давр.
13.10 ТВ - анонс.
13.15 «Янги авлод» почтаси.
13.30 Интерфутбол.
15.10 Мусиқий лаҳзалар.
15.20 Қишлоқдаги тенгдошим.
15.40 «Учинчи сайёра». Маърифий дастури.
16.30 ТВ - анонс.
16.35 Кўрсатувлар дастури.
16.40 «Янги авлод» студияси: Дунё ва болалар.
17.00 «Сузишни истайман». Мультфильм.
17.25 Таянч.
17.45 «Японияниг боқий маданияти». Сериал 6-қисм.
18.05 ТВ – анонс.
18.10 Истиқлол умидлари.
18.30 Автопатрул.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 «Давр»- интервью.
19.50 ТВ - анонс.
19.55 Мусиқий лаҳзалар.
20.00 Болалар спорти: аҳвол қандай?
20.15 Марди майдон.
20.35 ТВ - адвокат.
20.40, 21.25, 22.35 Эълонлар.
20.45 «Гвадалупе». Телесериал.
21.30 Ёшлар овози.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.40 ТВ-анонс.
22.45 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: 1.Нокаут, 2.Теннис.
23.45 – 23.50 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 Сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Хориж хабарлари» (рус)
18.00, 20.50 «Экспресс» телегазетаси.
18.10 Болажонлар экрани.
18.30, 20.00, 21.20, 22.35 «Пойтахт» ахборот дастури.
18.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.05 «Хориж хабарлари».
19.10 ТТВда сериал: «Ой нури агентлиги».
20.20 «Туризм ҳақида».
21.00 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Наққош».
21.35 «Ҳамшаҳарлар».
21.55 Сериал: «Лўлининг бахти».
22.55 Кинонигоҳ. «Италияликларнинг Россиядаги ажойиб саргузаштлари».
00.30-00.35 Хайрли тун, шаҳрим !

«Халқаро» телеканал

БИРИНЧИ КАНАЛ.
6.00 – 9.00.
17.30 Кўрсатувлар тартиби.
17.35 «Вести».
17.45 «Жонли табиат».
18.00 «Евроньюс» янгиликлари.
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.20 Машҳурлар. Н. Еремина.
18.50 «Ишонч ва муҳаббат замини» сериал.
19.50 Премьера «Қочиш». Сериал.
21.00 «Время».
ЎзТВ-IV.
21.30 «Бизнес ревю».
21.35 «Буюк Британияда спорт».
22.05 «FCN Ўзбекистон янгиликлари» (Инглиз тилида)
22.15 «Ахборот».
22.50 Кинематограф. «Бошлангич-лар учун итальян тили». Бадиий фильм.
00.20 «Тунингиз осуда бўлсин!»

Чоршанба 29.10

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси. «Қариси бор уйининг париси бор».
5.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Алишер Навоий» бадиий-публицистик фильм 1-қисм.
5.40 «Хониш». Мусиқий дастур.
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон!»
8.00-8.35 «Ахборот».
8.35, 17.55 ТВ маркет.
8.40 Газеталар шарҳи.
«Болалар сайёраси»:
9.00 1. «Соғлом танда - соғ ақл». 2. «Олтин тож». Телевизион ўйин.
10.00, 12.00, 14.00, 18.00 ЯНГИЛИКЛАР.
10.05 «Тафсилот».
10.20 Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: Болалар учун фильм «Баланд тоғлар остида» 3-қисм.
10.50, 13.50 ТВ клип.
11.00 Футбол бўйича Ўзбекистон ва Шри Ланка ўсмирлар терма жамоалари ўртасида Осиё чемпионатининг саралаш учрашуви. ЖАР стадионидан олиб кўрсатилади, танаффус пайтида-Янгиликлар.
12.50 «Ошин». Телесериал.
14.10 «Истеъмолчи».
14.25 ТВ анонс.
14.30 «Ягона оилада».
15.00 Футбол бўйича Ўзбекистон ва Шри Ланка ёшлар терма жамоалари ўртасида Осиё чемпионатининг саралаш учрашуви. ЖАР стадионидан олиб кўрсатилади. Танаффус пайтида - Мультфильм.
16.50 «Ёш юлдузлар».
17.05 Рамазон туҳфаси. «Аёлларга эҳтиром».
17.30 «Барҳаёт сиймолар» О.Қосимов.
18.10 «Ҳунарманд».
18.30 «Куйла, ёшлигим».
18.45 «Қалб гавҳари».
19.05 «Ҳаёт ва қонун».
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 Оқшом эртаклари.
20.15 «Юзма-юз».
20.30 «Ахборот».
21.05 «Журналист таҳлили».
21.25 «Ошин». Телесериал.
22.25 ТВ клип.
22.35 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Музаффар». Бадиий фильм премьераси. 2-қисм.
23.40 «Ахборот-дайжест».
24.00-00.05 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

6.55 Кўрсатувлар дастури.
7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 Давр.
9.15 ТВ - анонс.
9.20 Янги авлод» студияси: Дунё ва болалар.
9.40 «Ёлғончилар қасри», «Сакизоёқчалар». Мультфильмлар.
10.05 Тонгги сериал: «Рамаяна».
10.40 «Давр» - интервью.
10.55 ТВ - анонс.
11.00 Таянч.
11.20 «Гвадалупе». Телесериал.
12.00 Ёшлар овози.
12.20 «Меҳр кўзда». Мактубларга шарҳ.
12.45 «Шарқ тароналари» фестивали оҳанглари.
13.00 Давр.
13.10 ТВ - анонс.
13.15 Жаҳон жуғрофияси.
14.05 Истиқлол умидлари.
14.25 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: 1) Нокаут 2) Теннис.
15.25 Мусиқий лаҳзалар.
15.35 Автопатрул.
15.55 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади «Бахт гуллари» 1, 2 -қисмлар.
16.55 ТВ - анонс.
17.00 Кўрсатувлар дастури.
17.05 «Янги авлод» студияси: Оқ кабутар, Бешбармоқ.
17.40 Далил ва шарҳ.
17.55 Ёшлар давраси.
18.20 Чемпион сирлари.
18.40 Каталог.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 ТВ - анонс.
19.40 Очил дастурхон.
20.00 Спорт - лото.
20.10 Мусиқий лаҳзалар.
20.20 Ёшлар овози.
20.45 «Гвадалупе». Телесериал.
21.30 Буюк ипак йўлларида.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.40 ТВ-анонс.
22.45 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: Интерфутбол.
23.35-23.40 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 Сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55Хориж хабарлари» (рус)
18.00, 20.45 «Экспресс» телегазетаси.
18.10 «Мусиқий меҳмонхона».
18.30, 20.00, 22.05, 23.00 «Пойтахт»
18.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.05 «Хориж хабарлари».
19.10 Сериал: «Ой нури агентлиги».
20.20 «Аёл-калби».
20.55 «Ҳимоя».
21.15 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Очиқ дарс».
22.20 Сериал: «Лўлининг бахти».
23.20 Кинонигоҳ. «Ҳаёт ташвишлари».
00.50-00.55 Хайрли тун, шаҳрим!

«Халқаро» телеканал

БИРИНЧИ КАНАЛ.
6.00 – 9.00.
17.30 Кўрсатувлар тартиби.
17.35 Вести.
17.45 «Кулишни унутманг».
18.00 «Евроньюс» янгиликлари.
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.20 Е.Петросяннинг Кулгу панорамаси.
19.00 «Ишонч ва муҳаббат замини». Сериал.
19.50 «Қочиш». Сериал.
21.00 «Время».
ЎзТВ-IV.
21.30 «Бизнес ревю».
21.35 «Яшаш муҳити».
21.50 «Ҳинд оҳанглари».
22.15 «Дунё маданияти дурдоналари».
22.35 «Ахборот».
23.10 Кинематограф «Истиқомат ҳуқуқи»
00.45 «Тунингиз осуда бўлсин!»

Пайшанба 30.10

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси. «Аёлга эҳтиром».
5.10 Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Алишер Навоий» бадиий-публицистик фильм 2-қисм.
5.45 Олтин мерос.
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон!»
8.00-8.35 «Ахборот».
8.35, 17.55 ТВ маркет.
8.40 Газеталар шарҳи.
«Болалар сайёраси»:
9.00 1. «Боликнинг мовий осмони» 2. «Қизиқарли учрашувлар».
10.00, 12.00, 14.00, 18.00 ЯНГИЛИКЛАР.
10.05 «Болажон қиз» бадиий фильм.
11.20 «Қалб гавҳари».
11.40 «Шарқ тароналари».
12.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: Болалар учун фильм. «Баланд тоғлар остида». 4-қисм.
12.35 ТВ анонс.
12.40 «Қўшиғимиз Сизга армуғон».
13.00 «Ошин». Телесериал.
14.10 «Журналист таҳлили».
14.30 NHK тақдим этади: «Буюк Ипак йўли». Телесериал.
15.20 ТВ клип.
«Болалар сайёраси»:
15.25 1. «Шоирлар - болаларга». 2.»Цирк цирк, цирк».
16.25 «Яхшилик».
17.05 Рамазон туҳфаси. «Қариндошлик ришталари».
17.25 «Ҳиммат».
17.40 «Харита». Халқаро шарҳ.
18.10 Эстрада тароналари.
18.30 «Соғлом она - соғлом бола».
18.50 ТВ клип.
18.55 «Таянч нуқтаси».
19.05 «Умр мазмуни».
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 «Оқшом эртаклари».
20.15 FCN «Ўзбекистон янгиликлари» (инлиз тилида)
20.30 «Ахборот».
21.05 Телемулоқот.
21.45 «Ошин». Телесериал.
22.30 ТВ клип.
22.35 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Мусиқа саройи». 1-қисм.
23.05 Болалар спорти: «Бир умр ҳамроҳим».
23.25 «Ахборот-дайжест».
23.45-23.50 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

6.55 Кўрсатувлар дастури.
7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 Давр.
9.15 ТВ - анонс.
9.20 «Янги авлод» студияси: Оқ кабутар, Бешбармоқ.
9.55 Тонгги сериал: «Рамаяна».
10.30 Тафаккур ёлқинлари.
10.45 Болалар спорти: аҳвол қандай?
11.00 Ёшлар овози.
11.20 «Гвадалупе». Телесериал.
12.00 Чемпион сирлари (рус тилида)
12.20 Спорт - қитъаси (рус тилида)
12.50 Мусиқий лаҳзалар.
13.00 Давр.
13.10 ТВ - анонс.
13.15 Буюк ипак йўлларида.
13.35 Интерфутбол.
15.15 Далил ва шарҳ.
15.30 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади. «Бахт гуллари» 3-қисм.
16.05 «Учинчи сайёра» маърифий дастури.
16.55 Кўрсатувлар дастури.
17.00 «Янги авлод» студияси: Томир, Шоҳсупа.
17.40 «Фарзандим-жигарбандим». Маҳалла ҳаётидан лавҳалар.
18.00 ТВ – анонс.
18.05 Сийрат.
18.25 Табобат оламида.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 «Давр» – интервью.
19.50 Мусиқий лаҳзалар.
20.00 Қутқарув «050».
20.15 Ёшлар овози.
20.35 ТВ - адвокат.
20.40, 21.25, 22.35 Эълонлар.
20.45 «Гвадалупе». Телесериал.
21.30 Бегойим.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.40 ТВ-анонс.
22.45 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: Интерфутбол.
23.35-23.40 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 Сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Хориж хабарлари» (рус)
18.00, 20.40 «Экспресс» телегазетаси.
18.10 «Навниҳол».
18.30, 20.00, 20.50, 22.50 «Пойтахт»
18.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.05 «Хориж хабарлари».
19.10 Сериал: «Ой нури агентлиги».
20.20 «Бурч ва масъулият».
21.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Маҳалланг тинч сен тинч».
21.30 «Эл хизматида».
21.50 «Тошкент ва тошкентликлар».
22.10 Сериал: «Лўлининг бахти».
23.10 Кинонигоҳ. «Пианино».
00.50-00.55 Хайрли тун, шаҳрим!

«Халқаро» телеканал

БИРИНЧИ КАНАЛ.
6.00 – 9.00.
17.30 Кўрсатувлар тартиби.
17.35 «Вести».
17.45 «Мультсеанс».
18.05 «Евроньюс» янгиликлари.
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.20 «Оддий Кулгу».
18.50 «Ишонч ва муҳаббат замини». Сериал.
19.50 «Қочиш». Сериал.
21.00 «Время».
ЎзТВ-IV.
21.30 «Бизнес ревю».
21.35 «Экспромт».
21.55 «Нигоҳ».
22.10 «Юқори технологиялар олами».
22.20 «FCN Ўзбекистон янгиликлари» (Инглиз тилида)
22.30 Кинематограф «Матильда»
00.10 «Ахборот».
00.45 «Тунингиз осуда бўлсин!»

Жума 31.10

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси. «Қариндошлик ришталари».
5.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: Буюк аждодларимиз.
«Имом ат-Термизий».
5.40 «Соз сеҳри».
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон!»
8.00 -8.35 «Ахборот».
8.35 ТВ маркет.
8.40 Газеталар шарҳи.
«Болалар сайёраси»:
9.00 1. «Шоирлар - болаларга». 2. «Цирк, цирк, цирк».
10.00, 12.00, 14.00, 18.00 ЯНГИЛИКЛАР.
10.05 «Омад ҳамиша келавермайди». Бадиий фильм.
11.30 «Узлигинг намоён қил». Экранда - Андижон вилояти.
11.50, 14.50 ТВ клип.
12.05 Болалар спорти: «Бир умр ҳамроҳим».
12.25, 13.55 ТВ анонс.
12.30 «оқ қарқара»Мультфильм.
12.50 «Ҳаёт ва қонун».
13.10 «Ошин». Телесериал.
14.10 Телемулоқот.
15.00 Футбол бўйича Шри Ланка ва Бутан ёшлар терма жамоалари ўртасида Осиё чемпионатининг саралаш учрашуви. ЖАР стадионидан олиб кўрсатилади танаффус пайтида - Мультфильм.
16.50 «Мусиқа ва театр».
17.05 Рамазон туҳфаси. «Устозларга эҳтиром».
17.30 «Уйла, Изла, Топ!»
18.10 «Олтин бешик».
18.30 «Қишлоқ муаллими».
18.50 ТВ клип.
18.55 «Таянч нуқтаси».
19.05 «Зиё» студияси намойиш этади: «Эътиқод мустаҳкамлиги йўлида».
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 Оқшом эртаклари.
20.15 Бир жуфт қўшиқ.
20.30 «Ахборот».
21.05 «Муносабат».
21.35 «Ошин». Телесериал.
22.15 «Олимп сари йўл». Спорт дастури.
22.35 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Мусиқа саройи». 2-. қисм.
23.05 «Ахборот-дайжест».
23.25-23.30 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

6.55 Кўрсатувлар дастури.
7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 Давр.
9.15 ТВ - анонс.
9.20 «Янги авлод» студияси: Томир, Шоҳсупа.
10.00 Тонгги сериал: «Рамаяна».
10.35 «Давр»-интервью.
10.50 ТВ – анонс.
10.55 Бегойим.
11.15 ТВ - адвокат.
11.20 «Гвадалупе». Телесериал.
12.00 Ёшлар овози.
12.20 «Фарзандим-жигарбандим» маҳалла ҳаётидан лавҳалар.
12.45 «Шарқ тароналари» фестивали оҳанглари.
13.00 Давр.
13.10 ТВ - анонс.
13.15 Сийрат.
13.35 Интерфутбол.
15.15 Мусиқий лаҳзалар.
15.25 Ёшлар давраси.
15.50 "Қора ўқ" Бадиий фильм.
17.15 ТВ - анонс.
17.20 Кўрсатувлар дастури.
17.25 «Янги авлод» студияси: У ким? Бу нима?
17.45 «Японияниг боқий маданияти». Сериал 7-қисм.
18.05 ТВ – анонс.
18.10 Ёшлар ва ҳуқуқ.
18.30 Аскар мактублари.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 «Давр» нигоҳи.
19.55 ТВ - анонс.
20.00 Мусиқий лаҳзалар.
20.10 Азизим.
20.35 ТВ – адвокат.
20.45 «Гвадалупе». Телесериал.
21.30 Қишлоқдаги тенгдошим.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.40 ТВ – анонс.
22.45 «Ёшлар» телеканалида спорт дастури: 1.Футбол плюс, 2.Ринг қироллари.
0.05 – 0.10 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 Сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Хориж хабарлари» (рус)
18.00, 20.35 «Экспресс» телегазетаси.
18.10 «Болажонлар экрани».
18.30, 20.00, 20.45, 22.40 «Пойтахт»
18.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.05 «Хориж хабарлари».
19.10ТТВда сериал: «Ой нури агентлиги».
20.20 «Навбатчи қисм».
21.00 Сериал: «Борже узуги». 4-қисм (якунловчи)
21.50 «Дорихона эшитади». Бевосита мулоқат.
23.00 Кинонигоҳ. «Бешафқат одамлар».
00.25-00.30 Хайрли тун, шаҳрим!

«Халқаро» телеканал

БИРИНЧИ КАНАЛ.
6.00 – 9.00.
17.30 Кўрсатувлар тартиби.
17.35 «Вести».
17.45 «Бинафша».
18.10 «Евроньюс» янгиликлари.
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.30 Ҳужжатли детектив.
ЎзТВ-IV.
19.00 «Кун мавзуси».
19.20 «Хит парад».
БИРИНЧИ КАНАЛ.
19.50 «Мўъжизалар майдони».
21.00 «Время».
ЎзТВ-IV.
21.30 «Бизнес-ревю».
21.35 «Кўнгил кўнгилга пайванд».
22.05 «Дурдаршан».
22.30 «Интер-дайджест».
БИРИНЧИ КАНАЛ.
22.50 Нима? Қаерда? Қачон?
ЎзТВ-IV.
24.00 «Ахборот».
00.35 Кинематограф. «Муҳаббат формуласи» Бадиий фильм.
2.05 «Тунингиз осуда бўлсин!»

Шанба 1.11

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси. «Устозларга эҳтиром».
5.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Имом. Мотуридий», «Зангиота».
5.30 Мумтоз наволар.
5.40 «Куз». Манзарали фильм.
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон».
8.00-8.35 «Ахборот».
8.35 Газеталар шарҳи.
9.00 «Мусиқа дунёси». Телеальманах.
«Болалар сайёраси»:
9.20 1. «Ёш юлдузлар» 2.«Уйла, Изла, Топ!» Телемусобақа.
10.20 «Зиё» студияси намойиш этади: «Эътиқод мустаҳкамлиги йўлида».
10.40 «Бу турфа олам».
11.30 «Олтин бешик».
11.50 «Олимп сари йўл». Спорт дастури.
12.10 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Музаффар». Бадиий фильм. 1-қисм.
13.10 «Мусиқий учрашув».
13.35 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Музаффар». Бадиий фильм. 2-қисм.
14.35 «Адабий жараён».
14.55 «Изҳор».
15.10 «Осмондан тушган одам». Аббос Бакиров номидаги Андижон вилоят ёшлар театрининг спектакли.
16.30 «Ягона оилада».
17.00 Мусиқий танаффус.
17.05 Рамазон туҳфаси. «Имом Аъзам».
17.30 «Бугуннинг одамлари».
17.40 Болалар спорти. «Маҳалламиз стадиони».
17.55 «Саргузаштлар ороли». Телешоу.
18.25 «Рангин дунё».
18.45 «Интеллектуал ринг». Телеўйин.
19.30 «Ахборот» (рус тилида)
20.00 Оқшом эртаклари.
20.15 FCN «Ўзбекистон янгиликлари» (инглиз тилида)
20.30 «Ахборот».
21.05 «Олтин дала». Дам олиш дастури.
21.25 «Шу азиз Ватан барчамизники».
21.45 «Келин-куёв». Телешоу.
22.45 «Ахборот-дайжест».
23.05 «КиноТеатр».
23.25 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Қисмат». Бадиий фильм.

«Ёшлар» телеканали

7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 Давр.
9.15 «Давр» нигоҳи.
9.35 «Янги, авлод» студияси: У ким? Бу нима?
9.55 Табобат оламида.
10.20 Ринг қироллари.
11.10 ТВ – адвокат.
11.15 «Гвадалупе». Телесериал.
11.55 Бола тилидан.
12.25 «Ёшлар» телеканалида премьера: «Стюарт Литл». Болалар учун фильм.
13.45 Қишлоқдаги тенгдошим.
14.05 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Лафз». Кўп қисмли телевизион бадиий фильм 2-қисм.
14.40 Жаҳон мусиқа хазинасидан. Жузеппе Верди «Фальстаф» операси 1-қисм.
15.55 Қўшкулоқ.
16.10 Жузеппе Верди «Фальстаф» операси 2-қисм.
17.25 Кўрсатувлар дастури.
17.30 «Янги авлод» студияси: Бўш ўтирма, Келинг, танишайлик.
18.05 Саломатлик сирлари.
18.25 Бизнес - академия.
18.40 Каталог.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 Давр.
19.35 «Давр» - репортаж.
19.45 ТВ – анонс.
19.50 Мусиқий лаҳзалар.
20.05 Кутилмаган меҳмон.
20.30 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Лафз» Кўп қисмли телевизион бадиий фильм 3-қисм.
21.10 Оҳанрабо.
21.50 Олтин мерос.
22.00 Давр.
22.45 «Симладаги муҳаббат». Бадиий фильм 1-қисм.

«Тошкент» телеканали

17.20 Сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Мультчархпалак».
18.15, 21.50 «Экспресс» телегазетаси.
18.25 «Билим» телеклуби.
18.40 «Афиша».
19.00 «Мисли гавҳар».
19.15 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
19.35 «Жаҳон географияси».
20.05 «Умр ғанимат».
20.20 «Нима учун?»
20.50 «Хусусийлаштириш: қадамбақадам».
21.10 Сериал: «2000 йилдан сўнг».
22.00 Кинонигоҳ. «Ғолиб учун миллион».

«Халқаро» телеканал

9.10 «Дамбо». Мультфильм.
10.10 «Лаззат».
10.30 Артист Н. Усатова. Қизиқарли кино.
11.30 «Оддий Кулгу».
ЎзТВ-IV.
12.00 Болалар соати: «Онажон».
13.20 «Ишбилармон кишилар».
13.40 «Яшаш муҳити».
13.55-14.55 Дўстлик видеоканали: «Саҳий хонадонда».
«Умид», «Ғардашлўк дунесинда».
БИРИНЧИ КАНАЛ.
18.10 Премьера. Ж. Чан, Ж. К. Ван Дамм, Рутгер Хауэр. «Трюкачлар» экстремал шоусида.
19.00 «Ким миллионер бўлишни истайди?» Телеўйин».
19.50 «Сўнгги қаҳрамон».
21.00 «Время».
21.30 Я. Арлазоров, А. Ширвиндт, М. Державин, Л. Измайловнинг «Кулгули одамлар» кўрсатувида.
22.30 «Олтин граммофон».
ЎзТВ-IV.
23.30 «Ахборот».
00.05 «Тунингиз осуда бўлсин».

Якшанба 2.11

«Ўзбекистон» телеканали

4.45 Рамазон туҳфаси. «Имом Аъзам».
5.10 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Бурҳониддин Марғиноний».
5.40 «Кўҳна замин оҳанглари».
6.00 «Ассалом, Ўзбекистон».
8.00-8.35 «Ахборот».
8.35 ТВ анонс.
8.45 «Камалак». Болалар учун кинодастур.
10.00 «Ватанимга хизмат қиламан».
11.00 Футбол бўйича Ўзбекистон ва Бутан ўсмирлар терма жамоалари ўртасида Осиё чемпионатининг саралаш учрашуви. ЖАР стадионидан олиб кўрсатилади.
12.50 «Она меҳри».
13.10 «Бу турфа олам».
14.00 «Рақибингиз гроссмейстер».
14.15 ТВ клип.
14.20 «Интеллектуал ринг». Телеўйин.
15.00 Футбол бўйича Ўзбекистон ва Бутан ёшлар терма жамоалари ўртасида Осиё чемпионатининг саралаш учрашуви. ЖАР стадионидан олиб кўрсатилади.
16.50 «Истеъдод».
17.05 Рамазон туҳфаси. «Ҳалоллик фазилатлари».
«Болалар сайёраси»:
17.25 «Олтин тож». Телевизион ўйин.
18.05 «Портретга чизгилар».
18.25 «Иқтидор». Телешоу.
19.10 «Бизнес ҳафта».
19.30 «Таҳлилнома» (рус тилида)
20.05 «Кўрсатувдан-кўрсатувгача».
20.30 «Таҳлилнома».
21.15 «Кун меҳмони».
21.25 ТВ клип.
21.30 «Яхшилик».
22.10 Футбол. Ўзбекистон чемпионати. «Машъал»-«Навбаҳор».
«Якшанба кинозали»:
23.00 «Ўзбекистон» телеканалида илк маротаба: «Қўли гул аёл». Бадиий фильм.
1.10-1.15 Ватан тимсоллари.

«Ёшлар» телеканали

7.00 «Мунаввар тонг». Информацион дам олиш дастури.
9.00 ТВ – анонс.
9.05 «Давр» - репортаж.
9.15 «Янги авлод» студияси: Бўш ўтирма, Келинг, танишайлик.
9.50 Очил дастурхон.
10.10 Чемпион сирлари.
10.30 ФИФА (футбол ичида, футбол атрофида)
11.10 «Ёшлар» телеканалида ҳарбий - ватанпарварлик дастури: 1. Марди майдон, 2.Аскар мактублари, 3.Қутқарув «050».
12.05 Оҳанрабо.
12.45 «Стюарт Литл-2». Болалар учун фильм.
14.00 «Заковат» саралаш ўйинлари.
14.30 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Лафз». Кўп қисмли телевизион бадиий фильм 3-қисм.
15.05 Азизим.
15.30 «Экспедиция». Кўп қисмли ҳужжатли сериал.
16.20 Ёшлар овози.
16.45 Кўрсатувлар дастури.
16.50 «Янги авлод» студияси: Катта танаффус, Уй вазифаси.
17.30 «Чарх». Видеофильм.
18.15 Спорт ҳафтаномаси.
18.30 Саёҳатнома.
18.50 Олтин мерос.
18.55, 21.55 Иқлим.
19.00 «Давр»-news.
19.15 ТВ - анонс.
19.20 Мусиқий лаҳзалар.
19.30 Оила тилсими.
19.50 Сув - ҳаёт манбаи.
19.55 Очун.
20.20 «Ўзбектелефильм» студияси намойиш этади: «Лафз». Кўп қисмли телевизион бадиий фильм 4-қисм.
21.00 «Қилни қирқ ёриб...» Интеллектуал ўйин.
21.50 Олтин мерос.
22.00 «Давр» ҳафта ичида.
22.35 ТВ – анонс.
22.40 «Симладаги муҳаббат». Бадиий фильм 2-қисм.
0.00 – 0.05 Хайрли тун.

«Тошкент» телеканали

17.10 Кўрсатувлар тартиби.
17.20 ТТВда сериал: «Жахонгашта Рицарь».
17.55 «Эртакларнинг сеҳрли олами».
19.35, 22.25 «Экспресс» телегазетаси.
19.45 «Табриклаймиз-кутлаймиз».
20.05 «Жаҳон географияси».
20.35 «Шунака гаплар». Ҳажвий кўрсатув.
20.55 «Озод ва обод юрт».
21.15 «Тв плюс».
21.45 ТТВда сериал: «2000 йилдан сўнг».
22.35 Кинонигоҳ. «Тонгнинг илк шуъласи».
00.05-00.10 Хайрли тун, шаҳрим!

«Халқаро» телеканал

9.00 Кўрсатувлар тартиби.
9.05 «Инглиз тили курси».
9.15 «Соғлом овқатланиш сирлари».
9.25 «Бола бошидан».
9.40 «Мультсеанс».
БИРИНЧИ КАНАЛ.
10.10 Д. Криловнинг «Йўлда ёзилмаган қайдлари».
10.30 «Ҳамма уйдалигида».
ЎзТВ-IV.
11.10 «Уйғоқ кайфият». Информацион-дам олиш, кўрсатуви.
12.40 «Экран зийнати ва қиймати».
13.05 «Икар лойиҳаси».
13.25 «Дорихона эшитади».
14.15-15.35. Дўстлик видеоканали: «Рангинкамон», «Дидар», «Ватан сурури», «Чинсэн».
ЎзТВ-IV.
17.00 Кўрсатувлар тартиби.
17.05 «Билишни истайман».
17.20 «Соғинч».
17.40 «Ассалом, Франция!»
18.00 «Дунёга назар».
18.30 «Кинопрофи».
18.50 «Мусиқий серпантин».
19.20 «Тенгдошлар».
19.55 Кинематограф. «Икки ўт орасида». Бадиий фильм.
БИРИНЧИ КАНАЛ.
21.40 Рената Литвинова «Осмон Самолет. Ойимқиз». фильмида.
ЎзТВ-IV.
23.30 «Таҳлилнома».

ПОЙТАХТ ТЕАТРЛАРИДА

МИЛЛИЙ АКАДЕМИК ТЕАТР
("Ҳадра" майдони. Тел:144-17-51)

24 октябр — **"Бир қадам йўл"**, 25 октябр — **"Эргинамнинг орзуси"**, 26 октябр — **"Қаллиқ ўйин"**, 28 октябр — **"Соҳибқирон"**, 29 октябр — **"Бир қадам йўл"**, 30 октябр — **"Бир кошона сирлари"**, 31 октябр — **"Чимилдиқ"**.

АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ АКАДЕМИК КАТТА ТЕАТР
(Отатурк кўчаси, 28. Тел: 133-90-21)

25 октябр — **"Қишлоқ шарафи"**, 26 октябр, соат 12.00 — **"Али бобо ва қирқ қароқчи"**, 17.00 — **"Севиллялик сартарош"**.

МУҚИМИЙ НОМИДАГИ ТЕАТР
("Бешёғоч" майдони. Тел: 45-16-33)

24 октябр — **"Алмандар уйланармиш"**, 25 октябр — **"Суперқайнона"**, 26 октябр — **"Суперқайнона-2"**, 27 октябр — **"Бобур соғинчи"**, 29 октябр — **"Хотинимнинг уч шайдоси"**, 30 октябр — **"Сойибхўжа операцияси"**, 31 октябр — **"Ўлдинг, азиз бўлдинг"**.

ЁШ ТОМОШАБИНЛАР ТЕАТРИ
(Эски Жўва майдони. Тел: 40-50-54)

24 октябр — **"Икки мўъжиза"**, 25,26 октябр — **"Оловуддиннинг сеҳрли чироғи"**, 27,29 октябр — **"Дала сайли"**, 30,31 октябр — **"Боз масхарабоз"**.

АБРОР ҲИДОЯТОВ НОМИДАГИ ТЕАТР
(М.Уйғур кўчаси, 2. Тел: 144-56-52)

24 октябр — **"Яратган ёмондан асрасин"**, 25 октябр — **"Чеча"**, 28 октябр — **"Отасининг қизи"**, 29 октябр — **"Ёрим кетаман дейди"**, 30 октябр — **"Яратган ёмондан асрасин"**, 31 октябр — **"Ёрим кетаман дейди"**.

ЁШЛАР ТЕАТРИ
(Навоий кўчаси, 55. Тел: 144-10-89)

25 октябр — **"Холстомер"**, 26 октябр — **"Трем-шок"**, 29,30 октябр — **"Часовой его Величества"**, 30 октябр — **"Принцесса Турандот"**.

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МУСИҚАЛИ КОМЕДИЯ ТЕАТРИ
(Волгоград кўчаси, Тел: 77-85-29)

25 октябр — **"Соҳибжамол Елена"**, 26 октябр — **"Миттигинам"**, 31 октябр — **"Лўлилар барони"**.

Маданият ишлари вазирлиги "Халқлар дўстлиги" саройи директори Собиржон Нуриддиновга падари бузруквори **Аминжон ота НУРИДДИНОВ**нинг вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор этади.

Тибет табобати, хитойча игна муолажаси, африкалик шомонлар ёрдамида даволаниш, филиппинлик хилер (жарроҳ)лар амаллари — булар бари бугун жаҳонда эътибор топаётган ғаройиб ҳодисалар сирасидан. Дунё мамлакатларида Тибет табобатининг янгидан-янги шифохоналари очилаётир, ундан нажот истаб мурожаат этаётганлар сони эса кун сайин ошиб бормоқда. Хўш, бундайин машҳурликнинг сирлари нимада?

"АиФ" газетаси мухбири Тибет табобати шифохонасида бўлиб, бир неча минг йиллик тарихга эга муолажа сирларидан воқиф бўлишга уринган. Қуйида сиз шу газетадан таржима қилинган суҳбат ва тафсилотлар билан танишасиз.

ТИБЕТ ТАБОБАТИ СИРЛАРИ

антибиотиклар ўрнида гиёҳлар ва олтин

ТИБЕТЧА ТАШХИС

— *Қўлингни бер,* — сарғиш рангли кийимдаги роҳиб билагимни ушлаб, учта бармоғи билан томиримни босиб кўрди. — *Бошинг тез-тез оғрийдими? Нега уйқунг нотинч?*

Кетма-кет берилаётган саволлардан ўзимни йўқотиб жим туравердим, табиб эса савол беришда давом этарди:

— *Чекишни ташлаганингга қанча бўлди? Нега қаҳва ичмайсан? Кўп ишлаб энг муҳим беш унсурдан иккитасига зарар етказибсан, олов унсуриям зарар кўрган. Бу яхшимас.*

"Носоғлом турмуш тарзим" учун танбеҳ бераркан, роҳиб ўн-ўн беш дақиқадан кейин билагимни қўйиб юборди (бармоқларидан қўлимда қизғиш доғлар қолди) ва умуртқамга уриб кўра бошлади. Танамдаги икки нуқтани куч билан босиб кўргач, хўрсиниб бошини чайқаганча столга ўтирди. Бир парча қорамтир қоғозга чўзинчоқ тибет ҳарфларида керакли дорилар рўйхатини ёза бошлади.

— Бўлдими? — ажабландим. — Шуми, текширганингиз?

— *Ҳа, шу. Нима, бирор нотўғри гап айтдимми?*

— Ҳаммаси тўғри... лекин жуда тез текшираркансиз.

— *Вақтни чўзишни нима кераги бор? Бориб, дориларингни ол.*

Дхармсала (Шимолий Ҳиндистондаги далай-лама қароргоҳи жойлашган тибетликлар шаҳри) маҳаллий шифохоналарида даволаниш учун келган хорижликлар тўлиб кетган. Ваҳоланки, бу ерга келиш учун тоғ йўлидан ўн икки соат юриш керак. Тибет табобати ҳали ҳамон жавоби топилмаган кўҳна жумбоқлар сирасидан. III — IV асрлардаёқ Қадимги Тибетда ҳинд, форс ва хитой табиблари мажлислар қуришиб, табобат сирлари билан ўзаро ўртоқлашишган. Бу тоғлар бағридаги ўлкада икки минг йиллар илгари яратилган муолажа сабоқлари ўша даврдан бери деярли ўзгармаган: тибетликлар электрон жиҳозларни ишлатишмайди, антибиотикларни инкор этган ҳолда, тоғ гиёҳларидан тайёрланган дориларни қўллашади. Ташхис қўйиш усули ҳам содда — уч бармоқ билан беморнинг томир уриши текширилиб, касаллик аниқланади.

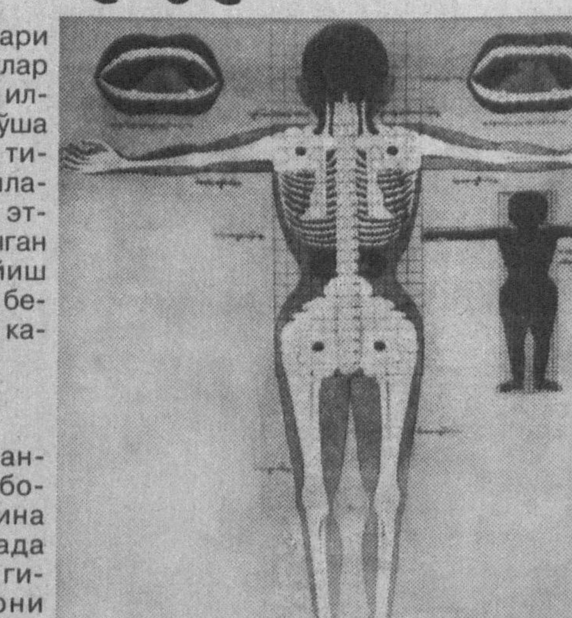

ГИЁҲ ЙИҒУВЧИ ГУРУҲЛАР

Тибетдаги касалхоналарга кирсангиз, турли-туман гиёҳлар ҳидидан бошингиз айланади. Табиб мўъжазгина хонада ўтиради, катта қўшни хонада эса бир тўда хизматчилар доривор гиёҳлардан тайёрланган шарчаларни навларга ажратиб, шиша идишларга солишади. Бир хил гиёҳлар арoқхўрликка қарши, бошқалари тумовга, тиш оғриғига қарши ишлатилади. Алоҳида қўйилган катта шиша идишда кўл бўйида ўсадиган "инг ме" гуллари қуритилган ҳолда сақланади, тинчлантирадиган бу малҳамни кўпроқ аёллар харид қилишади.

— *Тибет табобатининг асоси Ҳимолай тизмаларида ўсадиган доривор гиёҳлардир,* — дейди Тибетнинг бош шифохонаси "Мен Тцее Ханг" директори Самдуп Лхацэ. — *Авваллари тибетликлар (хитойликлар каби) ҳайвон аъзоларидан, масалан, қуритилган қурбақа гўшти ёки айиқ сафросига ўхшаш нарсалардан фойдаланишарди. Аммо аҳолимиз инсон руҳининг кўчишига ишона бошлагач, ҳукумат табибларга дори учун жониворларни ўлдиришни таъқиқлаб қўйди. Ўша пайтдан бошлаб табибларимиз бутунлай гиёҳлар билан иш юритадиган бўлди. Доривор гиёҳлардан ташқари турли минераллар, ҳатто олтин ва бошқа металлардан ҳам фойдалана бошланди. Ҳайвон аъзоларидан фақат кийикнинг шохидан фойдаланамиз. Шохни ҳам кийик кузда ўзи ташлайди. Шохдан тайёрланган дамлама киши иммунитетини оширади.*

РУҲИЯТ ИҚЛИМЛАРИ

Ҳовлидаги табиб қўлларида шиша идиш ва соябон кўтарган, елкаларига кўрпа-тўшак ҳамда тоғликларга ўхшаб илгакларни осиб олган ғалати одамларга буйруқ бераётир. Ҳар йили баҳор ва куз фаслларида тибетлик табиблар гуруҳ-гуруҳ бўлишиб, шифобахш гиёҳ ва илдизларни йиғиш мақсадида тоғларни қарич-ма-қарич текшириб чиқишади. Мутахассислар анча вақт бу ёввойи гиёҳларни (масалан, бош оғриғини қолдирувчи "хэнг" каби ўсимликларни) уй шароитида ўстиришга уриниб кўришди. Лекин ҳеч қандай натижа чиқмади: гиёҳлар фақат тоғ ҳавосидагина ўсаркан.

— *Бизнинг табобатимиз бошқа юртларникидан анча фарқ қилади,* — дейди Самдуп Лхацэ. — *Чет эллик шифокорлар танада аллақачон пайдо бўлган касалликни даволайдилар, бизнинг ишимиз эса хасталикнинг олдини олиб, унинг юзага чиқишига йўл қўймаслик. Тибетдаги қадимги қоидаларга кўра, киши камида ойда бир марта шифокор кўригидан ўтиб туриши керак. Шундай қилинганда, касалликни илк босқичидаёқ бартараф этиш имкони туғилади. Агар киши ўз соғлиғига путур етказган, икки-уч йиллаб табибга учрамаган бўлса, табиб уни тибет усулида даволашдан бош тортиши мумкин. Чунки бундай ҳолатда муолажадан фойда бўлмайди.*

— Умуман олганда, табобатнинг ҳар қандай тури сеҳру жоду эмас-ку, мўъжиза ўз-ўзидан рўй бермайди-ку, шундай эмасми?

— *Албатта. Гиёҳларимиздан ОИТС-га қарши дори тайёрлашга узоқ уриндик, лекин натижа бўлмади. Бироқ нотабиий пневманиянинг олдини олиш усулини топдик. Сабаби, тибетликлар ҳар баҳор ва кузда (юз йиллардан буён) юқумли тумовга қарши гиёҳлардан тайёрланган дори ичиб туришади. САРС эпидемияси Хитойга хуруж қилганда, қўшни Тибет туманларида бу хасталик билан ҳеч ким оғримади.*

Тибет табобати дастурномасида таъкидланишича, ер юзида кўкарадиган қанчаки гиёҳ бор, уларнинг барчасидан малҳам сифатида фойдаланиш мумкин. Табиблар беморларни игна санчиб, гиёҳ солинган сувда чўмилтириб даволайдилар. Тибетлик табиблар тана касалликларини, болалар ва аёллар касалликларини, жинлар етказган хасталикларни, қариликни, заҳарланиш ва яраларни... ҳамда жинсий ожизликни оғир касалликлар сирасига киритишади. Бироқ Тибет табобати ўтган асрда пайдо бўлган ОИТС касаллиги ва Эболо вирусини даволашга эриша олмади. Бу касалликларга қарши ишлатиладиган қадимги рецептлар йўқлиги табибларни чекинишга мажбур этди. Шунга қарамай, саратонни улар илк босқичида муваффақиятли даволашаётир. Айниқса, оққон хасталигини. Улар гиёҳлар ёрдамида бемор қонини тез орада тозалашга эришишмоқда.

Тибет табобатининг асосий қоидасида касалликка чалинмаслик учун қандай яшаш, нимани еб-ичишни билиш кераклиги алоҳида уқтирилади.

А.ОТАБОЕВ таржимаси

(Давоми келгуси сонда.)

ЁДНОМА

ЎЗ ТИЛИНИ СЕВАРДИ

Усмон Носирнинг этикдўз қўшнисига ўхшаб кетадиган Сталин ўлганда бобомнинг хонадонида янги чақалоқ — онам туғилган экан. Бувимнинг айтишича, "доҳий"нинг ўлими сабаб чақалоқнинг туғилганлиги шарафига бўладиган хурсандчилик у ёқда турсин, ҳатто оиладагилар янги меҳмон билан бир-бирларини табриклашга ҳам қўрқишган. Хонадонга доя кетидан сирғалиб кирган қавму қариндош, қўни-қўшнилар ҳам жим, оғиз очиб "чурқ" этишмаган. Чунки уларни ўлимдан хабар берган дикторнинг овози карахт қилиб қўйган: гапиришдан, ҳатто йиғлашдан ҳам ҳадиксирашган. Чунки ўша пайтда бу қадар даҳшатли хабарни эълон қилиш фақат бир одамнинг — Сталиннинггина қўлидан келарди, холос.

Орадан кўп ўтмай, худди кўланкасиз кетган йигитлар сафидай, у замонда таъқиқланган китоблар пайдо бўлиб, қатағон йилларининг сукунатини буза бошлаган. Бундай китоблардан ҳақиқатни англаганлар, шахсга сиғиниш даври кирдикорларидан очиқ нафратланишган, ҳақиқатни ёзган ва айтган, аммо ўзлари шаҳид кетган оталарнинг мардлигига қойил қолишган.

Сталин истибдодига қарши ёзиш, унинг ўзига қарата ўқ узиш билан баробар эканлиги ҳаммага маълум. Шунинг учун ҳам ўз даврида бу ҳақда рўй-рост ёзган китоблар унчалик кўп бўлмаган. Чунки мустабид тузумга қарши оғиз очган одамлар ўша заҳоти отиб ташланган, бош кўтариши мумкин бўлганлари қамоққа олинган.

Эндигина 24 ёшга кирган ажойиб шоир, буюк Лермонтов шеъриятининг зукко таржимони Усмон Носир бор-йўғи "доҳий деганлари оддий одам — бизнинг этикдўз қўшнимизга ўхшаб кетади" деган мутойибаси эвазига ўз умрини товон қилиб тўлагани сабаби ҳам шунда.

Афсуски, Усмон Носир қисматидай аянчли қисмат битта-иккита бўлган эмас, билъакс кўп: Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон гўзал шеърлар билан бирга "Кеча ва кундуз" романини ҳам ёзган. Унинг "Кеча" қисми узоқ йиллик таъқиқдан сўнг мустақиллик давридагина китоб ҳолида нашр этилди. Аммо асарнинг "Кундуз" қисми худди Чўлпон қабридайин номаълум ва изсиздир.

Абдурауф Фитрат, Маҳмудхўжа Беҳбудий асарлари ҳам истибдод замонида эътиборсиз ётди.

Жадидлар йўлбошчиси Беҳбудийни мулку миллат орасидаги улуғ обрўйидан қўрқиб, маҳв этишган бўлса, Чўлпон ва Фитратдек миллатпарварларни эса "миллатчи" деган туҳмат билан отиб ташладилар.

Лермонтовнинг "Демон" достонини ўгирган Усмон Носир ўз тилини, ўз маданиятини ҳам қаттиқ севарди. Халқимиз тарихи билан фахрланарди. Шунинг учун мустабид тузум пешволари уни ҳам нишонга олишди. Уларнинг бундай чин миллатпарварлардан қўрқишгани, аслида, ўзларининг сир бой бермас миллатчилиги эмасмиди? Ана шу сир бой бермас миллатчилик боис вақти-вақти билан миллий қатағонлар уюштириб туриларди. Бу қатағонлар эса миллатнинг не-не даҳоларини ўз домига тортиб кетарди. Охир-оқибат у манфур салтанатнинг бошига етган ҳам ўзларининг миллатчилиги бўлди-ку!

Хуллас, Сталину Брежнев ва уларнинг нисбатан "халқпарвар" саналган издошлари тазйиқида кечган етмиш йиллик тарих халқимиз учун жуда қимматга тушди. Она тилимизнинг камситиб келингани ҳам шу манфур тарих билан боғлиқ. Биз 1989 йил 21 октябрдагина она тилимизга давлат тили мақоми берилишига эришдик. Ҳолбуки, ўшангача ҳам Ўзбекистон аҳолисининг 72 фоизини ўзбеклар, 13 фоизини русийзабонлар, 4 фоизини тожиклар, қолган 11 фоизини ўзбек тилини тушуна оладиган туркий қавм вакиллари ташкил этарди. Бизнинг мустақиллик учун юртбошимиз Ислом Каримов раҳнамолигида бошлаган курашимиз ана шу масалада — тилимизнинг мавқеини қонун билан мустаҳкамлашга доир саъй-ҳаракатларимизда, айниқса, яққол-роқ намоён бўлган эди. Сўнг пахта қуллигига барҳам берилди. Бу қулликнинг манзараси шундай эди: Ўзбекистоннинг ҳавоси, сув ва тупроғи пестицид, инсектицид, бутифос каби заҳарли кимёвий дорилар билан йил сайин булғаб келинарди. Боз устига, ўша пайтда қишлоқ аҳолисининг аҳволи жуда ночор эди. Деҳқон меҳнати собиқ иттифоқда энг оғир меҳнат бўлишига қарамай, энг арзимас чақага раво кўриларди. Бошқача айтганда, 1 центнер пахта етиштиришга 37 соат вақт сарфлаган пахтакорнинг бир соатига бор-йўғи 16 тийин ҳақ тўланган. Эндиликда бу гаплар жуда ҳам эриш, кулгили туюлиши мумкин. Бироқ, афсуски, шундай бўлган.

Шукр, истиқлол туфайли ҳаётимиз кескин ўзгарди. Юксалиш сари юз бурдик. Бу, шубҳасиз, мустақиллик шарофати. Шундай экан, тилимизда ҳам, дилимизда ҳам мана бу дуо мангу янграйди: Мустақиллигимиз мустаҳкам, истиқболимиз порлоқ бўлсин! Илоҳим!

Саидолим АБДУРАҲМОНОВ, ЎзМУ талабаси

КЎЗИНГНИ ОЧ, ЭЙ КЎЗИ ОЧ!

Бир қарашда афсонага менгзайдиган мазкур воқеа замирида катта ҳақиқат бор. Зотан, мажор сайёҳи Ҳерман Вамбери: "Суви ширинликда Амуга тенг келадиган бошқа бир дарёни Ер юзининг бирор нуқтасида учратмадим", — деб ёзгани бор гап-ку. Хоразм қовунлари эса махсус идишларда хорижий мамлакатларга ҳам олиб кетилган. Хоразм қовунлари бугун ҳам ширин. Бироқ бутун жаҳонда экологик мувозанатнинг бузилиши, Оролнинг қуриши билан боғлиқ муаммолар ичаётган сувимизу, нафас олаётган ҳавомиз, ҳатто ўша машҳур қовунлар таркибида ҳам ўзини намоён этиб турибди. Шу боис буйрак ва жигар касалликлари ҳам нисбатан кўп. Бутун жаҳон бундай экологик муаммоларни ҳал этиш учун қаттиқ кураш бошлаган. Бизнинг мамлакатимизда ҳам муҳитни соғломлаштириш юзасидан катта тадбирлар амалга оширилаётган пайтда яна бир муаммо пайдо бўлди. Бу айрим очкўз одамларнинг кўзи очлиги боис келиб чиққан "қўлбола ёғ" масаласидир.

Ҳозир истаган бозорга бориб кўринг. Сувдан бўшаган елим идишларда "қўлбола ёғ" сотаётган кимсаларга кўзингиз тушади. Чорсу бозорининг бир бурчагида ҳам елим идишларни қатор тизиб ўтирган шундай ёғфурушларни кўрасиз. Улар мўмай пул топиш илинжида ҳеч нарсадан тап тортмаслигини биласизми? Гап шундаки, дўконларда сотилаётган ёғдан юз-юз эллик сўм арзон турадиган бундай ёғлар қаерда ва қандай йўл билан тайёрланишидан харидорнинг мутлақо хабари йўқ. Ахир, ўйлаб кўринг: минглаб савдо дўконлари турганда ким ҳам заводларда ишлаб чиқарилаётган туппа-тузук ёғни кўчадаги ёғфурушларга бериб соттиради. Бунинг тагида бир сир йўқми?!

Бўлганда қандоқ. Сир шундаки, аввало ёғ заводларида пахта ёғи мураккаб тозалаш жараёнларидан ўтади. Унинг сифати учун тажрибахоналар муттасил равишда жиддий кузатув ишларини олиб боради. Мураккаб технология асосидаги тозалаш жараёнларини эса ҳеч бир кимса ўзининг уй шароитидаги жувозида йўлга қўя олмайди. Бунинг учун катта заводлар керак. Шунинг учун ҳам XIX асрнинг охирига қадар, ўлкамизда то йирик пахта тозалаш заводлари қурилгунга қадар пахта чигитидан ёғ олинмаган. Мажор сайёҳи Херман Вамберининг кундаликлари шундан далолат беради. Ўрта Осиёликлар зиғир ва кунжут ёғларинигина истеъмол қилишган. Қадимдан шаклланган жувозда ёғ олиш усулида чигитдан мутлақо фойдаланилмаган.

Бугунги "қўлбола ёғ" ишловчилар эса зиғир ва кунжутга мосланган жувозларга у ер-бу ердан ноқонуний йўл билан ўмарган чигитни ҳам солиб, ундан ёғ олмоқдалар. Унинг рангига сарғиш тус бериш учун эса дуч келган кимёвий моддаларни аямай ишлатишмоқда. Оқибатда таъми ўхшагани билан фойдаланишга мутлақо яроқсиз ёғ ҳосил бўлади. Бозорлардаги чайқов расталарини қизитаётган ёғфурушлар қўлидаги ёғ мана шундай — турган-битгани заҳарзаққум бир нимарса. Бир-икки сўм арзонига учиб, уни сотиб олаётган харидорлар бу билан ўзининг ва болаларининг соғлиғини хавф остига қўяётганларини ўйлаб кўришлари керак.

Баднафслик йўлига кирган айрим кўзи очлар-ку, ўзининг бундай хатти-ҳаракатлари билан ўз биродарларини заҳарлашдан қайтмаётган экан, ҳеч бўлмаса, харидор кўзини очиши керак-ку. Аввало, ўша елим идишларнинг ҳам қаердан олиниши кўпчиликка қоронғи. Гоҳида суварак дори тайёрлайдиган тадбиркорлар елим идишни ирғитиб кетишади. Балки ўша идишларни йиғиб олишаётгандир. Уларни дезинфекция қилиш қайси тадбиркорнинг хаёлига келади, дейсиз. Бу идишларнинг у ёқ-бу ёғини айлантирсангиз, турли чўкиндилар ҳаракатланаётганини кўрасиз. Ахир, бу — нақ офатнинг ўзи-ку.

Гоҳида ёғ деб харид қилганингиз чой бўлиб чиқади. Баъзида доғлаш учун қозонга солинса, лов этиб ёниб кетади. Қўланса ҳидини айтмайсизми? Хўш, "қўлбола" ёғфурушларга маҳсулот сотиш ҳуқуқини ким бериб қўйибди? Миршаб либосидаги кишиларни кўришса, дувва қочишади. Пича фурсат ўтгач, ёғ бозори боз қизийди.

Айнан ўша елим идишлар хасталик манбаи ҳисобланмайдими? "Қўлбола ёғ"ларни арзон билиб, сотиб олган қанчадан-қанча хонадон аъзоларининг боши хасталикдан чиқмаяпти. Айни вақтда дори-дармон нархи қимматлигини чамалайдиган бўлсак, шу елим идишлар харидорларга нечоғлик моддий зарар келтираётганини тусмоллашимиз ҳам мумкин. Энг ёмони, бундай ясама ёғлар инсон жигарини "қотириб" ташлайди. Ҳакимларнинг гувоҳлик беришига қараганда, сифатсиз маҳсулотлар истеъмол қилиш, ҳаддан ташқари кўп дори-дармон қабул этиш жигар хасталигига сабаб бўларкан.

Хўш, "қўлбола" ёғфурушларни бозорга нима етаклаб келади? Очкўзлиги, худбинлиги эмасми? Наҳотки, улар ўз нафсига қул бўлиб, бошқалар соғлиғини назардан соқит этган бўлсалар?!

— Агарда одам рисоладагидек овқатланса, 125 ёшгача яшаши мумкин, — дейди шифокор Рўзмат Ражабов. — Кўп касалликларнинг бош сабабчиси эса сифатсиз маҳсулотларни истеъмол қилишдир.

Ҳадиси шарифларда таъкидланишича, истеъмол қилинаётган овқат сифати инсон феъл-атворига ҳам таъсир қиларкан. Тоза маҳсулотлар инсон меъдасига таъсир этиб, руҳиятига хотиржамлик бағишларкан. Сифатсиз таом эса, аксинча, одамда тажанглик, баджаҳллик иллатларини қўзғаркан. Шундай экан, ўз соғлиғимизни ўзимиз "қўлбола ёғ"лар ва бошқа сифатсиз маҳсулотлар билан бой бериб қўймайлик.

Нақл қилишларича, Расулуллоҳ таомни бир татиб кўришдаёқ, ошпазнинг кимлигини аниқлар экан. Овқат пишираётган маҳалда неъматларнинг сифатигина эмас, ошпазнинг кайфияти ҳам таомга таъсир этар экан. Агарда ошпазнинг вақти чоғ бўлса, пиширган таоми ҳам ширин чиқади, дейдилар. Дилгир бўлса, таом хуштаъмлигини йўқотар экан. Шунга қиёсан айтиш мумкинки, "қўлбола ёғ"у нохуш кайфият "уйғунлиги"да пиширилган овқатлар аъзойи баданда иллатлар қўзғатади.

Нақл қилишларича, қайсидир мамлакатдан Хоразмга бир машҳур табиб ташриф буюрибди. Узоқ йўл босиб чанқаган экан. Тошқудуқдан муздек сув ичиб, аъзойи бадани яйрабди. Сўнг қишлоқ кезибди. Қайси хонадонга борса, дастурхонда қаймоғу қатиқ, сут кўраркан. Ширин-шакар мевалардан тановул қила туриб, чуқур ўйга чўмибди. Одамларга юзланиб дебди: суви тоза, мева-чеваси ширин, дастурхонидан оқ аримайдиган бу элатга хасталикнинг ўзи бегона. Демак, Хоразмда менинг қиладиган ишим йўқ. Шу тариқа табиб бошқа минтақалар сари йўл олган экан.

Зотан, инсоннинг феъл-атвори ҳам хусусий ҳодиса эмас, балки бутун миллатга таъсир ўтказадиган умумий воқеликдир. Худди шу нуқтаи назардан қаралганда, кўзи очлик, худбинлик жабрини кўпчилик тортади. Дейлик, бир кимса 5-6 минг сўм турадиган деталнни ўғирлайман, деб йигирма миллион сўмга баҳоланадиган трансформаторни ишдан чиқариб қўяди. Натижада электр токи ўчгани боис қанчадан-қанча корхоналар ишдан тўхтайди. Чироқ важидан халқ қийналади. Наҳотки, ўша кимса майдагина деталга қўшиб, эл-улус хотиржамлигини, фароғатини ўғирлашини ҳис этмаса?!

Ёки қабристонлардан турли темир панжараларни ташиб кетиш ақлга сиғадиган ишми? Бу миллат қиёфасига тушган доғ-ку, ахир. Марҳумлар "мулки"га хиёнатни ҳеч нима билан оқлаб бўлмайди. Бундай ножўя хатти-ҳаракатларга бефарқлик, лоқайдлик одам боласини разолат ботқоғига ботириб қўйиши ҳеч гап эмас. Бу ҳам кўзи очликнинг бир белгиси эмасмикан?

Мақоламиз аввалида Хоразмга ташриф буюрган табибнинг оқликка эътибор қаратганига бежиз урғу бермадик. Зотан, она сути ҳам оқ. Бу ёруғ оламга ташриф буюрган чақалоқни оқ либосларга ўрайдилар. Шундай экан, оқлик ва поклик, кўзи тўқлик доимо йўлдошимиз бўлсин.

Б.РЎЗМЕТОВ

Дунё — кенг...

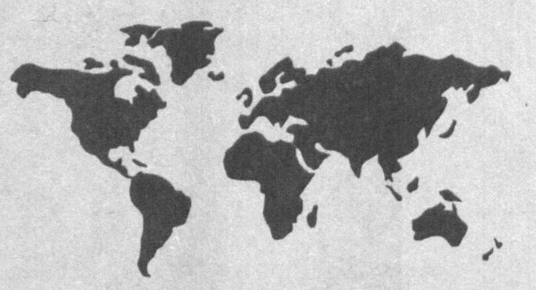

ИЛМИ НУЖУМ ЁЛҒОНМИ?

XXI аср одамларига бу дунёнинг жуда кўп сиру синоатлари аён. Бироқ қизиғи шундаки, ҳар куни эрталаб бугуни ва эртасини нималар кутаётганини билиш иштиёқида ўз ҳаётини гороскопга солиштирадиган кишилар сон-саноқсиз. Гороскоп деганлари эса, одам туғилган пайтда юлдузларнинг қандай жойлашганини кўрсатиб, киши тақдирини айтиб берувчи жадвал. Ғарбда чиқаётган илмий мақолаларда нафақат гороскоп, умуман, илми нужум — астрологиянинг чинлиги буткул шубҳа остига олинаётир.

Илми нужум жуда қадимда, дунё кўҳна аждодларимиз учун мутлақо сирли туюлган замонларда пайдо бўлган. Илми нужум, айниқса, Қадимги Римда ўта машҳур эди. Коперник томонидан дунёнинг гелиоцентрик система (қуёш марказ бўлиб, барча сайёралар унинг атрофида айланиши) назарияси кашф этилгач, бу соҳанинг таъсир кучи хийла сусайди. Инсониятнинг астрологияга қизиқиши XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб яна ортиб бордики, бугунги кунда гороскоп-жадвал тузиб бизнес қилиш бутун дунёга кенг тарқалган. Илми нужумнинг машҳурлиги XXI асрда янада ошиб бораётир.

Сўровномаларнинг кўрсатишича, британияликларнинг қарийб тўқсон фоизи кароматли коҳинлари, фолбинларининг башоратларига муайян даражада ишонаркан (эллик йил бурун бу кўрсаткич атиги ўн уч фоиз бўлган!). Туманли Албионнинг саксон фоиз аҳолиси ўз гороскопларини муттасил ўқиркан, олтмиш фоизи эса унга амал қиларкан.

Ана шундай бир шароитда австралиялик доктор Жеффри Дин (унинг ўзи бир пайтлар илми нужум билан шуғулланган) ва канадалик психолог Иван Келли ўзлари ўтказишган тадқиқотларга асосланишиб, илми нужум соҳибларининг ўз каромату башоратлари ёлғондан иборат эканини ёзиб чиқишди.

1958 йили бир вақтда (орада қандайдир дақиқаларда фарқ бўлиши мумкин) туғилган икки минг чақалоқ алоҳида ҳисобга олинган эди. Илми нужум қоидаларига кўра, юлдузлар бу чақалоқларга бир-бирига ўхшаш тақдирларни лозим кўриши керак. Олимлар ўнлаб йиллар мобайнида ана шу икки минг гўдакнинг улғайиши, уларнинг феъл-атвори, касб-кори, оилавий аҳволи, асаби, математикага иқтидори, ижодий қобилияти ва бошқаларни ўрганиб келишган. Бироқ бу гуруҳдагиларнинг барчасига даҳлдор бўлган бирор-бир умумий хусусият юз кўрсатмаган. Феъл-атворлар ҳам, тақдиру руҳий ҳолат, ташқи таъсирга мойилликлар ҳам турличалиги кузатилган.

Дин ва Келлининг тадқиқотида астрологларни ноқулай вазиятга туширадиган бундай далиллар кўп. Улар турли вақтларда ҳар хил илмий муассасалар томонидан ўтказилган қирқдан ортиқ холис тадқиқотлар натижаларини келтиришиб, илми нужум башоратларини шубҳа остига қўйишди.

Доктор Дин "Санди телеграф" газетасидаги мақоласида: "Астрологларнинг фаолияти аниқ принциплардан холи, уларда башорат қилишнинг онгли равишда қабул қилиш мумкин бўлган механизми йўқ, астрологияга оид китобларда булар ҳақида бирорбир сўз йўқ. Бу китобларнинг ўзи эса алдовга йўғрилган машқлар, холос", деб ёзади.

Бу каби инкорлар ҳали илми нужум аҳлини ишонтиргани йўқ. Британия астрология уюшмаси президенти Рой Жиллет "австралиялик ва канадалик тадқиқотчиларнинг хулосаларини ниҳоятда эҳтиёткорлик билан эшитиш"ни маслаҳат беради. Шунингдек, у доктор Диннинг астрологларда "тиши бор"лигига ҳам ишора қилади. Гринвич университети профессори Ш.Янг астрологларнинг "ўжар"лиги сабабларини моддий манфаат билан боғлаб изоҳлайди. Унинг талқинича, бугунги астрология — жуда катта халқаро бизнес, унда минглаб одамлар иштирок этади. Газеталар, журналлар, веб-сайтлар, одамлар бу соҳадан миллионлаб доллар ишлашмоқда. Улар, профессор Ш.Янгнинг уқтиришича, одамларнинг ўз тақдирлари билан қизиқишларидан манфаатлари йўлида фойдаланишмоқда.

Хўш, бу қизиқиш, қолаверса, илми нужум бизнеси қачонгача давом этиши мумкин? Бунга Ш.Янг жавоб бериб, одамларда илми нужумга қизиқиш қолмаганда, астрологларнинг башоратлари ҳам, бизнеси ҳам барҳам топади дейди.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-50

Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 *Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93*
Санъат бўлими: 136-56-48 *Назм ва наср бўлими: 133-49-93*

Бош муҳаррир Мурод АБДУЛЛАЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Баҳром РЎЗИМУҲАММАД
Саҳифаловчи — Шоҳруҳ ҚОСИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Босишга топшириш вақти—20.00. Босишга топширилди — 21.00.

Газета Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида 00024-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г— 861. Ҳажми — 3 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН